

Alexi Narvi

**TILINTARKASTUKSEN
ERITYISPIIRTEET ENSIMMÄISTÄ
KERTAA SUORITETTAVISSA
TOIMEKSIANNOISSA:
NÄKÖKULMANA PIENYRITYKSET**

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2022

TIIVISTELMÄ

Aleksi Narvi: Tilintarkastuksen erityispiirteet ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa:
näkökulmana pienyritykset
Pro Gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Tilintarkastuksen ja arvioinnin maisteriohjelma, yrityksen laskentatoimi
Ohjaaja: Timo Hyvönen
Maaliskuu 2022

Tämän tutkielman tavoitteena on lisätä ymmärrystä ensimmäistä kertaa suoritettavista tilintarkastustoimeksiannoista. Tutkielman aihe rajataan pienyrityksiin ja tutkielman avulla on tarkoitus tuoda esille tilintarkastuksen erityispiirteitä kyseisissä toimeksiannoissa. Tutkielmassa tarkastellaan erityisesti ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin liittyviä keskeisiä seikkoja ja haasteita pienyrityskontekstissa. Tutkielmassa käsitellään myös yleisesti pienyritysten tilintarkastusta sekä tähän liittyviä erityispiirteitä.

Ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja on tutkittu aiemmin tilintarkastuksen laadun ja tilintarkastuspalkkioiden kannalta, mutta nämä tutkimukset eivät näkökulmansa puolesta muodosta merkityksellisintä taustaa tälle tutkielmalle. Tutkielman aihetta taustoitetaan tilintarkastusta ja sen käsitteitä yleisesti käsittelevällä kirjallisuudella ja tutkimustiedolla. Taustoitus perustuu erityisen vahvasti erilaisiin lakeihin ja standardeihin, jotka liittyvät merkityksellisellä tavalla tämän tutkielman aihepiiriin. Teoreettinen viitekehys on rakennettu siten, että siinä käsitellään tilintarkastuksen teoriataustaa ja sisältöä yleisesti, hyvän tilintarkastustavan käsitettä sekä pienyrityksen tilintarkastusta ja ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja. Ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen osalta taustoitus perustuu keskeisellä tavalla ISA 510 -standardiin.

Tutkielman tulosten perustuessa viiteen temahaastatteluun, ne eivät ole yleistettävissä. Empiiriset tulokset kuitenkin osoittavat mielenkiintoisia yksityiskohtia ja asioita siitä, millaisia hyvän tilintarkastustavan kannalta keskeisiä seikkoja ja haasteita ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin liittyy. Ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoista tilintarkastuksen suunnittelulla on keskeinen merkitys ja tilintarkastajan on tärkeää tutustua riittäväällä tavalla yrityksen liiketoimintaan ja historiaan. Tilintarkastajat ovat myös kyseisissä toimeksiannoissa erityisen kiinnostuneita mahdollisista aiemmista tilikausista ja niiden tilintarkastuksesta, sillä yrityksen historialla on tässä mielessä merkittävä vaikutus kuluvaan vuoden tilintarkastukseen. Tähän liittyy keskeisellä tavalla myös se, että tietyissä tilanteissa tilintarkastaja voi joutua olemaan yhteydessä edelliseen tilintarkastajaan. Alkusaldojen tarkastus on empiiristen tulosten mukaan kriittinen tarkastustoimenpide ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. Tutkimustulokset osoittavat, että tilintarkastuksen merkittävimmät haasteet ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa liittyvät usein juuri alkusaldoihin, tarkemmin määriteltynä esimerkiksi varastoon ja käyttöomaisuuteen. Tutkielman aihepiiristä voidaan tunnistaa myös mahdollisuuksia jatkotutkimukselle.

Avainsanat: tilintarkastus, hyvä tilintarkastustapa, ensimmäistä kertaa suoritettavat toimeksiannot, pienyritys

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	4
1.1	AIHEEN TAUSTA JA MERKITYS	4
1.2	TUTKIELMAN RAJAUKSET, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	5
1.3	AIEMMAT TUTKIMUKSET	6
1.4	TUTKIMUSMETODOLOGIA	8
1.5	TUTKIELMAN RAKENNE	9
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	11
2.1	TILINTARKASTUS	11
2.1.1	<i>Kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastus</i>	11
2.1.2	<i>Tilintarkastuksen teoriatausta</i>	14
2.1.3	<i>Tilintarkastusprosessi</i>	15
2.2	HYVÄ TILINTARKASTUSTAPA	20
2.2.1	<i>Hyvä tilintarkastustapa käsitteenä</i>	20
2.2.2	<i>Hyvän tilintarkastustavan lähteet</i>	21
2.2.3	<i>Hyvä tilintarkastajatapa</i>	24
2.3	PIENYRITYS TARKASTUSKOhteena JA ENSIMMÄISTÄ KERTAA SUORITETTAVAT TOIMEKSIANNOT	25
2.3.1	<i>Pienyrityksen määritelmä</i>	25
2.3.2	<i>Pienyrityksen tilintarkastus</i>	27
2.3.3	<i>Ensimmäistä kertaa suoritettavat toimeksiannot</i>	30
3	TUTKIELMAN TOTEUTUS	38
3.1	TUTKIMUSMENETELMÄT	38
3.1.1	<i>Teemahaastattelu</i>	38
3.1.2	<i>Aineistolähtöinen temaattinen analyysi</i>	39
3.1.3	<i>Tutkimuksen luotettavuuden arviointi</i>	40
3.2	HAASTATTELUT	42
4	EMPIIRISET TULOKSET	44
4.1	PIENYRITYSTEN TILINTARKASTUS	44
4.1.1	<i>Hyvä tilintarkastustapa pienyrityksissä</i>	44
4.1.2	<i>Pienyritysten erityispiirteet tilintarkastuksessa</i>	46
4.2	ENSIMMÄISTÄ KERTAA SUORITETTAVAT TOIMEKSIANNOT PIENYRITYSKONTEKSTISSA	50
4.2.1	<i>Keskeiset riskit ja muut huomioon otavat seikat</i>	50
4.2.2	<i>Aiemmat tilikaudet ja kommunikointi edellisen tilintarkastajan kanssa</i>	54
4.2.3	<i>Alkusaldot</i>	59
4.2.4	<i>Muut mahdolliset haasteet</i>	63
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO	66
5.1	JOHTOPÄÄTÖKSET	66
5.2	YHTEENVETO	72
	LÄHTEET	75
	LIITTEET	79
	LIITE 1 TUTKIELMAN HAASTATTELURUNKO	79

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen tausta ja merkitys

Tämän tutkielman aihepiiri on liitoksissa vahvasti hyvään tilintarkastustapaan. Hyvä tilintarkastustapa on esitetty tilintarkastajaa koskevana tapavelvoitteena ja omana käsitteenään tilintarkastusta ohjaavassa tilintarkastuslaissa (TTL, 18.9.2015/1141), tarkemmin ottaen kyseisen lain 4. luvun 3. §:ssä. Hyvä tilintarkastustapa soveltuu kaikenlaisiin toimeksiantoihin ja se sisältää esimerkiksi ohjeistusta koskien tilintarkastusprosessin eri vaiheita (Lydman, 2019, 64). Hyvän tilintarkastustavan sisältöön vaikuttavat useat eri lähteet, joita käsitellään myöhemmin alaluvussa 2.2.2.

Tämän tutkielman kannalta keskeisiä lähteitä ovat erityisesti pienyritysten tilintarkastusta ja hyvää tilintarkastustapaa koskevat tutkimukset, artikkelit, muut teokset sekä yleisesti useat erilaiset tilintarkastusta säätelevät lait ja kansainväliset standardit. Esimerkkejä tilintarkastusta säätelevistä laista ovat tilintarkastuslaki, kirjanpitolaki ja osakeyhtiölaki. Kansainvälisistä standardeista voidaan mainita keskeisimpänä kansainväliset tilintarkastusalan standardit, joiden osalta tutkielman aiheeseen voidaan hakea merkityksellistä taustaa ISA 510 -standardista. ISA 510 -standardi koskee tämän tutkielman aihepiiriä, ensimmäistä kertaa suoritettavia tilintarkastustoimeksiantoja erityisen keskeisen tilintarkastuksen osa-alueen, alkusaldojen, tarkastuksen osalta. Standardin yhteydessä on määriteltä muun muassa standardin soveltamisala, tavoite, keskeiset termit ja erilaisia vaatimuksia koskien tilintarkastustoimenpiteitä ja tilintarkastuksessa tehtäviä johtopäätöksiä ja raportointia. (IFAC, 2021b, 470.)

Tämän tutkielman rajatusta aiheesta, tilintarkastuksen erityispiirteistä ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen tilintarkastuksessa, ei ole havaittu yleisesti aiempaa tutkimuskirjallisuutta. Tämä seikka lisää motivaatiota aiheen tutkimiselle, sillä ensimmäistä kertaa suoritettavat toimeksiannot voidaan kuitenkin erottaa omanlaisena tarkastustyyppinä sellaisista toimeksiannoista, joita tilintarkastaja on tarkastanut jo aiemmin. Kuitenkin ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen taustalla vaikuttaa merkityksellisesti samat tilintarkastuksen periaatteet kuin muissakin toimeksiannoissa. Tämän lisäksi

tilintarkastuksen tavoite on yhtenevä muihin tilintarkastustoimeksiantoihin nähden. Tutkielman rajattuun aiheeseen voidaan kuitenkin hyvän tilintarkastustavan lisäksi syventyä muun muassa tilintarkastusprosessin sekä pienyritysten tilintarkastusta koskevien normien, käytänteiden ja erityispiirteiden avulla. Luvussa 1.3 on myöhemmin esitetty tämän tutkielman keskeisimmät taustatutkimukset.

Tilintarkastuslaki ei tunne varsinaisesti eroa siinä, miten perusteellisesti erikokoiset yritykset tarkastetaan. Kansainvälisen käytännön mukaan tilintarkastuslain säännökset eivät ota kantaa yrityksen kokoon vaan kaikki säännökset soveltuvat kaikenlaisiin tilanteisiin. (Satopää, 2019, 16–17.) Pienyrityksiä voidaan määritellä erilaisten numeeristen kokoluokkien mukaan, mutta toisaalta tietyt laadulliset erityispiirteet ovat keskeisiä pienyrityksiä yhdistäviä tunnusmerkkejä (Satopää, 2019, 17). Nämä laadulliset erityispiirteet vaikuttavat myös pienyritysten tilintarkastuksen taustalla ja tuovat väistämättä siihen omanlaisen lähtökohdan. Näin ollen tämän tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä luodaan katsaus sekä pienyrityksen määritelmään että tilintarkastuksen erityispiirteisiin.

1.2 Tutkielman rajaukset, tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkielmassa on tarkoitus tutkia pienyritysten tilintarkastusta, tarkemmin määriteltynä ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja. Tutkielman aihe on siten rajattu tarkastettavien yritysten koon ja toimeksiantotyyppin mukaan. Pienyritys määritellään tässä tutkimuksessa laadullisten tunnusmerkkien mukaan, joita käsitellään tarkemmin teoreettisessa viitekehyksessä. Tutkielman rajaus ilmenee vahvasti empiirisessä osuudessa ja haastatteluissa. Teoreettiseen viitekehykseen sisältyy aihepiirin kannalta merkityksellistä taustoitusta myös yleisesti tilintarkastusta koskien, ja tästä syystä teoreettisessa viitekehyksessä käsitellään yleisellä tasolla esimerkiksi tilintarkastusprosessin sisältöä ja hyvää tilintarkastustapaa. Teoreettisen osuuden pohjalta, empiirisessä osuudessa selvennetään myös esimerkiksi pienyritysten erityispiirteitä tilintarkastuksen näkökulmasta.

Tutkielman keskeisimpänä tavoitteena on lisätä ymmärrystä ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen erityispiirteistä ja haasteista pienyrityskontekstissa. Tutkielman tavoitteena on tämän ohella tuoda ilmi seikkoja hyvän tilintarkastustavan ilmentymisestä niin pienyritysten tarkastuksessa kuin osana ensimmäistä kertaa suoritettavia

toimeksiantoja. Tutkielmassa selvennetään myös rajauksen kannalta merkityksellistä ISA 510 -standardin soveltamista pienyritysten tilintarkastuksessa.

Tälle tutkielmalle on asetettu kaksi tutkimuskysymystä, joissa pitää huomioida rajausten pienyrityksiin. Tutkimuskysymykset ovat:

- 1) *Mitkä ovat hyvän tilintarkastustavan kannalta keskeisiä seikkoja ensimmäistä kertaa suoritettavissa tilintarkastustoimeksiannoissa?*
- 2) *Millaiset tekijät ja olosuhteet luovat erityisiä haasteita ensimmäistä kertaa suoritettaviin tilintarkastustoimeksiantoihin?*

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta tutkielman tarkoituksena on lisätä ymmärrystä ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen erityispiirteistä, jotka liittyvät yleisellä tasolla tilintarkastusprosessin eri vaiheisiin kyseisissä toimeksiannoissa. Hyvän tilintarkastustavan kannalta keskeiset seikat käsitetään tässä yhteydessä erittäin laajasti. Niitä ovat esimerkiksi ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa vallitsevat erityiset olosuhteet, tilintarkastuksen kriittiset vaiheet, riskit ja kohdealueet sekä kaikki muut keskeiset seikat, joita tilintarkastajan on merkityksellistä huomioida. Toinen tutkimuskysymys keskittyy puolestaan siihen, millaisia erityisiä haasteita ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin liittyy.

1.3 Aiemmat tutkimukset

Pienyritysten tilintarkastusta ja hyvää tilintarkastustapaa on tutkittu Suomessa esimerkiksi Satopään (2003 ja 2019) toimesta. Koskela (1990) on tutkinut pienten ja keskisuuren yritysten tilintarkastusta yleisesti ja Torpo (2012) sivuaa tutkimuksessaan myös hyvän tilintarkastustavan sisältöä. Saarikivi (1999) on esimerkiksi tutkinut hyvin yleistä tilintarkastustutkimuksen aihepiiriä; tilintarkastajan riippumattomuutta, joka voidaan liittää yleisellä tasolla tutkielman taustoitukseen osana hyvää tilintarkastustapaa myöhemmin teoreettisessa viitekehyksessä.

Satopää (2003) esittää tutkimustuloksiinsa pohjautuen päätelmän, että pienyritysten tilintarkastuksessa olisi olemassa tarve erilaiselle hyvälle tilintarkastustavalle kuin

keskisuurissa ja suurissa yrityksissä. Myöhemmin Satopää (2019) on tutkinut hyvän tilintarkastustavan käsitteellistämistä ja käytännön muotoutumista pienyritysten tilintarkastuksessa. Hänen tutkimuksensa mukaan hyvä tilintarkastustapa -käsitteeseen voidaan liittää kolme elementtiä: varmennuspalveluelementti, eettiset elementit ja hyväksyttävyyselementit. Hänen tutkimustuloksensa kertovat myös muun muassa siitä, että tilintarkastajien keskuudessa ei ole olemassa yhtenäistä hyvää tilintarkastustapaa ja kansainvälisten tilintarkastussuosittelujen sijaan pienyritysten tilintarkastukseen kaivattaisiin enemmän kansallisia standardeja selventämään tarkastuksen tavoitteita.

Koskelan (1990) tutkimustulokset kertovat yleisesti pienyritysten tilintarkastuksen selkeästä tarpeesta niin tilintarkastajien kuin yrittäjienkin näkökulmasta. Tätä näkemystä tukevat myös Collisin, Jarvisin ja Skerrattin (2004, 87) tutkimustulokset, joiden mukaan enemmistö pienistä yrityksistä valitsisi tilintarkastajan, vaikka se olisi vapaaehtoista. Näin ollen voidaan päätellä, että kaikissa tilanteissa yritykset eivät itse pidä tilintarkastusta vain lakisääteisenä pakkotoimena vaan lisäarvoa yritykselle tuottavana tekijänä.

Ensimmäistä kertaa suoritettavista toimeksiannoista ei varsinaisesti löydy aiempaa suomalaista tutkimusta. Vaikka tämä tutkielma on etenkin empiirisen tarkastelun osalta rajattu koskemaan kyseisiä tilintarkastustoimeksiantoja, voidaan tutkielmaa taustoittaa yleisesti tilintarkastuksen lähtökohdista ja periaatteista, sekä aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta. Tähän liittyen onkin tarkoitus esimerkiksi korostaa ja esittää niitä tilintarkastuksen yleisiä periaatteita ja kriittisiä toimenpiteitä, joilla on keskeinen merkitys tämän tutkielman rajauksen mukaisissa toimeksiannoissa.

Ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja on tutkittu kuitenkin jonkin verran kansainvälisesti lähinnä tilintarkastuksen laadun ja tilintarkastuspalkkioiden näkökulmasta. Esimerkiksi Baruan, Lennoxin ja Raghunandanin (2020, 18) tutkimustulosten mukaan tilintarkastuksen laatuun ei ole vaikutusta ensimmäisen vuoden toimeksiantojen alentuville palkkioilla. Nämä tutkimukset eivät muodosta näkökulmansa puolesta erityisen keskeistä taustaa tälle tutkielmalle, mutta niiden tuottamiin tuloksiin palataan vielä kuitenkin lyhyesti tätä tutkielmaa taustoittaessa.

1.4 Tutkimusmetodologia

Tutkimusmetodologioita on historiassa luokiteltu usealla tavalla. Neilimo ja Näsi (1980, 31) ovat luokitelleet tutkimusmetodologioita neljän tutkimusotteen mukaan. Tähän luokitukseen kuuluvat käsiteanalyttinen, nomoteettinen, päätöksentekometodologinen ja toiminta-analyttinen tutkimusote. Myöhemmin luokittelua on täydennetty viidennellä Kasasen, Lukan ja Siitosen (1993) lisäämällä konstruktiivisella tutkimusotteella.

Tämän tutkielman tutkimusotteen voi luokitella toiminta-analyttiseksi. Toiminta-analyttinen tutkimusote esiintyi esimerkiksi Kihnin ja Näsin (2011, 80–81) tekemän tutkimuksen mukaan useassa suomalaisessa tilintarkastusta koskevassa väitöskirjassa ja esiintyi toiseksi suosituimpana tutkimusotteena. Toiminta-analyttinen tutkimusote on empiiriseen tutkimukseen soveltuva ja sen avulla pyritään tutkittavien asioiden ja ilmiöiden erittelemiseen sekä ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen. Toiminta-analyttisessä tutkimuksessa on usein myös rikas ja laadullinen aineisto. (Kihn & Näsi, 2011, 65.)

Erilaisia vaihtoehtoisia tutkimuksen lähestymistapoja, toisin sanoen tutkimusstrategioita, ovat kvalitatiivinen, kvantitatiivinen ja monimenetelmästrategia (Creswell & Creswell, 2018, 5). Tämän tutkielman tutkimusstrategia ja lähestymistapa on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Laadullinen tutkimus on tutkimustyyppiltään empiiristä, jossa havaintoaineistoa tarkastellaan ja argumentoidaan empiirisellä analyysillä. Laadullisen tutkimuksen raportissa on myös tyypillistä esittää lainauksia haastatteluista alkuperäisessä muodossaan analyysin tueksi. Laadullisen tutkimuksen voi tietyn näkökannan mukaan määritellä ymmärtäväksi tutkimukseksi. (Sarajärvi & Tuomi, 2018, 27–33.) Creswellin ja Creswellin (2018, 4) mukaan kvalitatiivisen tutkimusstrategian avulla pyritään ymmärtämään sosiaalisia ja inhimillisiä ongelmia.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2009, 164) mukaan kvalitatiivisen tutkimuksen tyypillisiä piirteitä ovat muun muassa se, että tutkimus on yleisesti kokonaisvaltaista tiedon hankintaa, ihminen toimii tiedon keruun instrumenttina, käytetään induktiivista analyysia sekä suositaan metodeja, joissa tutkittavien ääni saadaan kuuluviin. Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä muun muassa aineiston tekstimuotoisuus, tutkittavien osallistuminen, analyysin aineistolähtöisyys ja tutkimuksen hypoteesittomuus. Laadullisessa

tutkimuksessa tutkittavien tapausten määrä on myös melko pieni ja tutkijan asema on melko vapaa sekä joustava. (Eskola ja Suoranta, 1998, 15–20.)

Tässä tutkielmassa tutkittava ilmiö kuvaillaan laaja-alaisesti ja yleisluontoisesti kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yksi kirjallisuuskatsauksen perustyypeistä, jolla voidaan myös luokitella tutkittavan ilmiön ominaisuuksia. Kuvailevana kirjallisuuskatsauksena tämän tutkielman voi vielä tarkemmin määritellä narratiiviseksi kirjallisuuskatsaukseksi. (Salminen, 2011, 6–7.)

1.5 Tutkielman rakenne

Tutkielma rakentuu viidestä pääluvusta. Tämän pääluvun eli johdannon jälkeen, tutkielma etenee toiseen lukuun, teoreettiseen viitekehukseen. Teoreettisessa viitekehyyksessä taustoitetaan tutkielman aihepiiriä. Teoreettinen viitekehys sisältää kolme alalukua, jotka käsittelevät tilintarkastusta yleisesti, hyvää tilintarkastustapaa sekä pienyritystä tarkastuskohteena ja ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja. Näiden kolmen alaluvun alle sisältyy omat alalukunsa, joiden avulla kuhunkin aiheeseen syvennyttään vielä tarkemmin.

Teoreettisen viitekehyyksen jälkeen on tutkielman toteutusta käsittelevä kolmas pääluku. Kyseisessä luvussa esitetään tämän tutkielman tutkimusmenetelmät, temahaastattelu ja aineistolähtöinen temaattinen analyysi sekä luodaan katsaus tutkielman luotettavuuden arviointiin. Tämän lisäksi tähän päälukuun sisältyy tutkielman haastatteluita käsittelevä alaluku. Kyseisessä alaluvussa on tarkoitus esitellä tutkielman haastatteluihin ja haastattaviin liittyviä perustietoja.

Tutkielman neljäs pääluku käsittelee empiirisiä tuloksia haastatteluiden pohjalta. Empiirinen osuus sisältää kaksi alalukua, jotka käsittelevät pienyritysten tilintarkastusta sekä ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja pienyritykskontekstissa. Kumpikin alaluku on vielä jäsennelty omiin alalukuihinsa, mutta tämän tutkielman kannalta keskeisempi on ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja käsittelevä luku 4.2, jota on tarkoituksella painotettu tutkielman tavoitteisiin perustuen. Tutkielma päättyy empiirisiä

tuloksia käsittelevän pääluvun jälkeen viidenteen päälukuun, johtopäätöksiin ja yhteen-
vetoon.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Tilintarkastus

2.1.1 Kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastus

Lakisääteisen tilintarkastuksen kohteena on yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto. Suoritetun tarkastuksen pohjalta tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomuksen kultakin tilikaudelta ja tekee tilinpäätökseen tilinpäätösmerkinnän. (TTL 3:1, 3:4 & 3:5.) Tilintarkastajan yhtenä päätehtävänä voidaankin nähdä taloudellisten tietojen luotettavuuden varmentaminen (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 23).

Kirjanpidon tarkastuksessa pyritään varmistumaan siitä, että yhteisön kirjanpito on lainmukaisesti hoidettu ja tämä kirjanpidon tuottama tieto on oikeaa. Tämä voidaan varmistaa tarkastamalla muun muassa se, että liiketapahtumien käsittely kirjanpidossa on tehty oikein. Lopulta kirjanpidon tuottaman tiedon oikeellisuuden varmistaminen luo perustan tilinpäätöksen tarkastamiselle. (Lydman, 2019, 21.) Näin ollen kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastusta ei voida pitää täysin irrallaan toisistaan, vaan ne voidaan nähdä myös yhtenäisenä kokonaisuutena sillä kirjanpidossa tehdyt valinnat ja toimenpiteet vaikuttavat tilinpäätöksessä oleviin lukuihin.

Tilinpäätös sisältää kirjanpitolain (KPL, 30.12.1997/1336) mukaan vähintään taloudellista asemaa kuvaavan taseen, tuloksen muodostumista kuvaavan tuloslaskelman sekä taseen, tuloslaskelman ja mahdollisen rahoituslaskelman liitetiedot. Suuryritykset ja yleisen edun kannalta merkittävät yhteisöt joutuvat sisällyttämään tilinpäätökseen rahoituslaskelman. Tilinpäätökseen on lisäksi liitettävä toimintakertomus, jos kirjanpitovelvollinen on julkinen osakeyhtiö tai sellainen osuuskunta tai osakeyhtiö, joka ei ole mikro- tai pienyritys. Tämän lisäksi kaikki yleisen edun kannalta merkittävät yhteisöt ovat velvollisia liittämään tilinpäätökseensä toimintakertomuksen. (KPL 3:1.)

Tutkimuksen rajauksesta johtuen tässä yhteydessä ja myöhemmin empiirisessä osuudessa on tarkoitus keskittyä tilinpäätöksen tarkastamisen osalta tuloslaskelmaan, taseeseen ja liitetietoihin. Näin ollen lähinnä suuryrityksiä ja yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä koskevat rahoituslaskelma ja toimintakertomus voidaan jättää kokonaan tarkastelun ulkopuolelle tässä tutkielmassa, sillä ne eivät ole käytännössä osa pienyrityksen tilintarkastusta. Tilintarkastuslain 3 luvun 5. §:n mukaan tilintarkastuskertomuksessa on annettava lausunto muun muassa siitä; antaako tilinpäätös noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta sekä täyttääkö tilinpäätös lakisääteiset vaatimukset. Tilinpäätöksen tarkastamisen osalta tilintarkastuslain 3 luvun 5 §:n 7. momentti velvoittaa tilintarkastajaa myös antamaan tilintarkastuskertomuksessa tiedot seikoista, jotka voiva antaa olennaista aihetta epäillä yhteisön tai säätiön kykyä jatkaa toimintaansa.

Tilinpäätöksen tarkastamisen osalta tilintarkastajan on varmistuttava muun muassa siitä, että taseen ja tuloslaskelman luvut perustuvat kirjanpitoon ja että kyseiset dokumentit on laadittu lain sekä hyvän kirjanpitotavan mukaisesti. Tarkastuksessa on myös varmistettava, että tuloslaskelman ja taseen laatimisperiaatteissa on noudatettu jatkuvuuden periaatetta ja mahdolliset olennaiset muutokset periaatteissa on tuotu esille liitetiedoissa. Taseen osalta keskeistä on myös varmistua tase-erien fyysisestä olemassaolosta ja tuloslaskelman osalta tulojen ja menojen suoriteperusteen ja erilaisten jaksotusnormien noudattamisesta. (Lydman, 2019, 23–25.)

Valtioneuvoston asetus pien- ja mikroyritysten tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista (1753/2015) sisältää säännöksiä liitetietovaatimuksista pienyrityskontekstissa. Kyseisen asetuksen 3. luvun mukaan pienyrityksen liitetietoina on esitettävä tiedot muun muassa tilinpäätöksen laatimisperiaateista, poikkeuksellisista eristä ja tilikauden jälkeisistä olennaisista tapahtumista. Kyseinen asetus on näin ollen keskeisessä asemassa pienyrityksen tilintarkastuksessa liitetietojen ja muiden tilinpäätöksessä esitettävien tietojen tarkastamisen osalta ja se huomioi vaatimuksissaan yrityksen kokoluokan.

Kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastamisen lisäksi tilintarkastaja tarkastaa yhteisön tai säätiön hallinnon. Tämän tapahtuu yleensä luontevasti tilinpäätöksen tarkastuksen yhteydessä. Hallinnon tarkastuksessa tilintarkastaja varmistaa etenkin erilaisten päätösten laillisuuden. Tilintarkastajan on mahdollisesti huomautettava tilintarkastuskertomuksessa

arvioonsa perustuen, mikäli yhtiön johto on syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus tarkastuskohdetta kohtaan tai jos johto on rikkinut tarkastuskohdetta sääntelevää lakia tai yhtiöjärjestystä. (TTL 3:5; Blumme, 2008, 60.) Yhtiön johdon muodostavat osakeyhtiössä osakeyhtiölain (OYL, 21.7.2006/624) mukaan hallitus pakollisena toimielimenä ja tämän lisäksi mahdollinen toimitusjohtaja ja hallintoneuvosto (OYL 6:1). Tilintarkastuksen tarkoitus hallinnon tarkastuksessa onkin suojata yhtiötä ja sen osakkeenomistajia yhtiön johtoa ja muita osakkeenomistajia kohtaan (Immonen & Nuolimaa, 2017, 90).

Hallinnon tarkastuksessa tilintarkastajan on myös valvottava, että johto toimii lakiin perustuen huolellisesti edistäen yhteisön etua eli toisin sanoen noudattaa huolellisuus- ja lojaliteettivelvoitetta. Tämän lisäksi tilintarkastajan tehtäviin kuuluu valvoa osakkeenomistajien kohdalla yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumista eli sitä, että yhtiökokous tai johto ei tee päätöstä tai ryhdy toimenpiteeseen, joka voisi tuottaa jollekin osakkeenomistajalle epäoikeutettua etua yhteisön tai toisen osakkeenomistajan kustannuksella. Hallinnon tarkastus on lopulta laaja kokonaisuus, joka kattaa muun muassa erilaisten pöytäkirjojen, sopimusten, lähipiiriliiketoimien, varainhoidon ja vastuiden sekä vakuutusten kattavuuden tarkastamisen. (Lydman, 2019, 28–32; OYL 1:7–8.)

Hallinnon tarkastuksen hyödyt konkretisoituvat etenkin osakkeenomistajille, velkojille ja sijoittajille. Nämä sidosryhmät ovat kiinnostuneita sääntelyn noudattamisesta ja toiminnan asianmukaisuudesta, jonka tilintarkastaja voi hallinnon tarkastuksella varmentaa ja raportoida mahdolliset puutteet tilintarkastuskertomuksessa. (Ruohonen, 2020.) Näin ollen hallinnon tarkastuksen voidaan myös edellä esitetyn pohjalta määritellä olevan paljolti johdon toimintaan liittyvää laillisuusvalvontaa. Hallinnon tarkastuksella pyritään käytännössä lisäämään erilaisten sidosryhmien luottoa siihen, ettei yritykselle koituisi tulevaisuudessa haitallisia seuraamuksia esimerkiksi erilaisista johdon toimista tai laiminlyönneistä. Tilintarkastajan on tärkeää tunnistaa tähän liittyviä riskejä ja raportoida havaitsemistaan asioista.

2.1.2 Tilintarkastuksen teoriatausta

Tilintarkastuksen olemassaolon perustelemiseksi on olemassa useita erilaisia teorioita. Vuorinen (1995, 104) on tutkimuksessaan nostanut esille neljä eniten huomiota saanutta tilintarkastusta selittävää teoriaa; agenttiteorian, informaatioteorian, vakuutusteorian ja motivaatioteorian.

Agenttiteoria voidaan selittää niin, että se käsittelee taloudellisia suhteita eri toimijoiden välillä siten, että kyseisen teorian mukaan yksi tai useampi henkilö (päämies) palkkaa toisen henkilön (agentti) johonkin tehtävään päämiehen puolesta (DeJong & Smith, 1984, 21–22). Agenttisuhteen keskeinen perusongelma on se, että sekä päämiehen ja agentin ollessa oletetusti hyödyn maksimoijia, agentti tavoittelee toiminnassaan vain oman hyödynsä maksimointia (Lumijärvi, 1987, 15). Agenttiteoria voidaan myös määritellä peliteorian yhtenä erityisalana, joka tutkii sopimuksia, joiden avulla rationaalista agenttia pyritään kannustamaan sellaiseen toimintaan, mikä tuottaa samalla etua myös päämiehelle (Scott & O'Brien, 2020, 362). Tähän liittyen, hyvin tyypillisesti agenttisuhte muodostuu osakeyhtiömuotoisessa yrityksessä yhtiön omistajan (päämies) ja mahdollisen ulkopuolisen johtajan (agentti) välille.

Päämies-agentti-suhteessa päämies ei voi täydellisesti ja ilman kustannuksia valvoa agentin toimia ja agentin tarjoaman informaation oikeellisuutta. Informaation epäsymmetria vaikuttaa päämiehen ja agentin välillä osana agenttiteoriaa siten, että agentit tietävät enemmän työtehtävistään kuin päämiehet. (Pratt & Zeckhauser, 1985, 2–3.) Agenttiteorian mukaan tilintarkastajan on arvioitava agentin päämiehelle antaman tiedon oikeellisuutta sekä tarkastaa päämiehen puolesta agentin suorittamaa työtä sekä sen tuloksia (Vuorinen, 1995, 105; ks. myös Jensen & Meckling, 1976).

Informaatioteorialla on perustellusti paikkansa yhtenä tilintarkastusta selittävänä teorianä. Tilintarkastajahan viestii esimerkiksi tilintarkastuskertomuksella ja tilinpäätösmerkinnällä sidosryhmille muun muassa tilinpäätöstietojen oikeellisuudesta. Vuorisen (1995, 106) mukaan tilintarkastuksen tehtävänä on varmentaa erilaisten sidosryhmien kuten henkilöstön, rahoittajien ja julkisen vallan saamaa informaatiota. Fantin (1994, 39) mukaan (ks. Sarja, 1999, 7) tilintarkastuksella voidaan nähdä olevan informaatiofunktio ja sen yksi keskeinen tarkoitus on informaation välittäminen. Informaation välittäminen

tapahtuu erilaisten kanavien kautta, joita ovat esimerkiksi tilintarkastuskertomus, tilintarkastuspöytäkirja ja suullinen raportointi.

Vakuutusteoria voidaan nähdä tilintarkastuksen tarkoitusta selittävänä osatekijänä siitä näkökulmasta, että tilintarkastaja olisi tarkastustyöhön pohjautuen yksi tarkastuskohteen riskinkantajista. Tilintarkastuksesta suoritettu korvaus toimii tarkastettavan yhteisön näkökulmasta vakuutusmaksun kaltaisena suorituksena. (Vuorinen, 1995, 107.) Campbellin ja Parkerin (1992, 297) mukaan (ks. Wallace, 2004, 285) tilintarkastuksen tärkein tehtävä on edistää rahoitusmarkkinoiden toimintaa ja tarjota vakuutus koskien taloudellista raportointia ja muuta informaatiota.

Tilintarkastuslain 10 luvun 7. pykälä koskee tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta. Tämän pykälän mukaan tilintarkastaja on käytännössä velvollinen korvaamaan vahingon, joka on aiheutettu joko tahallisesti tai huolimattomasti toimien yhteisön osakkaalle, yhtiömiehelle tai jäsenelle taikka muulle henkilölle. Tämä lain määrittämä vahingonkorvausvelvollisuus voidaan toisaalta nähdä myös osana vakuutusteorian tapaista ajattelua siinä mielessä, että tilintarkastaja osallistuu riskinkantamiseen lain määrittämällä vahingonkorvausvelvoitteella useita tahoja kohtaan.

Vuorinen (1995, 108) mainitsee motivaatioteorian yhtenä tilintarkastuksen taustateorian, joka liittyy siihen, kuinka hyvin tilintarkastus voi motivoida tarkastettavan organisaation toimijoita. Tämän tutkielman rajausten, sekä toisaalta vähäisen tutkimuksen osalta kyseinen teoria ei ole tässä yhteydessä kovin keskeinen. Agenttiteorialla ja tarkemmin määriteltynä päämiehen ja agentin välisellä agenttisuhteella voidaan sen sijaan nähdä olevan erityinen merkitys tilintarkastuksen lähtökohtiin. Teoreettisessa viitekehyksessä käsitellään vielä myöhemmin syvällisemmin tämän suhteen mahdollista puuttumista pienyritysympäristössä.

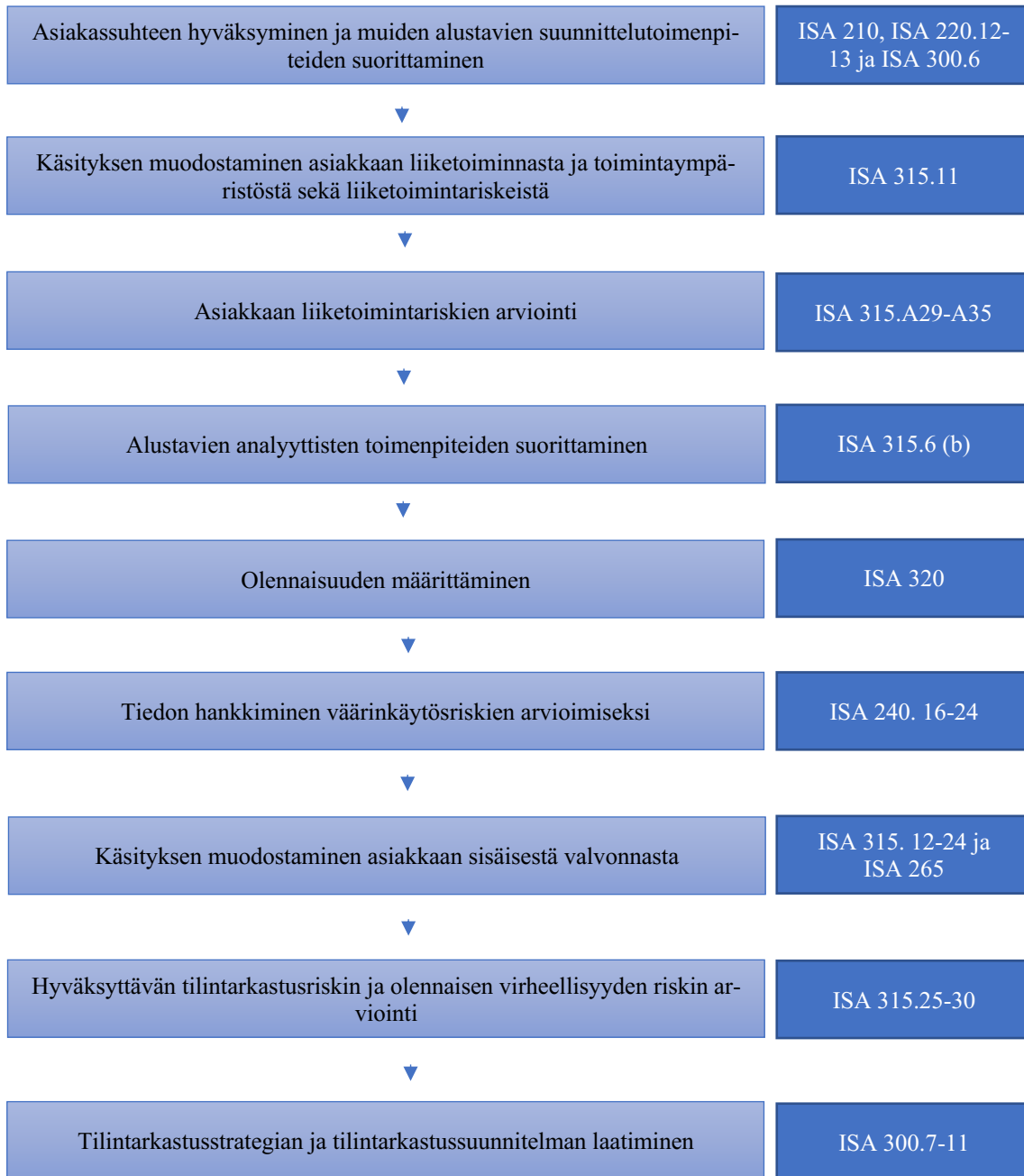
2.1.3 Tilintarkastusprosessi

Tilintarkastusprosessin kuvailu yleisellä tasolla on tässä tutkielmassa perusteltua, sillä kullakin prosessin vaiheella on tarkastuksen läpiviennin kannalta oma tehtävänsä kaikissa toimeksiannoissa. Tilintarkastus voidaan kuvata prosessina, joka rakentuu kolmesta

vaiheesta: suunnittelu, toteutus ja päättäminen (Halonen & Steiner, 2009, 54). Ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa suunnitteluvaihetta voidaan pitää korostu-
neemmassa asemassa, sillä tarkastuskohde ei ole entuudestaan tuttu. Kyseisissä toimek-
siannoissa tilintarkastusasiakkaan ollessa uusi, tilintarkastajalla ei ole luonnollisesti
aiempaa kokemusta ja tietämystä uuden asiakkaan liiketoiminnasta, johdosta sekä erilai-
sista järjestelmistä. Jatkuviissa toimeksiannoissa tilintarkastajalla on tietämystä näistä asi-
oista aikaisemmin suoritettujen tarkastusten pohjalta. (Horsmanheimo & Steiner, 2017,
235–236.) Näin ollen tässä aluvuossa painotetaan perustellusti tämän tutkielman rajauk-
sen pohjalta suunnitteluvaiheen sisällön tarkastelua.

Aivan aluksi, jo ennen varsinaisia suunnitteluvaiheen toimia, tapahtuu tilintarkastustoi-
meksiannon vastaanottaminen toimeksiantokirjeellä, joka annetaan kohdeyritykselle.
Kun kohdeyritys hyväksyy toimeksiantokirjeen, voidaan katsoa, että sopimus tilintarkas-
tustoimeksiannosta on syntynyt ja tilintarkastaja voi aloittaa toimeksiantoa koskevan
suunnittelutyön. Suunnittelun kannalta keskeistä on se, onko kyseessä ensimmäistä kertaa
suoritettava toimeksianto vai onko kyseessä tarkastuskohde, joka on tarkastettu aiempina
tilikausina. Suunnittelu pitää sisällään muun muassa liiketoiminnan kartoittamisen ja pe-
rustietojen hankkimisen sekä mahdollisten riskien arvottamisen. Ensimmäistä kertaa suo-
ritettavissa toimeksiannoissa uuden tilintarkastajan on suotavaa kommunikoida edellisen
tilintarkastajan kanssa olennaisista asioista, jotka uuden tilintarkastajan on tärkeää huo-
mioida uutta toimeksiantoa vastaanottaessaan. (Riistama, 1999, 77–83.)

Tilintarkastuslaki velvoittaa myös siihen, että tilintarkastajan vaihtuessa joko kyseisen
tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön on pyynnöstä luovutettava seuraajalleen tiedot,
jotka ovat tarpeen tilintarkastuksen suorittamista varten. Tämä koskee tilanteita, joissa
tilintarkastaja itse eroaa, tulee erotetuksi tai kun tilintarkastajan toimikausi päättyy eli
toisin sanoen kaikenlaisia vaihdostilanteita. (TTL 2:10). Mahdollinen kommunikointi
edellisen tilintarkastajan kanssa on perusteltua liittää tässä osaksi suunnitteluvaihetta,
sillä perustietoja hankkiessaan uudesta asiakkaastaan, yksi keino saada näitä on kommu-
nikoimalla edellisen tilintarkastajan kanssa. Seuraavaksi esitetään suunnittelun työvai-
heet sekä näitä koskevat ISA-standardit (kuvio 1) Halosta ja Steineria (2009, 55) mukail-
len.

Kuvio 1 Tilintarkastuksen suunnitteluvaihe

Tilintarkastuksen suunnitteluvaiheeseen voidaan liittää merkityksellisellä tavalla riskien arviointi. Suunnitteluvaiheen useassa kohdassa (kuvio 1) arvioidaan tarkastuskohteen ja tilintarkastuksen riskejä. Riskienarvioinnissa muun muassa suoritetaan tilintarkastustoimeksiannon hyväksymistä ja jatkamista koskevat toimenpiteet, luodaan tilintarkastuksen kokonaisstrategia, tunnistetaan toiminta- ja kontrolliriskit, tunnistetaan ja arvioidaan sisäistä valvontaa sekä olennaisen virheellisyden riskejä tilinpäätöksessä.

Tarkastustoimenpiteitä suunnitellessaan tilintarkastajan on esimerkiksi huomioitava niitä kannanottoja, joiden tarkastamista ei voida suorittaa vain aineistotarkastustoimenpiteillä, arvioitava sisäisen valvonnan ja analyyttisten aineistotarkastustoimenpiteiden riittävyttä ja tasoa sen kannalta, kuinka paljon muita tarkastustoimenpiteitä tarvitaan, sekä arvioida tarvetta suorittaa sellaisia tarkastustoimenpiteitä, joilla voidaan paljastaa johdon väärinkäytöksiä. (Halonen & Steiner, 2009, 54–56.)

Tilintarkastuksen toteutusvaiheessa tilintarkastaja suorittaa varsinaisia tilintarkastustoimenpiteitä suunnitteluvaiheen pohjalta. Tarkastustoimenpiteillä pyritään varmistamaan muun muassa se, että tuloslaskelma on kirjanpitolain mukainen, taseen varat sekä velat ovat olemassa ja niiden arvostus on tehty oikein, ja että tilinpäätös perustuu kirjanpitoon. Tämän lisäksi tilintarkastajan tehtävänä on varmistaa, että tilinpäätös on lain ja hyvän kirjanpitolain mukaisesti laadittu sekä se, että tilinpäätös antaa kirjanpitolain mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tarkastustoimenpiteet kohdistuvat tilinpäätöksen osalta muun muassa erien saldoihin, joihin voi mahdollisuuksien mukaan hakea ulkopuolisilta tahoilta saldovahvistuksia. Sisäisellä tarkkailulla tilintarkastaja voi hakea vahvistusta sille, että liiketapahtumat kirjataan oikein. (Aho & Vänskä, 1996, 67–70.)

Tilintarkastusprosessin toteutusvaiheessa pyritään hankkimaan tilintarkastusevidenssiä, joka tukee tilintarkastajan arviota alentuneesta kontrolliriskistä sekä hankkimaan tilintarkastusevidenssiä liiketapahtumien rahamääräisestä oikeellisuudesta. Tilintarkastaja joutuu kontrolliriskin tasosta riippuen suorittamaan kontrollien testaamista, sekä liiketapahtumisen oikeellisuuden varmistamiseksi liiketapahtumien aineistotarkastustoimenpiteitä. Havaittu kontrollien tehottomuus lisää tarvetta aineistotarkastustoimenpiteille, ja näin ollen kontrollien testaaminen on keskeisesti yhteydessä aineistotarkastustoimenpiteisiin. Lopulta tilintarkastaja pyrkii erilaisilla tarkastustoimenpiteillä pääsemään arviointinsa suhteen siihen lopputulokseen, että tilinpäätökseen ei sisälly olennaista virheellisyttä. (Halonen & Steiner, 2009, 57.) Tilintarkastusprosessin toteutusvaihe linkittyy vahvasti suunnitteluvaiheeseen, sillä tarkastustoimenpiteet ja niiden painotus perustuvat muun muassa tilintarkastajan tekemiin riskiarviointeihin suunnitteluvaiheessa. Tämän lisäksi suunnitteluvaiheessa täsmennetty tilintarkastusstrategia ja laadittu tarkastussuunnitelma ovat vahvasti tilintarkastuksen toteutusvaiheessa mukana ohjaamassa tarkastuksen kulua.

Hallinnon osalta pienyritysten tilintarkastuksessa keskitytään usein kaupparekisteriotteeseen ja yhtiöjärjestykseen sekä erilaisten päätösten lainmukaisuuden tarkastamiseen. Hallinnon tarkastus käsitetään myös siten, että siihen kuuluu muistiinpanojen tekeminen pöytäkirjoista. (Satopää, 2003, 115.) Myös Ahon ja Vänskän (1996, 70–72) mukaan hallinnon tarkastuksen toteuttamisen osalta keskeistä on varmistaa, että vastuuvolliset ovat toiminnassaan noudattaneet yhteisöä koskevia lakeja ja yhtiöjärjестystä.

Tilintarkastusprosessin viimeinen vaihe on tilintarkastuksen päättäminen eli toisin sanoen raportointi. Keskeisin osuus tilintarkastuksen raportointivaihetta on kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastuksesta annettava tilintarkastuskertomus (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 368). Tämän lisäksi tilintarkastajan antamia kirjallisia raportteja ovat tilintarkastuskertomukseen liittyvä tilinpäätösmerkintä sekä mahdollinen tilintarkastuspöytäkirja ja tilintarkastusmuistio (Riistama, 1999, 268).

Tilintarkastuskertomukseen sisältyy neljä TTL 3:5.2 mukaista lausuntoa siitä:

- 1) antaako tilinpäätös noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta;*
- 2) täyttääkö tilinpäätös lakisääteiset vaatimukset;*
- 3) onko toimintakertomus laadittu toimintakertomuksen laatimiseen sovellettavien säännösten mukaisesti;*
- 4) ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia.*

Näiden lausuntojen lisäksi TTL 3:5.5 mukaan tilintarkastuskertomuksessa on huomautettava, mikäli yhteisön vastuuvollinen on:

- 1) syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvöllisuus yhteisöä tai säätiötä kohtaan; tai*
- 2) rikkonut yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia taikka yhteisön tai säätiön yhtiöjärjестystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä.*

Tilintarkastuslain 3 luvun 5 pykälässä säädetään myös siitä, että tilintarkastajan on tiettyissä tilanteissa raportoitava havaitut virheellisyydet toimintakertomuksessa, annettava

lisätietoja ja tiedot toiminnan jatkuvuutta vaarantavista tekijöistä sekä sisällytettävä tilintarkastuskertomukseen yhtiökokouksen tai tarkastuskohteen muun toimielimen edellyttämä tilintarkastukseen perustuva lausuma.

2.2 Hyvä tilintarkastustapa

2.2.1 Hyvä tilintarkastustapa käsitteenä

Hyvä tilintarkastustavan käsite saa kokonaismerkityksensä useasta lähteestä, joita käydään tarkemmin läpi alaluvussa 2.2.2. Hyvän tilintarkastustavan käsite mainitaan esimerkiksi tilintarkastuslain 4. luvun 3. §:ssä tilintarkastajaa koskevana velvoitteena tämän suorittaessa lakisääteisiä tehtäviään.

Tilintarkastuslain ollessa tilintarkastusta säätelevä yleislaki, tilintarkastajan on tämän lisäksi huomioitava yhteisökohtaisesti muut tilintarkastusta koskevat säännökset ja määräykset. Hyvän tilintarkastustavan käsitteen ohjeistusta voi luonnehtia siten, että siinä esitetään yleiset tilintarkastukseen liittyvät normit, jotka soveltuvat kaikkiin toimeksiantoihin sekä ohjeistus koskien tilintarkastuksen eri vaiheita yksittäisissä toimeksiannoissa. (Lydman, 2019, 64.)

Ahon ja Vänskän (1996, 81) mukaan hyvään tilintarkastustapaan kuuluu kaikki se, miten huolellinen tilintarkastaja toimii. Myös Kosonen (2005, 86) nostaa esille, kuinka aikoinaan tilintarkastuslain (1994) valmistelutöissä todettiin, että velvollisuus noudattaa hyvää tilintarkastustapaa tarkoittaa velvollisuutta toimia huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattaman tilintarkastuskäytännön mukaisesti. Vahtera (1986, 38) painottaa hyvään tilintarkastustapaan liittyen sitä, että tilinpäätöksen tarkastus on tärkein tilintarkastustehtävä, jota kirjanpidon sekä hallinnon tarkastus täydentää, ja tarkastuksen tavoitteena on varmistaa, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan hyvän kirjanpitotavan mukaisesti yrityksen tuloksesta, taloudellisesta asemasta ja jakokelpoisesta voitosta.

Hyvää tilintarkastustapaa ei kuitenkaan ole määritelty yksiselitteisesti edes laissa vaan se käsitetään tilintarkastajien keskuudessa ennemminkin jatkuvasti kehittyvänä tapaoikeutena. Hyvä tilintarkastustapa on vähimmäissisällöltään samanlainen kaikissa

tilintarkastustoimeksiannoissa, mutta erilaisissa tilintarkastustoimeksiannoissa sisältö kuitenkin vaihtelee tapauskohtaisesti tietyin osin. Sisältönsä se saa muun muassa hyvästä tilintarkastustavasta kirjanpidon, tilinpäätöksen sekä hallinnon tarkastuksessa ja hyvästä tilintarkastajatastavasta. Lakiin kirjattuna tapaoikeutena se velvoittaa ja laissa on määritelty hyvän tilintarkastustavan vastaiselle toiminnalle sanktiot. (Aho & Vänskä, 1996, 81.) Myös Koskinen (1999, 313) mainitsee, kuinka tilintarkastaja voi välttää vahingonkorvausvelvollisuuden noudattamalla hyvää tilintarkastustapaa yleissääntönä. Edellä esitetystä voidaan päätellä, että hyvän tilintarkastustavan käsitteen määrittäminen tyhjentävästi on mahdotonta, sillä käsitettä voidaan lähestyä ja tarkastella useasta näkökulmasta. Hyvään tilintarkastustapaan voidaan toisaalta liittää tilintarkastusta koskevien lakien noudattaminen, mutta toisaalta se kuvastaa tietynlaisia tilintarkastajien keskuudessa jatkuvasti kehittyviä tapoja ja käytäntöjä suorittaa toimeksiantoja hyväksyttävällä tasolla.

2.2.2 Hyvän tilintarkastustavan lähteet

Hyvän tilintarkastustavan muodostumiseen ja sisältöön vaikuttavat erilaiset lähteet. Suomen tilintarkastajat ry:n mukaan erilaisia hyvän tilintarkastustavan lähteitä ovat ainakin:

- 1) *lait ja asetukset*
- 2) *kansainväliset tilintarkastusalan standardit*
- 3) *ammattieettiset periaatteet ja IESBA:n eettiset säännöt*
- 4) *viranomaisten päätökset ja tuomioistuinten ratkaisut*
- 5) *tilintarkastusalan järjestöjen ohjeet ja suositukset*
- 6) *huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattama tilintarkastuskäytäntö*

Tilintarkastuksen merkittävin ja kattavin sääntelyperusta on kansallisesti tilintarkastuslaki. Tilintarkastuslain lisäksi tilintarkastusta koskevia säännöksiä sisältyy muun muassa osakeyhtiölakiin, osuuskuntalakiin, säätölakiin ja valtioneuvoston asetukseen tilintarkastuksesta sekä toimialakohtaisiin erityislakeihin kuten esimerkiksi vakuutusyhtiölakiin. (Suomen Tilintarkastajat ry; Aho & Vänskä, 1996, 9.)

Edellä mainituista säädöksistä esimerkiksi osakeyhtiölakiin sisältyy kokonainen luku koskien tilintarkastusta ja erityistä tarkastusta. Kyseisen osakeyhtiölain 7. luvussa on säännöksiä koskien muun muassa tilintarkastajan valintaa ja toimikautta. Osakeyhtiölaissa on myös esimerkiksi sulautumista ja jakautumista koskien pykälät, jotka liittyvät tilintarkastajan lausuntoihin sulautumisen ja jakautumisen yhteydessä. Kyseiset pykälät tosin velvoittavat ennemminkin osakeyhtiön hallitusta, mutta liittyvät kuitenkin tilintarkastajan toimintaan osana yritysjärjestelyjä.

Kansainvälisten tilintarkastusalan standardien merkitys hyvän tilintarkastustavan sisältöön on keskeinen. Kansainvälisiä tilintarkastusalan standardeja ovat IAASB-komitean, joka on osa kansainvälistä tilintarkastajaliittoa (IFAC), antamat kansainväliset tilintarkastusstandardit (International Standards on auditing, ISA), kansainvälinen laadunvalvonta-standardi (ISQC 1) sekä muut lakisäätöisen tilintarkastuksen kannalta merkitykselliset standardit. (Suomen Tilintarkastajat ry; Horsmanheimo, Kaisanlahti & Steiner, 2017, 182.)

Kansainvälisten hyväksytyjen tilintarkastuseriaatteiden tuntemus nousi keskeiseksi vaatimukseksi osittain yritystoiminnan kansainvälistymisen, mutta myös eri maissa toimivien tilintarkastajien sekä tilintarkastusyhteisöjen kanssa tehdyn yhteistyön myötä. Tämän ilmiön johdosta vuonna 1996 silloinen KHT-yhdistys päätti, että tämän antamat suositukset laaditaan yhdenmukaisiksi ISA-standardien kanssa. Kansainvälisten tilintarkastusstandardien merkitys hyvän tilintarkastustavan sisältöön onkin historiassa kasvanut. (Kosonen, 2005, 78–81.)

Boolakyn ja Omoteson (2016, 741) tutkimuksen mukaan maatasolla kansainvälisten tilintarkastusstandardien käyttöönoton myötä tilintarkastuskäytäntöjen harmonisointi eri maiden välillä helpottaa lainsäätäjän toimintaa ja yritystasolla kansainvälisten toimijoiden osalta ISA-standardien soveltaminen lisää eri maissa laadittujen tilinpäätösten luotettavuutta. Kansainvälisten tilintarkastusstandardien eli ISA-standardien soveltamista pienyritysten tilintarkastuksessa käsitellään vielä myöhemmin tässä tutkielmassa.

Tilintarkastuslaissa mainitaan osana tilintarkastajaa koskevia muita säännöksiä ammatteettiset periaatteet. Tilintarkastuslain 4. luvun 1. §:n mukaan tilintarkastajan on suoritettava työtehtävänsä ammatitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja ammatillinen

kriittisyys säilyttäen sekä huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen. Tilintarkastuslain 4 luvussa säädetään myös muun muassa tilintarkastajan velvollisuudesta ylläpitää ja kehittää ammattitaitoaan.

Aho ja Vänskä (1996, 109) esittävät, että hyvään tilintarkastustapaan kuuluu aina muun muassa se, että tilintarkastajan on muodostettava mielipiteenä objektiivisesti sekä perehdyttävä annettuun tehtävään huolellisesti. Tilintarkastajalta vaaditaan myös asianmukaista suunnittelua osana hyvä tilintarkastustapaa. Tässä hyvään tilintarkastustapaan liittyvässä näkemyksessä konkretisoituukin ammattieettisten periaatteiden liitanta hyvään tilintarkastustapaan ammattitaidon, objektiivisuuden ja huolellisuuden osalta.

Suomen tilintarkastajat ry julkaisee osana kansainvälisiä tilintarkastusalan standardeja IESBAn (International Ethics Standards Board for Accountants) laatimat kansainväliset eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille, joihin kuuluu osana myös kansainväliset riippumattomuusstandardit. Kansainvälisten eettisten sääntöjen mukaan eettisiä perusperiaatteita ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus ja ammatillinen käyttäytyminen. Kansainväliset riippumattomuusstandardit osana kansainvälisiä eettisiä sääntöjä sisältävät nimensä mukaisesti riippumattomuutta koskevia vaatimuksia. (IFAC, 2021a.)

Viranomaisohjaus ja tilintarkastuksen kehittämistehtävä on tilintarkastuslain 7. luvun mukaan säädetty Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastusvalvonnalle ja tilintarkastusvalvonnassa toimivalle tilintarkastuslautakunnalle. Tilintarkastusvalvonta vastaa tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta sekä kehittämisestä ja tilintarkastuslautakunta voi antaa tähän liittyen erilaisia ratkaisuja. (TTL 7:1–5; Horsmanheimo & Steiner, 2017, 162.) Tuomioistuinten ratkaisut ohjaavat luonnollisesti myös tilintarkastusta ja määrittävät osaltaan hyvän tilintarkastustavan sisältöä (Suomen Tilintarkastajat ry). Erilaiset ratkaisut ja päätökset luovat siis konkreettisia esimerkkejä sallittavasta ja hyväksyttävästä tavasta toimia. Nämä myös toisin sanoen selventävät mahdollisia lakeihin ja muihin suosituksiin jääneitä epäselvyyksiä ja täydentävät tässä mielessä aukkoja.

Hyvän tilintarkastustavan sisältöön ja muodostumiseen vaikuttavat vahvasti tilintarkastusalan ammattilaiset ja heidän ammatilliset yhteenliittymänsä. KHT-yhdistys (nykyään Suomen Tilintarkastajat ry) on vahvasti kehittänyt hyvää tilintarkastustapaa Suomessa

antamalla esimerkiksi jäseniään sitovia standardeja, ohjeita ja suosituksia, jotka perustuvat IFACin (International Federation of Accountants) ISA-standardeihin ja muihin standardeihin. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry, 2008, 5.)

Huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattama tilintarkastuskäytäntö ohjaa yleisenä tapanormina hyvän tilintarkastustavan muotoutumista erilaisten tilintarkastuskäytäntöjen ja menettelytapojen myötä (Suomen Tilintarkastajat ry). Kuten aiemmin tuotiin jo esille, huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattama tilintarkastuskäytäntö on käsitteenä ollut osana jo aikoinaan tilintarkastuslain valmistelutöitä hyvän tilintarkastustavan määrittelyn yhteydessä (Kosonen 2005, 86). Horsmanheimon ym. (2017, 181) mukaan esimerkiksi lait ja asetukset ovat tärkeitä siitä syystä, että huolelliset ammattihenkilöt noudattavat kyseisiä normeja. Tästä voidaan päätellä niin, että huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattaman tilintarkastuskäytännön voidaan ajatella viittaavan sellaiseen tilintarkastajan käyttäytymiseen, jossa lakien noudattaminen on keskeisessä asemassa.

2.2.3 Hyvä tilintarkastajatapa

Hyvän tilintarkastajatavan käsitteen voidaan katsoa kuuluvan hyvän tilintarkastustavan sisältöön. Kuitenkin voidaan myös määritellä, että tapa on yläkäsite ja hyvä tilintarkastustapa sekä hyvä tilintarkastajatapa ovat tämän alakäsitteitä. Hyvä tilintarkastustapa voidaan erottaa hyvästä tilintarkastajatavasta siten, että tilintarkastustapa viittaa nimensä mukaisesti tilintarkastustyön teknisen suorittamisen vaatimukseen ja tilintarkastajatapa enemmän tilintarkastajahenkilöä koskeviin velvoitteisiin kuten riippumattomuuden vaatimukseen. (Saarikivi, 2000, 60–61.)

Horsmanheimon ja Steinerin (2017, 159) mukaan hyvän tilintarkastustavan ja hyvän tilintarkastajatavan ero on häilyvä ja hyvä tilintarkastustapa pitää sisällään hyvän tilintarkastajatavan. Hyvässä tilintarkastajatavassa on kyse eettisten sääntöjen, kuten objektiivisuus-, huolellisuus- ja salassapitovelvoitteen, noudattamisesta sekä huolellisten ammattihenkilöiden tavasta toimia. Hyvällä tilintarkastustavalla viitataan sen sijaan tapaan suorittaa tilintarkastus asianmukaisesti. Näin ollen onkin perusteltua päätellä, että kyseiset

käsitteet ovat todellakin erityisen läheisiä ja osittain päällekkäisiä, mutta viittaavat kuitenkin selkeästi hieman eri asioihin saman aihealueen sisällä.

IFAC on kansainvälinen laskentatoimen ammattihenkilöiden kattojärjestö, joka on laatinut tilintarkastusta koskevia sääntöjä ja standardeja. IFAC on laatinut hyvää tilintarkastajatapaa koskevia sääntöjä osana tilintarkastajan riippumattomuusvaatimusta. Tilintarkastajalta vaaditaan lakisääteisiä tilintarkastustehtäviä suorittaessaan tosiasiallista ja ulkoisesti uskottavaa riippumattomuutta. Riippumattomuus pitää toteutua sekä suhteessa tarkastuskohteeseen että sen kanssa konsernisuhteessa oleviin yrityksiin. Tilintarkastajan riippumattomuus voi vaarantua, mikäli tilintarkastajalla ja tarkastuskohteen välillä on jonkinlainen taloudellinen suhde kuten rahalaina tai sijoitus tai jos tilintarkastaja on tietyn aikaikkunan sisällä toiminut esimerkiksi tarkastuskohteen hallituksessa. (Saarikivi, 1999, 59–62.)

Tilintarkastajan riippumattomuus on keskeinen uskottavan tilintarkastajan ominaisuus ja tämän arviointi jää tilintarkastajalle sekä tämän valitsijoille. Tilintarkastajan konsultointitoiminta saattaa jo vaarantaa riippumattomuutta. (Kärkkäinen, 1998, 176.) Tilintarkastajan riippumattomuutta voidaan pitää merkittävänä tilintarkastuksen osatekijänä, jota tilintarkastajan ja tarkastuskohteen väliseltä suhteelta voidaan vaatia. Tilintarkastajan riippumattomuudella voidaan taata se, että tilintarkastukselle on olemassa objektiiviset lähtökohdat, ja että tilintarkastajaa voidaan pitää aidosti ulkopuolisena informaation varmentajana. Tilintarkastajan riippumattomuuden käsitteeseen palataan vielä myöhemmin tässä tutkielmassa luvussa 2.3.3.

2.3 Pienyritys tarkastuskohteena ja ensimmäistä kertaa suoritettavat toimeksiannot

2.3.1 Pienyrityksen määritelmä

Pienyritys voidaan määritellä numeerisesti erilaisten kokoluokitusten perusteella, joissa keskeiseen asemaan nousevat liikevaihto, taseen loppusumma ja henkilöstömäärä.

Toisaalta pienyrityksiä voidaan määritellä yrityksen toiminnan laadullisten erityispiirteiden mukaisesti. (Satopää, 2019, 17.)

Kirjanpitolaki, jolla on keskeinen liitanta tilintarkastukseen ja tämän tutkielman aihepiiriin, määrittelee pienyrityksen juuri liikevaihtoon, taseen loppusummaan ja henkilöstömäärään perustuvien raja-arvojen mukaan. Kirjanpitolain 1. luvun 4 a §:n mukaan pienyritys on kirjanpitovelvollinen, jolla sekä päättyneellä että sitä edeltäneellä tilikaudella ylittyy tilinpäätöspäivänä enintään yksi kolmesta raja-arvosta:

- 1) *taseen loppusumma 6 000 000 euroa;*
- 2) *liikevaihto 12 000 000 euroa;*
- 3) *tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 50 henkilöä.*

Tilintarkastuslaki ei määrittele pienyritystä, mutta toisaalta se määrittelee tilintarkastusvelvollisen yhteisön ja säätiön vastaaviin mittareihin perustuen. Tilintarkastaja voidaan nimittäin jättää valitsematta, mikäli enintään yksi seuraavista raja-arvoista ylittyy päättyneellä ja sitä edeltävällä tilikaudella: taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa; liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa tai palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä. Tilintarkastusvelvollisuuteen liittyy kyseisten raja-arvojen lisäksi muutamia poikkeuksia. (TTL 2:2.)

Torpo (2012, 54) kuitenkin muistuttaa, että pienyritysten numeeriseen määrittelyyn suuruusmittareiden mukaan liittyy ongelmia, sillä mittareihin voi melko helposti vaikuttaa muun muassa seuraavin keinoin; taseen arvostusmäärityksin, valinnaisilla kirjaustavoilla esimerkiksi poisto- ja leasingkirjauksissa, valitsemalla käyttöomaisuuden omistamisen, vuokraamisen tai liisaamisen välillä sekä vuokratyövoiman käytöllä. Nämä edellä kuvatut esimerkit selittävät hyvin pienyritysten määrittelyn ongelmia numeeristen suuruusmittareiden mukaisesti, sillä mittareihin ja erilaisiin tunnuslukuihin voidaan vaikuttaa useilla yrityksen tekemillä valinnoilla, joilla on suora yhteys ja vaikutus esimerkiksi tilinpäätöksen lukuihin. Nämä mittarit sekä niiden arvot eivät siis kaikissa tilanteissa aina välttämättä kuvasta yritystoiminnan suuruusluokkaa oikealla tavalla.

Näin ollen tässä tutkielmassa on myös perustellumpaa käsittää ja määritellä pienyritys ennemminkin laadullisten tunnusmerkkien kautta kuin varsinaisten numeeristen

kokoluokitusten mukaisesti. Tämä määrittely ei toisaalta poista sitä taustaolettamusta, että lähtökohtaisesti tämän tutkielman rajauksen mukaisten pienyritysten liikevaihdon, taseen loppusumman ja henkilöstömäärän oletetaan myös olevan numeerisesti luokiteltuna melko pieniä. Laadullisten tunnusmerkkien mukainen määritelmä saattaa kuitenkin sulkea pois tässä tutkielmassa tiettyjä kirjanpitolain mukaisia pienyrityksiä, joihin ei voi yhdistää niin vahvasti laadullisia pienyrityksen tunnusmerkkejä, vaikka numeeristen tunnuslukujen perusteella yrityksen voisi määrittellä pienyritykseksi.

Koskela (2005) määrittelee pienen yrityksen ominaispiirteinä muun muassa sen, että omistaja tai omistajahenkilöt vastaavat myös yrityksen johdosta, kirjanpito hoidetaan tilitoimistossa ja sisäiset kontrollit ovat vähäisiä. Torpo (2012, 58) tuo esille myös pienten yritysten ominaispiirteenä sen, että yrityksen johtajana toimii yrityksen omistaja eli johto ja omistus eivät ole eriytyneet.

Riistama (2000, 79–81) on esittänyt pienehkön yrityksen ominaispiirteinä muun muassa seuraavia asioita: vaikutusvaltaa käyttävät yrityksen omistajina perhe tai korkeintaan muutama yrityksessä työskentelevä henkilö, hallinnossa sekä omistuksessa tapahtuneet muutokset ovat maltillisia ja yritys ei ole tavanomaista velkaantuneempi. Tämän lisäksi Riistama (2000, 78–79) kuvailee pienehköä yritystä kokoa mittaavien tunnuslukujen sijaan sillä, että yrittäjä valvoo yritystä ja osallistuu henkilökohtaisesti sen toimintaan ja pienehkö yritys toimii mahdollisesti myös yhdessä toimipaikassa ja toiminnot rajoittuvat yhteen toimialaan.

2.3.2 Pienyrityksen tilintarkastus

Kuten alaluvussa 2.3.1 tuotiin esille, tämän tutkielman aihe on rajattu koskemaan laadullisten tunnusmerkkien mukaisia pienyrityksiä sen sijaan, että pienyritys määriteltäisiin numeeristen kokoluokitusten mukaan. Tässä alaluvussa on tarkoitus taustoittaa tutkielman aihetta tuomalla esille tiettyjä pienyritysten tilintarkastukseen liittyviä erityispiirteitä.

Tilintarkastuslaki velvoittaa suorittamaan tilintarkastuksen yhdenmukaisella perusteellisuudella kaikenkokoisissa yrityksissä. Lain säännökset eivät ota kantaa tarkastettavan

yrittäjien kokoon, vaan lähtökohtana on kansainvälisen käytännön mukaan se, että kaikki säännökset koskettavat kaikkia yrityksiä. Hyvän tilintarkastustavan velvoittavuus voidaan liittää myös yleisesti kaikkeen tilintarkastukseen tapalainsäädäntönä. (Satopää, 2019, 16–17.)

Tilintarkastuslain 3. luvun 3. § kuitenkin tuo esille, että kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja voidaan soveltaa tarkoituksenmukaisessa laajuudessa pienyritysten tilintarkastuksessa. IFACin pienten ja keskisuurten tilintarkastusyritysten toimikunta on myös julkaissut soveltamisoppaan ISA-standardien soveltamiseksi pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa, jonka KHT-yhdistys ja HTM-tilintarkastajat ry (nykyään Suomen Tilintarkastajat ry) ovat kääntäneet suomenkieliseksi. Opas ei korvaa varsinaisia ISA-standardeja, mutta toimii epävirallisena ohjeistuksena ISA-standardien soveltamiseen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry & HTM-tilintarkastajat ry, 2012.) Vuopalan (2015, 38) mukaan kansainvälisten tilintarkastusstandardien yksityiskohtaiset säännökset ovat kuitenkin haasteellisia soveltaa pk-yrityksissä, sillä standardit on laadittu alun perin sovellettavaksi ennemminkin suurten ja globaalien yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tarkastukseen.

Pienten yritysten kirjanpito ja tilinpäätös pystytään tietyissä tilanteissa tarkastamaan lähes ”täydellisesti” siten, että tilintarkastaja käy läpi koko tosite- ja kirjanpitomateriaalin. Pienen yrityksen johdossa toimii usein pääomistaja, mikä itsessään antaa tilintarkastajalla varmuutta siitä, että johto valvoo yrityksen toimintaa riittävästi. Toisaalta sisäisen tarkkailun osalta ongelman saattaa muodostaa se, että organisaation pienuudesta johtuen työnjakoa ei voida järjestää eri henkilöille, mikä vahvistaisi yrityksen sisäisiä kontroleja, joihin tilintarkastaja voi luottaa. (Koskela 1990, 32–33.) Myös Kokkosen (2000, 40) mukaan pienyrityksissä sisäiseen tarkkailuun voi liittyä vaarallisia työyhdistelmiä, koska työntekijöiden määrästä johtuen työtehtäviä ei voida riittävästi eriyttää. (Satopää, 2003, 112). Tästä voidaankin päätellä, että pienyritysten tilintarkastuksessa yrityksen koko luokka sekä tietyt laadulliset erityispiirteet luovat omanlaiset lähtökohdat tilintarkastukselle ja pienyritysten tilintarkastus poikkeaa esimerkiksi suuryritysten tilintarkastuksesta painopistealueiden, laajuuden, riskien ja erilaisten ongelmien sekä haasteiden osalta.

Kaikkein pienempien tarkastuskohteiden osalta tilikauden aikainen tarkastus ei välttämättä ole tarpeen, mutta tilintarkastajan on arvioitava kyseisen tarkastustoimen

tarpeellisuutta tarkastuskohdekohtaisesti yrityksen erityispiirteet huomioiden (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 231). Tilintarkastaja ei voi pienyrityksen tilintarkastuksessa luottaa aina täysin yrityksen sisäiseen tarkkailujärjestelmään, sillä sisäinen tarkkailu ja laskentajärjestelmät ovat usein puutteellisia. Tästä syystä aineistotestaus korostuu pienyrityksen tarkastuksessa ja testaukseen valittavien tapahtumien lukumäärä on myös suurempi kuin keskisuurissa ja suurissa yrityksissä. (Vahtera, 1986, 322.) Kuten aiemmin jo tuotiinkin esille, pienyrityksen koosta johtuen se tarjoaa kuitenkin usein tähän liittyen mahdollisuuden kattavampaan tarkasteluun ja tilintarkastaja voi näin vastata paremmin sisäisen tarkkailun ja laskentajärjestelmien puutteellisuudesta aiheutuviin riskeihin.

Tässä yhteydessä on myös luontevaa tuoda ilmi pienyritysten kokemaa tarvetta tilintarkastukselle ja sitä kautta tilintarkastuksen merkityksellisyyttä pienille yrityksille, vaikka itse tutkielma keskittyy tilintarkastajien näkökulmaan. Collisin ym. (2004, 87) tutkimustulosten mukaan enemmistö pienistä yrityksistä valitsisi tilintarkastajan, vaikka se olisi vapaaehtoista ja toisaalta agenttisuhteet omistajien ja lainanantajien välillä vaikuttavat myös tilintarkastuksen kysyntään pienten yhtiöiden keskuudessa. Sisäisen valvonnan puute pienissä yrityksissä selittää toisaalta joskus vapaaehtoisen tilintarkastuksen järjestämistä tilanteessa, jossa pieni yritys ei ole tilintarkastusvelvollinen. (Ojala, Niskanen, Collis & Pajunen, 2014, 814). Pienyrityksillä on edellä esitettyyn perustuen selvästi myös oma sisäinen motivaatio tilintarkastuksen järjestämiselle johtuen esimerkiksi erilaisista pienelle yrityksillä ominaisista piirteistä ja tyypillisesti vallitsevista olosuhteista. Tämän voisi ajatella toisaalta osoittavan tilintarkastajallekin tiettyjä pienyrityksen tarkastuksen kannalta tärkeitä tarkastuksen kohdealueita, joiden suhteen esimerkiksi omistajat haluavat saada varmennusta. Toisaalta agenttisuhteet omistajien ja lainanantajien välillä konkretisoi myös omalla tavallaan tilintarkastajalle pienen yrityksen tarkastamisen merkitystä.

Tilintarkastuslakiin sisältyy kuitenkin kohta, jossa tilintarkastajalle on määritelty tiettyjä toimenpiteitä, joita ei tarvitse pienyritysten tilintarkastuksessa suorittaa. Tilintarkastajan ei esimerkiksi tarvitse arvioida sisäistä laadunvalvontajärjestelmää vuosittain, varmistaa toiminnan jatkuvuutta yhtenäisten toimintatapojen kautta tai laatia palkitsemista koskevia periaatteita. (TTL 4:12.2.) Tämä siis tekee pienen poikkeuksen siihen periaatteeseen, että tilintarkastuslain säännökset eivät mitenkään erottaisi pienyritysten tarkastusta suuremmista yrityksistä.

Ahjoksen (2011, 48) mukaan yrittäjän toimiessa sekä johtajana että omistajana, tilintarkastajan perinteinen agenttiteoriaan liittyvä tehtävä toimia johdon valvojana omistajien lukuun eliminoituu (Torpo, 2012, 56). Tämä ilmenee pienyhtiöiden tilintekovelvollisuuden tarkastamisen yhteydessä, sillä omistaja on esimerkiksi saanut kaiken yritystiedon johtotehtävissään, kykenee valvomaan omia toimintojaan sekä toisaalta omistajalla ja johtajalla on väistämättä tässä kontekstissa yhtenevä tavoite (Torpo, 2012, 56–57).

Pienehkön osakeyhtiön hallinnon tarkastuksen kannalta keskeistä on tarkastaa muun muassa erilaiset pöytäkirjat, osake- ja osakasluetteloiden ylläpito, osakkaille annettujen lainojen ja takausten lainmukaisuus, kaupparekisteri-ilmoitusten hoitaminen ja kirjanpidon järjestäminen. Lisäksi tilintarkastajan on hallinnon tarkastuksen yhteydessä perusteltua tarkastaa vahinko- ja vastuuvakuutukset sekä yrityksen tekemät sopimukset. (Riistama, 2000, 116.) Tästä voidaankin päätellä, että hallinnon tarkastus voi muodostua melko laajaksi kokonaisuudeksi myös pienyrityksen tarkastuksessa.

2.3.3 Ensimmäistä kertaa suoritettavat toimeksiannot

Tässä alaluvussa käsitellään ensimmäistä kertaa suoritettavaan tilintarkastustoimeksiannoon liittyviä lähtökohtia ja ominaispiirteitä. Ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja ohjaa suoraan kansainvälinen ISA 510 -standardi, joka koskee kyseisten toimeksiantojen alkusaldojen tarkastusta. Standardin merkitystä ja sisältöä tarkastellaan syvällisemmin tässä luvussa myöhemmin, ja se muodostaa keskeisemmän yksittäisen normiperustan suoraan kyseisille toimeksiannoille sekä luo samalla taustaa tälle tutkielmalle käsitteineen. Tässä alaluvussa palataan myös tarkastelemaan tiettyjä jo tässä tutkielmassa käsiteltyjä tilintarkastuksen aihealueita ja käsitteitä, joiden merkitystä voidaan pitää erityisenä ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa.

Tässä tutkielmassa tuotiin aiemmin jo tilintarkastusprosessin käsittelyn yhteydessä esille se, kuinka tilintarkastusprosessin suunnitteluvaihe on laajempi ja merkityksellisempi kokonaisuus ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa kuin jatkuvissa toimeksiannoissa. Jatkuvissa toimeksiannoissa tilintarkastajalle on entuudestaan kokemusta ja tietämystä aiempien tilikausien tarkastuksista, mutta uuden asiakkaan kohdalla perustietojen

hankkimiseksi tilintarkastajan on painotettava luonnollisista syistä suunnitteluvaihetta. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 235–236.) Ensimmäistä kertaa suoritettavan toimeksiannon kohdalla suunnitteluvaiheen painottaminen on perusteltua, sillä tilintarkastajalla ei lähtökohtaisesti ole näissä tilanteissa aiempaa historiaa uuden tarkastuskohteen kanssa. Näin ollen tilintarkastajan on keskeistä ja tärkeää panostaa riittävällä tavalla tilintarkastuksen suunnitteluun ja perustietojen hankintaan, jotta tilintarkastus voidaan toteuttaa hyvän tilintarkastustavan mukaisesti.

Ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa tilintarkastaja joutuu toisaalta myös jo ennen suunnitteluvaihetta arvioimaan ensimmäistä kertaa riippumattomuuttaan suhteessa uuteen potentiaaliseen asiakkaaseen. Saarikiven (1999, 46) mukaan tilintarkastajan riippumattomuus voidaan käsittää siten, että se on vapautta niistä riippuvuussuhteista, joiden voidaan epäillä vaikuttavan tilintarkastajan kykyyn toimia objektiivisesti. Tilintarkastajan on kieltäydyttävä vastaanottamasta sellaista toimeksiantoa, jossa edellytykset riippumattomaan toimintaan puuttuvat tai luovuttava sellaisesta toimeksiannosta. Kieltyminen tai luopuminen ei kuitenkaan ole tarpeen, mikäli riippumattomuutta uhkaavia tekijöitä voidaan kokonaisuutena arvioiden pitää merkityksettöminä tai tilintarkastaja ryhtyy riippumattomuuttaan turvaaviin toimenpiteisiin. (TTL 4:6.) Tilintarkastajan on edellä mainitun tilintarkastuslain 4. luvun 6. §:n mukaan ryhdyttävä riippumattomuutta turvaaviin toimenpiteisiin ainakin jos:

- 1) tilintarkastajalla on taloudellisia tai muita etuuksia yhteisössä tai säätiössä taikka tilintarkastajalla on muu suhde kuin tavanomainen liikesuhde yhteisöön tai säätiöön;*
- 2) tarkastettavana on tilintarkastajan oma toiminta;*
- 3) tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä tai muussa asiassa yhteisön tai säätiön puolesta tai sitä vastaan;*
- 4) tilintarkastajalla on läheinen suhde henkilöön, joka kuuluu yhteisön tai säätiön johtoon tai joka on osallistunut toimeksiannon kohteena olevaan asiaan yhteisön tai säätiön palveluksessa; tai*
- 5) tilintarkastajaa painostetaan.*

Edellä esitetystä lain kohdasta selviää, kuinka riippumattomuus liitetään tarkastettavan yhteisön ja tilintarkastajan välisiin suhteisiin niin taloudellisessa kuin toiminnallisessa mielessä. Riippumattomuus voi kyseisen lain kohdan mukaan vaarantua myös esimerkiksi silloin kun tilintarkastajalla on läheinen suhde yhteisön johdossa toimivaan henkilöön. (TTL 4:6.) Vaikka tilintarkastaja joutuu arvioimaan tilikaudesta toiseen riippumattomuuttaan suhteessa tarkastuskohteeseen, on perusteltua tuoda esille sen erityistä merkitystä uuden tilintarkastustoimeksiannon yhteydessä, sillä riippumattomuutta tarkastellaan ensimmäistä kertaa suhteessa tiettyyn tarkastuskohteeseen.

Tilintarkastajan esteellisyyden käsite liittyy vahvasti riippumattomuuden käsitteeseen ja suoranaisen esteellisyyden aiheuttavat olosuhteet ja seikat on kirjattu tyhjentävästi tilintarkastuslakiin. Tilintarkastuslain 4. luvun 7. §:n mukaan tilintarkastajan ei voida katsoa olevan riippumaton ainakaan jos:

- 1) tilintarkastaja on yhteisön tai säätiön taikka samaan konserniin kuuluvan yhteisön tai säätiön taikka kirjanpitolain 1 luvun 8 §:ssä tarkoitetun osakkuusyrityksen yhtiömies, hallituksen tai hallintoneuvoston jäsen, toimitusjohtaja tai vastaavassa asemassa oleva;*
- 2) tilintarkastajan tehtävänä on yhteisön tai säätiön kirjanpidon tai varojen hoito taikka hoidon valvonta;*
- 3) tilintarkastaja on palvelussuhteessa yhteisöön tai säätiöön taikka 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön;*
- 4) tilintarkastajalla on välitön tai välillinen omistus- tai muu oikeus osakkeeseen tai osuuteen voittoa tavoittelevassa yhteisössä;*
- 5) tilintarkastajalla on rahalaina, vakuus tai muu vastaava etuus yhteisöltä tai säätiöltä tai sen johtoon kuuluvalta henkilöltä taikka tilintarkastaja on antanut mainitulle taholle tällaisen etuuden;*
- 6) tilintarkastajalla tai hänen arvopaperimarkkinalain (746/2012) 12 luvun 4 §:ssä tarkoitettuun lähipiiriinsä kuuluvalla, on omistuksessaan tilintarkastuksen kohteena olevan yhteisön tai säätiön liikkeeseen laskema tai takaama rahoitusväline taikka hänelle muutoin koituu olennaista välitöntä taloudellista etua sellaisesta rahoitusvälineestä tai hän osallistuu liiketoimeen, joka koskee sellaista rahoitusvälinettä;*

- 7) 1 tai 2 kohdassa tarkoitettu henkilö on tilintarkastajan puoliso, veli, sisar taikka tilintarkastajaan suoraan ylenevässä tai alenevassa sukulaisuussuhteessa; taikka
- 8) tilintarkastajan puolisollla taikka tilintarkastajaan suoraan alenevassa sukulaisuussuhteessa olevalla henkilöllä on 4 kohdassa tarkoitettu omistus- tai muu oikeus, eikä tämä oikeus ole merkityksetön.

Kuten edellä esitetystä tilintarkastuslakiin kirjatusta käy ilmi, tilintarkastajan esteellisyyden arviointi on laaja kokonaisuus, ulottuen tilintarkastajan ja tarkastettavan kohteen välisen suhteen lisäksi myös tilintarkastajan laissa määritettyihin sukulaisiin ja lähipiiriin. Näissä tilanteissa esteellisyyden aiheuttavat esimerkiksi tilanteet, joissa lain määrittelemä sukulainen toimii tarkastettavan yhteisön johdossa tai tämän tehtävänä on yhteisön kirjanpidon tai varojen hoito tai tietyllä laissa määritellyllä sukulaisella on omistusosuus yhteisöstä. Esteellisyys voi olla myös seurausta tilanteesta, jossa tietty lain määrittelemä tilintarkastajan lähipiiriin kuuluva omistaa yhteisön liikkeelle laskeman rahoitusvälineen. Kun asiaa arvioidaan pelkästään tilintarkastajan ja tarkastettavan yhteisön välisen suhteen osalta, tilintarkastajan esteellisyys voi käytännössä olla seurausta muun muassa siitä, että tilintarkastajalla on liian merkittävä asema yhteisössä tämän toimiessa esimerkiksi samanaikaisesti yhteisön johdossa tai kun tämän tehtävänä on yhteisön kirjanpito tai varojen hoito tai silloin kun tilintarkastajalla on omistusosuus yhteisöstä. (TTL 4:7.)

ISA 510 -standardissa ensimmäistä kertaa suoritettava tilintarkastustoimeksianto viittaa nimensä mukaisesti toimeksiantoon, jossa tarkastettava kohde on tietyn tilintarkastajan tarkastuksen alaisena ensimmäistä kertaa. Edellisen tilikauden on voinut tarkastaa edellinen tilintarkastaja tai kyse voi olla myös sellaisesta toimeksiannosta, jota ei ole edellisen tilikauden tilinpäätöksen osalta tarkastettu ollenkaan. Alkusaldot voidaan määritellä ISA 510 -standardiin perustuen siten, että ne tarkoittavat tilien saldoja tilikauden alussa ja perustuvat edellisen tilikauden loppusaldoihin. Alkusaldot kuvastavat myös aiempien tilikausien tapahtumia ja sovellettuja tilinpäätöksen laatimisperiaatteita sekä käsittävät tilikauden alussa olemassa olevia seikkoja kuten esimerkiksi erilaisia sitoumuksia. (IFAC, 2021b, 471–472.)

Yleisesti varsinainen kirjallisuus ja tilintarkastustutkimus liittyen ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin on keskittynyt tilintarkastuksen laatuun ja etenkin tilintarkastuspalkkioihin. Cassellin, Hansenin, Myersin ja Seidelin (2020, 263) tutkimustulosten

mukaan toimeksiannon ensimmäisenä vuonna tilintarkastuksen laatuun vaikuttaa heikentävästi muun muassa vaadittava aika asiakkaan liiketoiminnan ymmärtämiseksi, riskien arvioimiseksi ja tilintarkastuksen suorittamiseksi. Tämän lisäksi asiakkaan monimutkaisuudesta riippuen tarkastustoimenpiteiden suorittamiseen käytettävissä oleva aika ei välttämättä täysin vastaa vaadittavaa aikaa. Baruan ym. (2020, 18) mukaan tilintarkastuksen laatuun ei vaikuttaisi ensimmäisen vuoden tilintarkastustoimeksiannoissa heikentävästi alentuvat palkkiot.

Tilintarkastuksen laatu ja tilintarkastuspalkkiot eivät lähtökohtaisesti kuitenkaan ole tässä tutkielmassa keskeisimpiä teemoja johtuen tähän tutkielmaan valitusta näkökulmasta. On perusteltua tuoda tässä yhteydessä esille, että tutkimus on tähän mennessä keskittynyt kyseisiin teemoihin ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin liittyen. Tämän tutkielman empiirisessä osuudessa keskitytään ennemminkin itse tarkastustyöhön ja tilintarkastuksen erityispiirteisiin sekä haasteisiin ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa.

ISA 510 -standardia lukuun ottamatta erilaiset lait ja standardit eivät tunne ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja käsitteenä. ISA 510 -standardin soveltamisala kuitenkin osoittaa myöhemmin tässä luvussa, että ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin sovelletaan tietyissä olosuhteissa myös suoraan muitakin ISA-standardeja. Ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen sisältöä on taustoitettu tässä tutkielmassa ISA 510 -standardin ohella aiemmin jo esimerkiksi hyvällä tilintarkastustavalla sekä muulla tilintarkastusta koskevalla teorialla. Toisaalta empiirisessä osiossa tilintarkastajien kokemukset ensimmäistä kertaa suoritettavista toimeksiannoista ovat tämän tutkielman kannalta erityisen keskeisessä asemassa.

ISA 510 -standardin soveltamisala määritetään sanatarkasti kansainvälisissä tilintarkastusalan standardeissa (IFAC, 2021b, 471) seuraavasti:

Tässä kansainvälisessä tilintarkastusstandardissa (ISA) käsitellään alkusaldoihin liittyviä tilintarkastajan velvollisuuksia ensimmäistä kertaa suoritettavassa tilintarkastustoimeksiannossa. Tilinpäätöslaskelmiin sisältyvien lukujen lisäksi alkusaldot käsittävät sellaisia tilikauden alussa olemassa olleita seikkoja, joista tilinpäätöksessä on esitettävä tietoja, esimerkiksi ehdollisia eriä ja sitoumuksia.

Silloin kun tilinpäätös sisältää vertailevaa taloudellista informaatiota, sovelletaan myös ISA 710:n¹ sisältämiä vaatimuksia ja ohjeistusta. ISA 300² sisältää lisää vaatimuksia ja ohjeistusta, jotka koskevat toimenpiteitä ennen ensimmäistä kertaa suoritettavan tilintarkastuksen aloittamista.

Kansainvälisten tilintarkastusalan standardien (IFAC, 2021b, 471) mukaan ISA 510 -standardi asettaa alkusaldojen tarkastuksen osalta tavoitteeksi sen, että tilintarkastaja hankkii tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaan tilintarkastusevidenssiä siitä:

- (a) sisältyykö alkusaldoihin virheellisyyksiä, jotka olennaisesti vaikuttavat tarkastuksen kohteena olevan tilikauden tilinpäätökseen; ja*
- (b) onko alkusaldoissa kuvastuvia asianmukaisia tilinpäätöksen laatimisperiaatteita sovellettu johdonmukaisesti tarkastuksen kohteena olevalla tilikaudella tai onko niiden muutokset käsitelty ja esitetty asianmukaisesti ja onko niistä annettu riittävästi tietoja sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti.*

Varsinaisiin tarkastustoimenpiteisiin liittyen kansainvälisissä tilintarkastusalan standardeissa tilintarkastajaa velvoitetaan ISA 510 -standardiin perustuen lukemaan viimeisin tilinpäätös sekä tätä koskeva tilintarkastuskertomus, mikäli nämä on laadittu ja annettu edelliseltä tilikaudelta. Standardin sisällöstä käy ilmi myös se, että tilintarkastajan on tarkastettava se, että edellisen tilikauden loppusaldojen siirto on tehty oikein tarkastuksen kohteena olevalle uudelle tilikaudelle. Tämän lisäksi tilintarkastajan on tarkastettava, kuvastuuko alkusaldoissa asianmukaiset tilinpäätöksen laatimisperiaatteet. (IFAC, 2021b, 472.)

ISA 510 -standardissa esille tulleita muita tilintarkastustoimenpiteitä ovat esimerkiksi tutustuminen mahdollisen edellisen tilintarkastajan työpapereihin ja muut erityiset tilintarkastustoimenpiteet koskien alkusaldoja. Lisäksi tilintarkastajan on arvioitava sitä, tuottavatko valitut tilintarkastustoimenpiteet alkusaldojen tarkastamisen osalta relevanttia evidenssiä. Edellä mainituista kolmesta tilintarkastustoimenpiteestä tilintarkastajan on suoritettava vähintään yksi. Tilintarkastajan on suoritettava lisää asianmukaisia tilintarkastustoimenpiteitä, mikäli tämä havaitsee mahdollisia virheellisyyksiä alkusaldoissa. Mikäli kyseiset virheellisyydet esiintyvät tarkastuksen kohteena olevan tilikauden

tilinpäätöksessä, on tilintarkastajan kommunikoitava näistä johdolle ja hallintoelimille säännösten sekä standardien mukaisesti. Tilintarkastajan on lisäksi arvioitava mahdollisen edellisen tilintarkastajan antamaa mukautettua lausuntoa ja tämän vaikutuksia tarkastuksen kohteena olevan tilikauden tilinpäätökseen olennaisen virheellisyyden riskien kannalta. (IFAC, 2021b, 472–473.)

Tilintarkastuksessa tehtävien johtopäätösten ja arvioinnin osalta tilintarkastajan on annettava varauman sisältävä lausunto tai jättää lausunto antamatta, mikäli tämä ei pysty hankimaan alkusaldoista tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. Varauman sisältävään tai kielteiseen lausuntoon voi johtaa se, että tilintarkastaja tekee johtopäätöksen siitä, että alkusaldoihin sisältyy virheellisyys, joka olennaisesti vaikuttaa tarkastettavaan tilinpäätökseen ja tätä virheellisyyden vaikutusta ei ole käsitelty tai esitetty asianmukaisesti tai siitä ei ole annettu riittävästi tietoja. (IFAC, 2021b, 473.)

Tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden epäjohtonmukaisuus tarkastuksen kohteena olevalla tilikaudella suhteessa alkusaldoihin velvoittaa tilintarkastajaa antamaan varauman sisältävän tai kielteisen lausunnon. Näin on myös toimittava, mikäli laatimisperiaatteiden muutosta ei ole käsitelty tai esitetty asianmukaisesti tai siitä annetut tiedot ovat puutteellisia sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti. Valittuun lausuntoon vaikuttaa kyseisissä tilanteissa standardin mukaan se, mikä on missäkin tilanteessa asianmukaista. Tilintarkastajan on myös mukautettava lausuntoa, mikäli aiempi tilintarkastaja on mukauttanut lausuntoaan ja kyseinen mukautettu kohta on edelleen relevantti ja olennainen tilinpäätöksen kannalta. (IFAC, 2021b, 473–474.)

Edellä tässä alaluvussa esitettyyn viitaten, ISA 510 -standardin soveltamisalan ja tavoitteen mukaan tilikauden alkusaldot muodostavat kriittisen osa-alueen tilintarkastuksen kannalta, sillä ne sisältävät informaatiota niistä tapahtumista, joita tilintarkastaja ei tässä yhteydessä ole tarkastanut. Kyseiset luvut on mahdollisesti tarkastettu aiemman tilintarkastajan toimesta, mikäli sellainen on valittu edellisenä tilikautena suorittamaan yhteisön tarkastusta. Tilintarkastajan on tutustuttava tarkastettavaan uuteen toimeksiantoon sekä alkusaldojen ja edellisen tilinpäätöksen osalta, että mahdollisesti myös aiemman tilintarkastajan tekemän tarkastustyön osalta. Alkusaldojen oikeellisuuden varmistaminen lisää tässä yhteydessä luotettavuutta tarkastuksen kohteena olevan tilikauden loppusaldoihin, sillä alkusaldot luovat perustan tilikauden loppusaldoille. Tilintarkastaja voi muodostaa

myös jonkinlaisen kokonaiskäsityksen tarkastettavasta kohteesta sekä toisaalta tilintarkastuksen kannalta relevanteista seikoista tutustumalla edelliseen tilikauteen edellä mainituilla tarkastustoimenpiteillä, mikä ohjaa tilintarkastajan tarkastustyötä olennaisiin asioihin.

3 TUTKIELMAN TOTEUTUS

3.1 Tutkimusmenetelmät

3.1.1 Teemahaastattelu

Haastattelu on yksi yleisimmistä laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmistä (Sarajärvi & Tuomi, 2018, 83.) Myös Hirsjärven ym. (2009, 205) mukaan haastattelua voidaan pitää kvalitatiivisen tutkimuksen päämenetelmänä, jonka etuna yleisesti on joustavuus verrattuna muihin tiedonkeruumuotoihin. Tämän tutkielman aineistonkeruumenetelmänä käytetään teemahaastattelua. Teemahaastattelua voidaan pitää puolistrukturoituna haastattelumenetelmänä, jossa haastattelun teemat ovat samoja kaikille haastateltaville. Kysymysten muotoa ja järjestystä ei ole myöskään kovin tarkasti määritelty. (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 48.)

Teemahaastattelun avulla pyritään saamaan vastauksia tutkimuksen tarkoitus huomioiden relevantteihin kysymyksiin ja haastatteluun valitut teemat pohjautuvat tutkittavan ilmiön viitekehykseen. Haastattelun kysymyksiä voidaan laatia jo etukäteen valittujen teemojen yhteyteen, mutta niitä voidaan myös tarkentaa haastattelujen aikana haastateltavien vastausten pohjalta. Teemahaastatteluiden yhdenmukaisuus eri haastateltaville esitettyjen kysymysten suhteen vaihtelee ja toisaalta teemahaastattelu voi olla toteutukseltaan lähellä avointa haastattelua sekä toisaalta se voidaan toteuttaa hyvin strukturoidussa muodossa. (Sarajärvi & Tuomi, 2018, 87–88.)

Puolistrukturoidussa haastattelussa kysymyksille ei laadita valmiita vastausvaihtoehtoja (Eskola & Suoranta, 1998, 87). Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 48) mukaan puolistrukturoitu teemahaastattelu mahdollistaa sen, että haastateltavat voivat tuoda äänensä vapaammin kuuluviin, sillä haastattelu ei pohjautu tarkkoihin kysymyksiin ja vastausvaihtoehtoihin. Teemahaastattelua voidaan myös pitää lomakehaastattelun ja avoimen haastattelun välimuotona (Hirsjärvi ym., 2009, 208).

Tässä tutkielmassa on laadittu etukäteen alustava haastattelurunko (liite 1) tutkielman teemojen ympärille pohjautuen tutkielman tavoitteisiin, rajauksiin sekä

tutkimuskysymyksiin. Teoreettinen viitekehys toimii taustana teemahaastattelun ja kysymysten laadinnalle. Haastattelukysymyksiä voidaan haastatteluiden aikana vielä mahdollisesti tarkentaa haastatteluiden kulkuun perustuen, joten haastattelurunko toimii ikään kuin alustavana ja joustavana suunnitelmana haastatteluiden suorittamiselle. Lisäksi haastattelurungon viimeinen kysymys antaa mahdollisuuden avoimelle keskustelulle tutkimuksen aiheen kannalta relevanteista asioista, joista haastattelussa ei vielä ole keskusteltu.

3.1.2 Aineistolähtöinen temaattinen analyysi

Tämän tutkielman aineiston analyysimenetelmänä käytetään aineistolähtöistä temaattista analyysiä. Temaattinen analyysi muistuttaa analyysimenetelmänä paljon sisällönanalyysiä, mutta kyseisten menetelmien väliltä voi löytää joitakin eroavaisuuksia. Temaattinen analyysi on peräisin 1970-luvulta ja siitä voidaan erottaa kaksi pääryhmää. Näistä pääryhmistä toisessa temaattinen analyysi on osa jotain metodologista kokonaisuutta ja toisessa se toimii suhteellisen vapaana analyysimetodina. Sekä sisällönanalyysi, että temaattinen analyysi voidaan tehdä joko aineisto- tai teorialähtöisesti eli toisin sanoen induktiivisesti tai deduktiivisesti. (Sarajärvi & Tuomi, 2018, 140.)

Braunin ja Clarcken (2006) mukaan (ks. Sarajärvi & Tuomi, 2018, 141) temaattisen analyysin etenemistä voi kuvastaa seuraavasti:

- 1) *Tutustu aineistoon, tee muistiinpanoja*
- 2) *Kerää kiinnostavat seikat yhteen*
- 3) *Pelkistä kerätyt seikat*
- 4) *Järjestä aineisto potentiaalsiin teemoihin*
- 5) *Pohdi, mikä on pelkistettyjen ilmauksien suhde toisiinsa, suhde eri teemojen välillä ja eri teemojen tasojen välillä (alateema/yläteema)*
- 6) *Tarkista, että aineisto sopii teemoihin*
- 7) *Tee analyysin temaattinen ”kartta”*
- 8) *Määrittele ja nimeä teemat*
- 9) *Kirjoita raportti*

Sisällönanalyysissä aineisto hajotetaan aluksi pelkistetyiksi ilmauksiksi, joista rakennetaan hierarkiaa kokoavan käsitteen muodostamiseksi. Analyysin periaatteiden ja logiikan ollessa temaattisessa analyysissä samat kuin sisällönanalyysissä, temaattisessa analyysissä aineistosta tunnistetaan perus- tai johtoajatukset. Näiden ympärille rakennetaan temaattisen kartan avulla teemaan liittyvä kokonaisuus. Temaattisessa analyysissä kartat tiivistyvät ja analyysissä muodostuu useita karttoja käsitteiden ympärille. (Sarajärvi & Tuomi, 2018, 141.)

3.1.3 Tutkimuksen luotettavuuden arviointi

Tutkimuksen luotettavuutta ja sen arviointia voidaan lähestyä erilaisista näkökulmista. Yleisesti tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida ottamalla kantaa reliabiliteettiin ja validiteettiin. Reliabiliteetilla viitataan tutkimuksen tulosten toistettavuuteen ja validiteetilla taas siihen, että tutkimuksen avulla tutkitaan tarkalleen ottaen juuri sitä, mitä se lupaa. Validiteettiin voidaan myös liittää se olettaus, että tutkimuksen menetelmän avulla kyetään mittaamaan oikein sitä, mitä on tarkoituskin mitata. (Sarajärvi & Tuomi, 2018, 160; ks. myös Hirsjärvi & Hurme, 2008, 186–187.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa validius voidaan yleisesti liittää siihen, että tutkijan on tarkoitus vakuuttaa tutkimusraportin lukija tutkimustulosten oikeellisuudesta. Reliabiliteettiä ja validiteettiä voidaan myös liittää siihen, miten paljon ulkoiset häiriötekijät ovat vaikuttaneet mittauksiin. (Kihn & Ihanola, 2008, 88–90.)

Reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden avulla tutkimuksen laatua voidaan parantaa ja niiden avulla voidaan arvioida tutkimuksessa esitettyjen väitteiden luotettavuutta. Validiteetti voidaan jakaa sisäiseen ja ulkoiseen validiteettiin. Sisäisellä validiteetilla tarkoitetaan tulkinnan sisäistä loogisuutta ja ristiriidattomuutta. Ulkoinen validiteetti viittaa siihen, voidaanko tulkinta yleistää muihinkin kuin tutkittuihin tapauksiin. Reliabiliteetti tarkoittaa sitä konsistenssin astetta, jolla tapaukset voidaan sijoittaa samaan luokkaan havainnoitsijasta ja ajasta riippumatta. (Koskinen, Alasuutari & Peltonen, 2005, 253–255.)

Reliabiliteettia ja validiteettia on kuitenkin kritisoitu käsitteinä osana laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointia, sillä ne ovat peräisin määrällisen tutkimuksen piiristä eivätkä vastaa tästä syystä laadullisen tutkimuksen tarpeisiin kovin hyvin (Sarajärvi &

Tuomi, 2018, 160). Myös Koskinen ym. (2005, 255–256) mainitsevat, että nämä käsitteet sopivat kvalitatiiviseen tutkimukseen huonosti.

Sarajärvi ja Tuomi (2018, 163–164) korostavat laadullisen tutkimuksen kokonaisuuden ja johdonmukaisuuden arviointia ja heidän mukaansa laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa huomiota pitäisi kiinnittää seuraaviin tutkimuksen osa-alueisiin:

- 1) *Tutkimuksen kohde ja tarkoitus*
- 2) *Oma sitoumuksesi tutkijana tässä tutkimuksessa*
- 3) *Aineiston keruu*
- 4) *Tutkimuksen tiedonantajat*
- 5) *Tutkija-tiedonantaja-suhde*
- 6) *Tutkimuksen kesto*
- 7) *Aineiston analyysi*
- 8) *Tutkimuksen luotettavuus*
- 9) *Tutkimuksen raportointi*

Tämän tutkielman osalta tutkimuksen luotettavuuden varmistamiseksi pyritään kiinnittämään huomiota edellä esitetyn listauksen mukaisiin tutkimuksen osa-alueisiin. Tämän lisäksi tutkielman eri vaiheissa kiinnitetään erityistä huomiota tutkimuksen loogisuuteen sekä johdonmukaisuuteen tietyissä linjauksissa ja valinnoissa. Tähän on perusteluna osittain aiemmin tässä luvussa esille tuotu reliabiliteetin ja validiteetin käsitteisiin kohdistunut kritiikki laadullisen tutkimuksen piirissä. Tutkielman luotettavuuden arvioinnissa voidaan reliabiliteetin käsitteen osalta kuitenkin esittää, että tutkielman tutkimustuloksia ei voida yleistää eivätkä ne välttämättä ole toistettavissa. Tutkimustulosten on tarkoitus ennemminkin lisätä ymmärrystä tutkielman aihepiiristä, sillä ne pohjautuvat melko pienen määrään haastatteluja. Tutkimuksen luotettavuus on pyritty varmistamaan mahdollisimman avoimella raportoisella sekä tutkimuksen vaiheista että käytettävistä tutkimusmenetelmistä. Haastattelurungon esittämisellä tutkielman liitteenä on tarkoitus myös vahvistaa tutkielman luotettavuutta ja tämän lisäksi empiirisessä osuudessa esitetään suoria lainauksia haastatteluista, jotta haastatteluiden sisältöä voidaan avata yksityiskohtaisemmin.

3.2 Haastattelut

Tämän tutkielman empiirinen aineisto kerättiin viidellä teemahaastattelulla. Kaikille haastateltaville esitettiin haastattelurungon (liite 1) mukaiset kysymykset, ja tämän lisäksi esitettiin myös tilanteeseen sopivia tarkentavia kysymyksiä haastatteluiden kulun mukaan. Haastattelutilanteissa oli siten tilaa myös avoimelle keskustelulle haastattelukysymysten ympärillä. Kaikki haastattelut suoritettiin marraskuussa 2021. Neljä haastattelua toteutettiin kasvotusten haastateltavan kanssa ja yksi videopuhelun välityksellä. Haastattelut nauhoitettiin haastateltavien luvalla litterointia varten. Litteroinnin jälkeen aineisto analysoitiin ja järjestettiin tutkielman teemojen mukaisesti. Tutkielman valmistuttua aineisto tuhottiin.

Taulukko 1 Haastattelut

Haastateltava	Lyhenne tutkielmassa	Haastattelun ajan-kohta	Haastattelun kesto
Tilintarkastaja 1	T1	8.11.2021	38 min
Tilintarkastaja 2	T2	12.11.2021	32 min
Tilintarkastaja 3	T3	12.11.2021	50 min
Tilintarkastaja 4	T4	15.11.2021	33 min
Tilintarkastaja 5	T5	15.11.2021	31 min

Haastatteluista on esitetty tarkemmin tietoja yllä (taulukko 1). Tilintarkastaja 1 on KHT-tilintarkastaja, joka on toiminut tilintarkastajana yli 30 vuotta. Hänellä on kokemusta myös pörssiyrityöiden tilintarkastuksesta, mutta suurin osa toimeksiannoista koostuu niin sanotuista pienyrityksistä. Tilintarkastaja 2 on HT-tilintarkastaja, jolla on myös yli 30 vuoden kokemus tilintarkastuksesta. Suurin osa tilintarkastaja 2:n suorittamista toimeksiannoista koostuu pienyhtiöistä, mutta hän tarkastaa myös joitakin mikroyrityksiä sekä yksittäisiä keskisuuria yrityksiä. Tilintarkastaja 3 on KHT-tilintarkastaja, joka on toiminut tilintarkastajana jo yli 40 vuotta. Suurin osa hänen tarkastamistaan toimeksiannoista on pieniä sekä keskisuuria osakeyhtiöitä. Tilintarkastaja 4 on toiminut tilintarkastusalalla yhteensä yhdeksän vuotta ja auktorisoituna HT-tilintarkastajana noin 5 vuotta. Hän tarkastaa enimmäkseen pk-yrityksiä, mutta tämän lisäksi myös joitakin isompia yhtiöitä. Tilintarkastaja 5 on nykyisin KHT-tilintarkastaja, joka on toiminut tilintarkastustehtävissä yhteensä 6 vuotta. Hän tarkastaa pääasiassa myös pieniä ja keskisuuria

osakeyhtiöitä, ja hänellä on tämän lisäksi kokemusta tilintarkastustiimin jäsenenä myös pörssiyhtiöiden ja konsernien tarkastuksesta.

4 EMPIIRISET TULOKSET

4.1 Pienyritysten tilintarkastus

4.1.1 Hyvä tilintarkastustapa pienyrityksissä

Hyvän tilintarkastustavan määrittäminen pienyritysten tilintarkastuksessa osoittautuu haastatteluiden perusteella laajaksi kokonaisuudeksi, jonka määrittely tyhjentävästi on mahdotonta. Tutkielman teoreettinen viitekehyksen pohjalta tämä oli tosin ennakoitavissa. Haastattelut kuitenkin tuovat esille pienyritysten tilintarkastukseen liittyen tiettyjä keskeisiä lähtökohtia ja tekijöitä, joita haastateltavat liittävät aiheeseen. Vastauksissa korostuu osittain erilaiset näkökulmat, mutta toisaalta haastateltavat nostavat esille yhteneviä ajatuksiakin. Hyvään tilintarkastustapaan liittyen haastattelut tuovat myös esille mielenkiintoisia näkemyksiä ISA-standardien soveltamisesta pienyritysten tilintarkastuksessa.

Pienyritysten tilintarkastuksen ja hyvän tilintarkastustavan kannalta keskeisenä peruslähtökohtana T2 pitää sitä, että tilintarkastajan tulisi muodostaa aina jonkinlainen kokonaiskäsite tarkastuskohteesta ja ymmärtää tämän liiketoimintaa. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että tilintarkastaja esimerkiksi tuntee ja tietää tarkastuskohteen prosessit ja sen, miten liikevaihto kertyy. Vastaavanlainen näkemys nousee esille myös muissakin haastatteluissa hyvään tilintarkastustapaan liittyen. T2 korostaa pienyritysten tilintarkastuksessa myös hallinnon tarkastuksen merkittävyyttä sen kannalta, että tilintarkastaja tarkastaa hallinnon ja päätöksenteon lainmukaisuutta. Hieman toisenlaisen lähestymistavan mukaan, T4 liittää hyvään tilintarkastustapaan pienyritysten tilintarkastuksessa aineistotarkastuksen vahvasti. Kontrollitarkastuksen rooli on T4:n mukaan hyvin vähäinen pienyrityksissä, mikä voidaan osittain liittää Horsmanheimon ja Steinerin (2017, 231) tämän tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä esitettyyn näkemykseen siitä, että tilikauden aikainen tarkastus ei välttämättä ole aina tarpeen pienempien tarkastuskohteiden osalta.

Ehkä se, että se tarkastus on kaikissa mun asiakkaisissa aineistotarkastusta. Eikä kontrollitarkastusta oikeastaan ole, paitsi sitten niissä yksittäisissä isommissa. Että, se nyt sitten ainakin, että se on sitä tositetarkastusta. Jonkin sortin otantaa

kuitenkin pitää aina tehdä, että ihan kaikkea ei kuitenkaan ole mahdollista käydä läpi. (T4)

Tilintarkastuslain 3. luvun 3. §:n 2 momentin mukaan kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja voidaan soveltaa tarkoituksenmukaisessa laajuudessa pienyritysten tarkastuksessa hyvää tilintarkastustapaa noudattaen. Kyseisessä säännöksessä pienyrityksellä tarkoitetaan kirjanpitolain mukaista pienyritystä. Hyvään tilintarkastustapaan liittyen T5 nostaa esille ISA-standardien noudattamisen yleisellä tasolla, perustuen juuri tilintarkastuslakiin. Hän kuitenkin mainitsee pienyritysten tilintarkastukseen liittyen sen, että tietynlaiset helpotukset tarkastuskäytännöissä ovat perusteltuja sovellettaessa ISA-standardeja.

No aattelen sen sillain, että jos miettii niinkun tilintarkastuslain kautta, niin siinä lähtökohtaisesti ajatellaan, että ISA-standardien noudattaminen on osa sitä hyvää tilintarkastustapaa. Ja jos sitten sen tilintarkastuksen tekee niiden mukaan, niin se on sitten vähän niinkun se, mitä siihen hyvään tilintarkastustapaan kuuluu myös pienyrityksissä tällä hetkellä. – – Tietysti se kokoluokka ja ne toimet voi olla vähän pienemmät. Että vähä niinkun voidaan ottaa joitakin helpotuksia niihin ISA-standardeihin. Jos sanotaan vaikka, että pitäis olla ulkopuoliset vahvistukset, niin ei ehkä ihan kaikkiin pienempiin yhtiöihin joka vuosi pyydetä. Vaan sitten tehdään vaan hieman korvaavia toimia. (T5)

T1 ja T3 viittaavat toisaalta ISA-standardeihin liittyen siihen, että niiden täsmällinen soveltaminen on haasteellista muun muassa maa-, yritysmuoto-, ja yrityskokokohtaisista syistä johtuen. He myös haastavat näkemystä ”audit is audit” -periaatteesta. T1 mainitsee myös ajankohtaisena asiana suunnitteilla olevan standardin vähemmän monimutkaisille yhtiöille. Kyseinen standardi mainitaan myös T5 haastattelun yhteydessä. Standardille olisi haastateltujen mukaan kysyntää. T4 esimerkiksi tuo esille, että nykyisten ISA-standardien sopiessa hieman paremmin suurempaan ympäristöön, olisi hyödyllistä, jos pk-yrityksille olisi olemassa omat, hieman kevyemmät standardit. Teoreettisessa viitekehyksessä esitetty Vuopalan (2015, 38) näkemys siitä, että kansainvälisten tilintarkastusstandardien täsmällinen soveltaminen pk-yrityksiin on haasteellista johtuen kyseisten standardien laadinnan taustaoletuksista, saa tukea haastateltavilta.

No tietysti lähtökohtaisesti ”audit is audit” ja kaikkeen pitäis soveltaa kaikkia. Mutta eihän se tähän suomalaiseen kenttään niinku ihan täsmällisesti istu. Että sieltä on tulossa sellanen LCE eli ”less complex entities” -niminen lainsäädäntö, joka korvaa näitä ISA-standardeja. (T1)

Hokema ”audit is audit” eli tilintarkastus on kaikissa tapauksissa samanlaista, ei pidä paikkaansa. Tilintarkastus on erilaista eri yritysmuodoissa, eri osakasraken- teisissa yhtiöissä, eri toimialoilla, eri kokoisissa yhteisöissä, eri yritysvaiheissa ja erityisesti eri tilintarkastajien suorittamana. (T3)

T3 käyttää kansainvälisten tilintarkastusdirektiivien yhteydessä osuvasti termiä ”skaalata”, puhuttaessa kansainvälisen säädännön soveltamisesta pienyritysten tilintarkastuk- sessa. T2 tunnustaa myös ISA-standardien taustavaikutuksen pienyritysten tilintarkastuk- sessa, mutta korostaa niiden tapauskohtaista soveltamista. Hän mainitsee esimerkkinä vaihto-omaisuuden tarkastuksen, jossa liitanta ISA-standardeihin näkyy pienyritystenkin kohdalla vahvemmin. Tämä johtunee siitä, että vaihto-omaisuuden tarkastus on yleisesti T2:n ja muiden haastateltavien mukaan yksi merkittävimmistä tilintarkastuksen osa-alu- eista.

On olemassa niin sanotusti isojen yritysten määräykset, kansainväliset tilintarkas- tusdirektiivit, joita sitten skaalataan pienyrityksiin. Eli niitä sovelletaan sitten pien- yrityksiin, koska aina se, mikä olisi tarpeellista isojen yritysten tarkastuksessa, ei ole tarpeellista pienemmän yrityksen tarkastuksessa. (T3)

Kyllä ne koko ajan siellä taustalla on. Että aina ne pitää huomioida tietysti, jos se tilanne sen edellyttää. Että ei niitä kokonaan unohtaa voi, mutta aika vähän niitä sillä tavalla suoraan sovelletaan. Kun ne tavallaan on rakennettu sellaiseen isom- paan ympäristöön. (T2)

4.1.2 Pienyritysten erityispiirteet tilintarkastuksessa

Teoreettisessa viitekehyksessä pienyritysten tilintarkastusta tarkasteltiin pienyritysten erityispiirteiden kannalta. Haastateltavat tunnistavat monia erilaisia osa-alueita ja keskei- siä asioita, jotka vaikuttavat pienyritysten tilintarkastukseen ja jotka korostuvat juuri

pienyrietysten tilintarkastuksessa. Monesti kyseiset asiat johtuvat juuri pienyrietysten ominaispiirteistä ja niiden tietyistä tunnusmerkeistä. Nämä tunnusmerkit nousevat myös esille ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa eikä kyseinen toimeksiannotyyppi sinänsä poista niiden keskeistä vaikutusta tilintarkastukseen silloin, kun kyseessä on pienyrietyt. Näin ollen tässä tutkielmassa on ollut perusteltua tarkastella myös tilintarkastusta yleisesti tietyistä pienyrietysten lähtökohdista sekä myös hyvän tilintarkastustavan käsitteen kautta.

Useassa haastattelussa tuotiin esille pienyrietyksissä korostuva peitellyn osingonjaon riski. Tilintarkastajat kiinnittävätkin näin ollen erityistä huomioita kyseiseen aihealueeseen tiedostaen yrittäjien mahdolliset verolainsäädännön vastaiset pyrkimykset siirtää varallisuutta itselleen yrityksestä. T2:n mukaan omistuspohjalla on myös oma vaikutuksensa peitellyn osingonjaon riskiin. Osakeyhtiölain 13. luvun 1. §:ssä säädetään laillisten varojenjakotapojen ulkopuolelle jäävistä tavoista jakaa varoja osakkeenomistajille: ”Muu liiketapahtuma, joka vähentää yhtiön varoja tai lisää sen velkoja ilman liiketaloudellista perustetta, on laitonta varojenjako.” T1 mainitseekin haastattelussa peitellyn osingon osalta sen, että elantomenojen laittaminen kirjanpitoon on osakeyhtiölaissa määriteltyä laitonta varojenjako ja tästä syystä tilintarkastajat pyrkivät kiinnittämään tarkastuksessa huomiota kyseiseen ilmiöön.

No tietysti se pienyrietyksissä tulee vastaan, että siellä saattaa olla sitä peitellyn osingonjaon riskiä. Että sitä murehditaan niissä enemmän kuin muualla. Siinä on tietysti vähän sellaista tapaa suomalaisessa yrityskentässä, että niitä elantomenoja pikkusen laitetaan sinne yrityksen kirjanpitoon. Niin niitä pitäisi sitten sieltä poimia niinku esiin ja sanoa, että näitä ei tänne saa laittaa. (T1)

Mutta on se aikalailla erilainen tarkastusympäristö silloin, kun siinä on yrittäjä yksin. Verrattuna siihen, jos siellä on isompi omistuspohja. Tietysti se peitellyn osingon riski on isompi, kun siinä ei se kukaan muu yrittäjä valvo sitä. Ja kun hallituksessa on tämä yksi kaveri yksistään, niin tietysti hän pystyy tekeen niitä asioita helpommin, mitä saatetaan jopa peiteltyinä osinkona verottaa. (T2)

Pienyrietysten tilintarkastukseen liitetään haastateltavien mukaan vahvasti myös neuvontaa. Toki tähän liittyen T3 ja T5 mainitsevat, että tilintarkastajan riippumattomuuden huomioiminen on tärkeää kaikessa neuvonnassa. T3:n mukaan yleisiä neuvonnan osa-alueita

on paljon ja neuvonnan taustalla vaikuttaakin asiakaslähtöinen tapa suorittaa tilintarkastusta. Neuvonta kohdistuu paljon itse yritykseen, mutta välillä tilintarkastajilta kysytään neuvoja myös osakkeenomistajien henkilökohtaisiin asioihin, useimmiten esimerkiksi verotukseen ja sukupolvenvaihdoksiin liittyen. T3 viittaa haastattelussa muutamaa esimerkkitapaukseen, jossa pienyritys on päätnyt jopa vaihtamaan tilintarkastajaa, kun neuvontaa ei ole saatu riittävästi. Pienyrityksille ei siis kaikissa tilanteissa välttämättä riitä, että tilintarkastaja hoitaa vain lakisääteiset tarkastustehtävänsä moitteettomasti. T5 on muutaman kerran neuvonut asiakkaita kirjanpitäjän välityksellä muun muassa osakekauppaan liittyvissä tilanteissa. T5 tiedostaa myös sen, että pienten yritysten kohdalla neuvontaa on enemmän kuin isompien yritysten kohdalla. Tämä johtuu haastateltavien mukaan siitä, että suurissa yrityksissä on usein osaava taloushallinnon organisaatio, jolloin neuvoja ei tarvita tilintarkastajalta yhtä paljon. T4:n mukaan pienet yritykset ja niiden omistajat saavat kuitenkin neuvontaa usein myös tilitoimistosta, mutta välillä tilintarkastaja saattaa toimia myös tulkkina asiakkaan ja tilitoimiston välissä.

Tilinpäätöksen oikeellisuuden tarkastuksen lisäksi keskitytään neuvomaan ja palvelemaan asiakasta paitsi kansainvälisten direktiivien tilinpäätösasioissa myös kirjanpidossa, verotuksessa, yritysjärjestelyissä ja varsinkin omistajien henkilökohtaisissa asioissa. Riippumattomuudesta ei voida tässä tinkiä, vaikka ohjeita annetaankin. Näissä tilanteissa siis tuodaan esille erilaisia vaihtoehtoja, mutta päätösvalta annetaan tarkastettavalle yritykselle. (T3)

Sisäiset kontrollit ja vaaralliset työyhdistelmät muodostavat pienyrityksissä omanalaisen tarkastusympäristön haastateltavien mukaan tilintarkastajalle. Teoreettisessakin viitekehyksessä esille nostettiin pienyritysten työntekijämäärästä johtuvat haasteet riittävälle työnjaolle ja vaarallisten työyhdistelmien olemassaolo. (Koskela 1990, 32–33; Kokkonen, 2000, 40). T1:n mukaan silloin, kun yrittäjä hyväksyy itse laskut, voidaan ajatella, että kuluja ei tule liikaa. Toisaalta tilanteen voi kääntää päinvastoin, että kukaan ei vahdi kontrollia sen kannalta, meneekö kirjanpitoon niin sanottuja vääriä kuluja. Myös T5 tiedostaa pienyrityksissä vallitsevan haasteen työtehtävien riittävälle eriyttämiselle. Toisaalta T1 nostaa esille myös sen, että tietyissä tilanteissa vaaralliset työyhdistelmät voidaan pienyritysympäristössään jakaa eri henkilöille ja tahoille riittävällä tavalla.

Harvemmin pienyhtiöissä on sitten suoraan tavallaan mitään kontrolleja. Eikä niissä sitten tavallaan pystytä niitä työtehtäviä tavallaan mitenkään eriyttämään.

Meidän pitää myös ajatella hieman niitä vaarallisia työyhdistelmiä, mitä sitten vähän väkisinkin syntyy. Toisaalta niitä sitten saa perusteltua vähän sillä, kun se omistaja on itsekin siellä sitten tavallaan vähän mukana. (T5)

Pienyryyksissä saattaa silti olla sellainen talousihminen, joka hoitaa palkat, maksatukset ja täntyyppiset asiat. Mutta sitten voi olla, että tilitoimisto pitää sen varsinaisen pääkirjanpidon. Ja sehän on tietyllä tavalla tilintarkastajalle sellainen helpotus, jos siellä on niinku yks ihminen, joka hoitaa maksatuksen ja tilitoimisto hoitaa sitten sen kirjanpidon, koska siinä sitten ne kontrolloi toinen toisiaan. (T1)

Edellä mainittuihin asioihin liittyy myös sisäisen valvonnan olemassaolo ja sen järjestäminen pienyryyksissä. Erilaisten omistusohjien myötä sisäinen valvonta voi myös muodostua erilaiseksi eri pienyryyksissä. T2:n mukaan osakkeenomistajien välisiä yhdenvertaisuuskysymyksiä ei voida ohittaa tässäkään yhteydessä. T3 kritisoi hieman sitä usein kirjallisuudessakin esiintynyttä väitettä, että pienyryyksessä olisi vähän sisäistä valvontaa. T3:n mukaan sisäinen valvonta esiintyy pienyryyksissä vain erilaisessa muodossa kuin suurissa yrityksissä. Tätä voi perustella muun muassa sillä, että omistajayrittäjä on usein erityisen hyvin perillä yrityksen toiminnoista kuten kaupoista, maksuista ja muutenkin yrityksen henkilöstön rooleista. Tilitoimisto osallistuu myös omalla toiminnallaan yrityksen sisäiseen valvontaan ja vahvistaa sitä valvoen muun muassa pöytäkirjojen tekemistä, määräaikojen noudattamista ja tositteiden lainmukaisuutta. T3 korostaa myös, että tilintarkastaja toimii työtehtäviensä kautta myös pienyrytyksen sisäisenä valvojana.

No tietysti se, että pienyryyksessä sisäinen valvonta on hyvin erilaista silloin, kun yrittäjä yksin omistaa. Kun siinä ei oo sitä pelkoo, että nyt toiset kärsii. Koska osakkeenomistajien pitää olla samassa asemassa. Eli vaikka vuokralaskutuksilla ei voi suosia jotakin osakkeenomistajaa. Eli silloin, kun on yksi yrittäjä niin tällaisia asioita ei tarte pohtia ollenkaan. Eli näitä yhdenvertaisuusasioita. (T2)

T4 tunnustaa, että tilintarkastajan suorittama raportointi osakkeenomistajille ja hallituksen jäsenille muodostuu erilaiseksi pienten yritysten tarkastuksessa verrattuna suurempiin yrityksiin. Muita haastatteluissa esille nousseita aiheita liittyen pienyrytysten tilintarkastukseen yleisesti olivat muun muassa erilaiset tarkastustyössä ilmenevät puutteet koskien erilaisia sopimuksia esimerkiksi omistajan ja yrityksen välillä sekä toimintojen yksinkertaisuuden vaikutus pienyrytysten tilintarkastusta helpottavana tekijänä. T3 nostaa esille

myös sen, että pienyritysten tilintarkastajien valinnassa tilitoimisto saattaa usein käytännössä ohjata tilintarkastajan valintaa esimerkiksi suosittelemalla tilintarkastajaa. Pienyritysten omistajajohtajilla ei välttämättä ole tähän liittyen erityisiä intressejä, ja nämä harvoin tuntevat kovin hyvin edes tilintarkastajia.

Ehkä se vaikuttaa siihen raportointiin, että kun pienessä yrityksessä yrittäjä ja omistaja on se sama taho, niin hän tulee niistä havainnoista tietoisiksi niiden keskusteluiden yhteydessä. Mutta sitten, jos on isompi organisaatio, jossa on enemmän osakkeenomistajia ja hallituksen jäseniä, jotka ei oo ihan niin paljon mukana siinä operatiivisessa puolessa, niin sitten tarttee suorittaa tätä tällasta kirjallista raportointia enemmän. (T4)

4.2 Ensimmäistä kertaa suoritettavat toimeksiannot pienyrityskontekstissa

4.2.1 Keskeiset riskit ja muut huomioitavat seikat

Tässä alaluvussa on tarkoitus tuoda esille haastateltavien näkemyksiä keskeisemmistä tilintarkastuksen kohdealueista ja riskeistä sekä muista huomioitavista seikoista ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. Tähän liittyen, myöhemmissä empiirisen osuuden luvuissa käsitellään erikseen merkittävämpiä haasteita, kommunikointia edellisen tilintarkastajan kanssa ja aiempia tilikausia sekä alkusaldoja. Tässä alaluvussa ei myöskään keskitytä vielä tilintarkastajan raportointiin liittyviin erityispiirteisiin, vaan niitä käsitellään myöhemmin. Näin ollen tässä keskitytään muihin haastatteluissa esille nousseisiin näkökulmiin ja aiheisiin koskien uuden toimeksiannon vastaanottamista sekä tilintarkastuksen suunnittelu- ja toteutusvaihetta.

Tilintarkastuslain 4. luvun 1. § koskee tilintarkastajan ammattieettisiä periaatteita. Tämän mukaan: ”Tilintarkastajan on suoritettava tässä laissa tarkoitettut tehtävät ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja ammatillinen kriittisyys säilyttäen sekä huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen.” Tilintarkastajan on myös oltava riippumaton

tilintarkastuslain mukaan ja mikäli edellytykset riippumattomuuteen puuttuvat, tilintarkastajan on kieltäydyttävä toimeksiannosta tai luovuttava siitä. Tältä voidaan kuitenkin välttyä tietyissä tilanteissa, jos esimerkiksi riippumattomuutta vaarantavat tekijät ovat merkityksettömiä tai jos tilintarkastaja ryhtyy riippumattomuuttaan turvaaviin toimenpiteisiin. (TTL 4:6.)

Edellä esitettyyn viitaten, T1:n mukaan ensimmäistä kertaa suoritettavan toimeksiannon vastaanottamisen yhteydessä on punnittava tietyt tilintarkastustyön aloittamiseen liittyvät eettisyys- ja riippumattomuustekijät. Hän tuo myös esille, että tarkastustyössä korostuvat uuden toimeksiannon kohdalla rahanpesuselvitysten tekeminen sekä tosiasiallisten edunsaajien tunnistaminen heti tarkastustyön alussa. T2 ja T5 korostavat myös haastatteluissa, että asiakas ja sen edunsaajat on aina tunnistettava, ja tuovat esille sen, että suunnitteluvaiheella on keskeisempi rooli ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa kuin jatkuvissa toimeksiannoissa.

Ja meillehän tuli ohjelma, millä me seurataan, onko ne hallituksen jäsenet pakotelistoilla. Ja onko niillä liiketoimintaluvat ja näin, että voiko ne harjoittaa liiketoimintaa. Vai onko niiltä viety ne pois. Että tämä on nyt toinen, mikä liittyy siihen tunnistamiseen ja tuntemiseen. Ja rahanpesu tietysti on iso asia. (T2)

No periaatteessa nyt on niin kun rahanpesulaki, siellä on aika paljon siihen suunnitteluun liittyvää eli siihen riskienarviointiin tullut asioita. Eli tavallaan siihen, että pitää pystyä paremmin tunnistamaan se asiakas ja asiakkaan edunsaajat. – Eli tietyllä tavalla siihen suunnitteluun pitää vähän enemmän panostaa, kun se toimeksianto tulee ensimmäistä kertaa tarkastettavaksi. Eli sitten selvitetään, ketkä on ne yrityksen omistajat ja tosiasialliset edunsaajat. (T5)

Ensimmäistä kertaa suoritettavalla toimeksiannolla suunnitteluvaiheen voidaan ajatella olevan keskeisemmässä roolissa, jos verrataan tilanteeseen, jossa tarkastuskohde on tilintarkastajalle tuttu aiemmilta tilikausilta. Suunnitteluun on panostettava enemmän perustietojen selvittämiseksi. Tähän kuuluu myös se, että erilaiset riskit arvioidaan. (Riistama, 1999, 77–83.) T2 korostaakin uuden toimeksiannon vastaanottamisessa sitä, että yrityksen toimintaympäristön historian tunteminen on myös keskeistä, jotta tilintarkastustyö voidaan suorittaa onnistuneesti. Myös T3:n mukaan toimeksiannon vastaanottamisen yhteydessä on tärkeää perehtyä yrityksen liiketoimintaan ja toimintaympäristöön. Tähän

kuuluu muun muassa se, että tavataan yrityksen avainhenkilöitä ja perehdytään yrityksen talouteen. T4 nostaa tässä yhteydessä esille, että tilitoimiston tunteminen on myös keskeisessä asemassa ja toisaalta tietyissä tilanteissa on tärkeää, että tilintarkastaja vierailee yrityksessä paikan päällä. T3 kiinnittää myös erityistä huomiota siihen, miten asiakas on järjestänyt kirjanpitonsa.

Mutta tietysti sitten senkin tunteminen, että mikä se tilitoimisto on. Usein nyt tulee mullekin sellainen asiakas, että siellä taustalla on myös se, että tilitoimistokin on vaihtunut. – Ja pyrin sitten mahdollisesti myös käymään siellä yrityksessä paikan päällä, että oppii tunteen sen paremmin. Näkee vaikka ne tilat, missä se asiakas toimii sekä sitten voi nähdä, että onko sillä siellä jotain varastoo ja laitekantaa tai vastaavaa. Niin saa sitten sen jonkin tuntuman siihen bisnekseen. (T4)

Kirjanpidon osalta toteuttamisvaiheessa tarkastetaan kirjanpidon aiottu järjestely. Onko kirjanpitäjänä oma toimistohenkilö, usein puoliso vai tilitoimisto. Hyvä, että yrityksessä on tietoa kirjanpidosta, mutta tilintarkastajankin kannalta olisi toivotavaa, että kirjapidon hoitaa hyvä Taloushallintoliiton auktorisoima tilitoimisto. (T3)

Haastateltavat korostavat yleisesti kaikissa toimeksiannoissa, myös ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa, liikevaihdon ja vaihto-omaisuuden tarkastusta. Tämän taustalla vaikuttaa haastateltavien mukaan esimerkiksi PRH:n linjaamat tarkastustyön painopistealueet. T4 tunnustaa varaston olevan hieman ongelmallinen erä tarkastuksessa. T1 ja T2 kokevat, että tämän lisäksi riskejä ja ongelmia liittyy usein myös erilaisiin palkkajaksotuksiin, liikevaihtoon, alihankintoihin ja lähipiirin kanssa tehtyihin oikeustoimiin. T2 pitää tärkeänä myös sitä, että uuden toimeksiannon kohdalla tilintarkastaja tarkastaa erityisellä tavalla myös uutta tilikautta, jotta mahdolliset tuloksen manipulointiyritykset voidaan tunnistaa.

Aina pitäsi tuntee se yrityksen toimiala, ja tota noin, minkälaisia riskejä siellä on ja käydä ne läpi. Yleensä ne riskit liittyy pääsääntöisesti varastoon tai sitten jos ei oo varastoo niin ne liittyy palkkajaksotuksiin, jos se on yleisesti palvelualan toimintaa. Ja keskeinen tekijä joka tarttee kattoo läpi niin on myynti, eli myynnin tulotukset. (T1)

Sen toteuttamisen osalta tietysti se, että ensinnä pitää miettiä, mitkä on sen yrityksen merkittävimmät riskit. Missä niitä väärinkäytöksiä vois olla. Että onko se sitten rahan liikkuminen sieltä yrityksestä pois päin tai sitten miten se liikevaihdon raha-liikenne menee. -- Samalla tavalla alihankinnat, että onko siellä alihankinnassa sellaisia alihankkijoita, joilla on ennakorekisteritiedot ajan tasalla. Ja tota, oikeustoimet omien yhtiöiden välillä, lähipiirin kanssa. -- Ja se voi olla niinkin, että joulukuun loppupuolella on iso myyntilasku ja se on tammikuun puolella hyvitetty. Jolloin se parantaisi heti edellisen vuoden tulosta. Ja sitten seuraavana vuonna sitten taas tehdään vähän isompi lasku, joka hyvitetään. Että sen takia sitä uuttakin tilikauttakin pitäisi aina tarkastaa sellaisissa tapauksissa, missä näkee, että voi tällaista pelaamista olla. (T2)

Erilaisten sopimusten läpikäynti on haastateltavien mukaan keskeisessä asemassa ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. T3 listaa esimerkkeinä erilaiset vuokra-, osto-, myynti-, työ-, henkilö- ja omaisuusvakuutus-, pankkipalvelu-, myyntirahoitus-, laina-, leasing-, osamaksu-, puhelin- ja kiinteistöön liittyvät sopimukset, jotka on hyvä käydä keskustellen läpi. T1 toteaa myös, että yrittäjä ei itse välttämättä ymmärrä pienyritysten toimintaan liittyvien sopimusten mahdollisia kirjanpidollisia vaikutuksia.

Sitten tietysti on se, että pienemmissä yrityksissä on kaikenlaisia sopimuksia tehty, että yrittäjä ei itse välttämättä ymmärrä, että se sopimus voi olla vastuu ja velvoite, joka pitäisi olla siirtoveloissa. Kun se on yrittäjälle vaan joku sopimus, jossa on sovittu joistain asioista. Ei oo siis ymmärrystä siitä, onko se kirjanpitoon vaikuttava. (T1)

T3:n mukaan ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa tilanteet ja taustat vaihtelevat; yritys perustetaan ja siihen valitaan ensimmäinen tilintarkastaja, yritys kasvaa mittasuhteiltaan sellaiseksi, että tilintarkastaja on valittava, tilintarkastaja valitaan ja se olisi kuulunut valita jo aiemminkin, aiempi tilintarkastaja eroaa tai hänet erotetaan tai tilintarkastaja on valittava lakimuutosten tai yritysjärjestelyiden seurauksena. Usein nämä tilanteet ovat sellaisia, että tilintarkastuksen pitäisi kohdistua pidempään ajanjaksoon, ei vain viimeiseen tilinpäätökseen. T3 korostaa hallinnon tarkastuksen merkitystä ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen kohdalla, erityisesti jos kyseessä on aloittava yritys. Tällöin perustamistoimenpiteiden tarkastus on keskeistä. Myös T5:n mukaan

hallinnon tarkastuksella on keskeinen asema ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannossa.

Ekana vuonna tietysti hallinnon osalta katsotaan tarkemmin myös nää kaikki kaupparekisterimerkinnät, että onhan kaikki rekisteröity sinnekin. Ja, että onhan niillä sitten ne kaikki pöytäkirjat kunnossa. Kun välillä voi olla, jos on vähän pienempi yritys, niin ne pöytäkirjat voi olla aika vakiomuotoisia. Niin voi sitten olla, että joitakin asioita ei sitten ole edes kirjattu sinne. (T5)

T2 kuitenkin painottaa kaikessa tilintarkastuksessa sitä, että riskien esiintyminen on aina yrityskohtaista ja nämä myös määräävät tarkastuksen painopisteitä. T4 käy usein ensimmäisenä vuonna tarkemmin tositaitea läpi saadakseen luottamuksen asiakasta kohtaan riittävälle tasolle ja vastatakseen tiettyihin riskeihin. T3 esittää tilintarkastajan yhtenä riskinä sitä, että tilinpäätös ei anna oikeaa ja riittävää kuvaa. Tähän voi johtaa esimerkiksi se, että omaisuuseriä on yliarvostettu ja velkoja aliarvostettu tai ne puuttuvat kokonaan. T3 tuo esille myös sen, että tilintarkastaja kohtaa riskin myös tilintarkastuskertomuksen muotoilussa.

Toinen riskierä on tilintarkastuskertomuksen muotoilu. Ei riitä, että informoidaan tilinpäätöksen epävarmuudesta ja puutteista tilintarkastuskertomuksessa, vaan pitää osata valita, esitetäänkö puute siellä lisätietona, huomautuksena, varauman sisältävänä, kielteisenä lausuntona vai jätetäänkö lausunto antamatta. Rajanveto näiden välillä on hyvin liukuva. (T3)

4.2.2 Aiemmat tilikaudet ja kommunikointi edellisen tilintarkastajan kanssa

Kommunikointi edellisen tilintarkastajan kanssa liittyy ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin. Tietyissä tilanteissa tarkastettavalla yrityksellä voi olla myös kuluva tarkastuksen kohteena olevaa tilikautta edeltäviä tilikausia, joita ei ole tarkastettu. Tässä alaluvussa syvennyttään hieman siihen, millaisissa tilanteissa haastateltavat kokevat tarvetta kommunikoinnille edeltävän tilintarkastajan kanssa tai millaisissa tilanteissa se voi olla haasteellista. Tämän lisäksi tuodaan esille haastateltavien näkemyksiä siitä, mikä

merkitys on sillä, onko aiempi tilikausi tarkastettu ja millainen tilintarkastuskertomus tästä on mahdollisesti annettu.

Haastateltavat tuovat yleisesti ilmi edellisen olemassa olevan tilikauden tarkastuksen merkityksen yrityksen historiaa kohtaan luottamusta lisäävänä tekijänä ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. T2:n näkemyksen mukaan edellisen tilikauden tarkastamattomuus on ensinnäkin jo este vakiomuotoisen puhtaan tilintarkastuskertomuksen antamiseen ensimmäisenä tarkastusvuonna ja näin sillä on välitön vaikutus kuluvaan tilikauden osalta tilintarkastajan raportointiin. T1 puolestaan kokee, että edellisten tilikausien tarkastamattomuus voi tarkoittaa sitä, että esimerkiksi kirjanpidollisissa ratkaisuisissa voi olla virheitä yrityksen historiassa ja se aiheuttaa ongelmia.

Jos on tarkastamattomia tilikausia, niin ensimmäisenä se, että aina kun tulee sitten ensimmäistä kertaa tarkastukseen, niin tulee varauma. Koska siitä pohjasta sä et tiedä, mitä siellä on tapahtunut. Sä tiedät sen tilikauden tapahtumat, mutta sä et tiedä sitä, mitä on siellä historiassa. (T2)

Kyllä se tietysti jonkin verran vaikuttaa, että jos on se sellanen, että yhtäkkiä kasvaa kokorajan yli. Niin se voi olla, että siellä on ihan sutta ja sekunda. Ne virheet on sitten niissä jo tehty, että esimerkiksi kehittämismenot on jo väärin ja tuloutus ei oo koskaan toiminut. (T1)

Useat haastateltavat kuitenkin painottavat, että edellisen tilintarkastajan luotettavuus on keskeisessä asemassa sen osalta, miten paljon yrityksen historiaan voi luottaa. Eli toisin sanoen se, että edellinen tilikausi on tarkastettu, ei vielä takaa sitä, että tilintarkastaja suhtautuisi täydellä luottamuksella historiatietoon. T3 ja T4 suorittavatkin tarkastustoimenpiteitä edellisiin tilikausiin tarvittaessa, mikäli eivät täysin luota edelliseen tilintarkastajaan. Usein tässä vaikuttaa se inhimillinen seikka varsinaisen luotettavuuden sijaan, että tuntevatko tilintarkastajat edellistä tilintarkastajaa ja tämän taustaa.

Asiaan vaikuttaa se, kuinka luotettava edellinen tilintarkastaja on. Osa tarkasteleista tilinpäätöksistä on sellaisia, ettei niitä enää tarvitse tarkastaa ja osa sellaisia, että ne tarkastetaan, ikään kuin niitä ei olisi koskaan tarkastettukaan, tarvittaessa jopa aikaisempia tilikausia. (T3)

Että iso juttu tässä on se, että onko tarkastettu vai ei. Ja jos on tarkastettu, niin sitten mä katon, että kuka sen on tarkastanu ja millaisen kertomuksen se on antanut. Mutta sekin, vaikka se olisi vakioamuotoinen, niin kiinnitän myös huomiota siihen, kuka siinä on ollut se tarkastaja. (T4)

Aiemmilta tilikausilta annetut tilintarkastuskertomukset ohjaavat haastateltavien mukaan kuluvan tilikauden tarkastamista ja edellisten tilintarkastuskertomusten mukautuksia on arvioitava myös kuluvan vuoden tilintarkastuskertomuksen kannalta. T2 esimerkiksi tuo esille, että vakioamuotoisesta kertomuksesta poikkeaminen aiemmalla tilikaudella aiheuttaa pohdintaa ja arviointia, sillä mukautettu kertomus annetaan vain, kun on esimerkiksi merkittäviä puutteita. Myös T3:n ja T5:n mukaan aiemman tilintarkastuskertomuksen mukautus johtaa siihen, että mukautukseen johtaneen seikan osalta kuluvaa tilikautta on tarkastettava erityisesti sen kannalta, pitääkö mukautusta jatkaa vai onko asia muutettu tai korjattu.

Totta kai se vanha kertomus pitää aina katsoa, että mitä siellä on. Eli sieltä voi tulla jotain sellaista lausunnon osalta, mitä sun pitää edelleen laittaa tai ottaa erillinen kanta siihen. Että kyllä aina, jos ei oo puhdas tilintarkastuskertomus edelliseltä vuodelta, niin se, että miksi sellainen on kirjoitettu. (T2)

T4:n mukaan ensimmäistä kertaa suoritettavan toimeksiannon kohdalla on syytä myös selvittää, olisiko edellinen kausi jo kuulunut tarkastaa. Joskus tilintarkastajan valintaa voidaan joko tietoisesti tai tietämättään lykätä, vaikka kokorajojen puitteissa sellainen olisi jo pitänyt valita aiemmin. Tällä on T4:n mukaan vaikutusta siihen, miten alkusaldoihin pitäisi suhtautua, etenkin jos yritys on tietoisesti lykännyt tilintarkastajan valitsemista. T5 kertoo haastattelussaan esimerkin ensimmäistä kertaa suoritettavaksi tulleesta toimeksiannosta, jossa vertailuvuosi olisi jo kuulunut tarkastaa.

Minulla on lähtökohtaisesti ollut sillain, että ne ensimmäistä kertaa tarkastukseen tulevat ylittää vasta ekaa kertaa rajat. Mutta yhden kerran on ollut sellainen, että olis se vertailuvuosi pitänyt jo tilintarkastaa. He eivät vain olleet tietäneet sitä eikä kirjanpitäjäkään ollut ilmoittanut sitä. Niin kun sitä sitten tilintarkastettiin, niin siitä jouduttiin antaa huomautus. (T5)

Tilintarkastuslain 2. luvun 10. § koskee niitä tilanteita, joissa tilintarkastaja eroaa, tulee erotetuksi tai tilintarkastajan toimikausi päättyy. Kyseinen pykälän mukaan näissä tilanteissa edellisen tilintarkastajan on toimitettava pyynnöstä seuraajalleen tiedot, joita tämä tarvitsee tilintarkastuksen suorittamista varten. Sama säännös koskee myös tilintarkastusyhteisöä, jonka palveluksessa tilintarkastaja on ollut. Tilintarkastajien välinen kommunikointi on haastateltavien mukaan käytännössä harvinaista ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen yhteydessä pienyritysten tarkastuksessa. Kaikki haastateltavat toki tiedostavat tilintarkastuslakiin säädetyn kommunikointimahdollisuuden ja tietojenjakaamisvelvoitteen seuraavalle tilintarkastajalle niissä tilanteissa, joissa on kyseessä tilintarkastajan vaihdostilanne tavalla tai toisella.

T4:n mukaan pienten yhtiöiden tilintarkastuksessa pääsee pääsääntöisesti ensimmäisenä vuonna hyvin alkuun, vaikka ei olisi yhteydessä aiempaan tarkastajaan. T4 ja T5 kuvailevat tilintarkastajien välisen kommunikaation olevan yleensä rehtiä. T4 kertoo esimerkiksi, jossa edellinen tilintarkastaja oli oma-aloitteisesti ollut häneen yhteydessä vaihdostilanteessa kertoakseen tarkastuskohteesta. Kaikki haastateltavat nostavat kuitenkin esille erilaisia asioita ja esimerkkitalanteita, joihin liittyen edelliseen tilintarkastajaan olisi tärkeää ottaa yhteyttä. Usean haastateltavan mukaan merkityksellistä olisi saada tietoa tiettyistä merkittävistä ja kriittisistä asioista.

Tosi harvoin on tarvinnut olla yhteydessä, jos on ollut varsinkin näitä pieniä yhtiöitä. Mutta siihen taloushallinnon prosesseihin ja tilinpäätöseriin saa aika hyvän varmuuden yleensä vaikka ei haastattele sitä aiempaa tarkastajaa. Aika avoimesti tilintarkastajat yleensä kertoo, että en oo mitään vastarintaa koskaan kohdannut.
(T4)

Tilintarkastajavaihdon syy olisi saatava selville, koska se helpottaa seuraavaa tarkastusta. Yhtiössä on aina kriittisiä osia, jotka tulisi selvittää. Se voi olla varaston arvostus, se voi olla poistopolitiikka, se voi olla osakaslainat tai omistajaetujen arvostus. (T3)

Joskus tilintarkastajien väliseen kommunikointiin voi liittyä joitakin haasteita erinäisistä syistä ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. Haastateltavien mukaan tiettyissä hypoteettisissa tilanteissa vastausten saaminen voisi osoittautua hankalaksi ja kommunikointi nihkeäksi. Tähän voisi vaikuttaa muun muassa huonosti tehty tarkastustyö ja

erilaiset kilpailulliset syyt sekä muut jännitteet esimerkiksi tilintarkastustyön laadussa, hinnoittelussa ja aikatauluissa.

Sitten siinä on vähän tietysti se, että jos sä huomaat, että toinen on vähän tehnyt huonosti tai väärin, niin se ei paljon siitä sitten parane, jos sä alat siinä sitten haastatteleen sitä toista. Mutta tietysti sitten sellaisessa tilanteessa, jos sä et niinku olenkaa ymmärrä, että miten tämmöseen on päästy. Niin vois tietysti hyvä olla, että soittaa. Mutta on tietysti vähä niinkin, että jos jollekin soittaa niin se voi olla, että se on vähä nihkee sitten kertomaan, tai ei muista tai halua muistaa. (T1)

Edellinen tarkastaja saattaa nämä tietää, mutta joskus se voi haluta piilottaa ne seuraajaltaan. Ehkä siinä pelossa, että jälkikäteen voitaisiin osoittaa hänen tehneen huolimattontta työtä, jättäneen jotain tarkastamatta tai jopa peitelleen vahingollista toimintaansa. (T3)

T3:n mukaan suoranaisen kommunikoinnin lisäksi tilintarkastaja voisi mahdollisuuksien mukaan hyötyä ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa edellisen tilintarkastajan laatimista työpapereista. T5 on usein kiinnostunut edellisen tilintarkastuskertomuksen lisäksi mahdollisista muista edellisen tilintarkastajan raporteista kuten tilintarkastuspöytäkirjoista sekä muista muistioista ja huomioista. T3 ja T4 kokevat kuitenkin usein tilintarkastajien välisen kommunikoinnin lisäksi yhtä tärkeänä kommunikoinnin omistajien ja johdon kanssa, ja heiltä saatu informaatio on usein pienten yritysten tarkastuksessa koettu riittäväksi.

Nopea tapa saada käsitys uudesta tarkastettavasta kohteesta ja sen kipukohdista olisi, jos saisi sen edellisen tilintarkastajan työkirjat käyttöön. Valitettavasti tämä ei ole yleinen tapa. Tietenkin näin käy, jos päävastuullinen tilintarkastaja jatkaa saman tilintarkastustoimiston töitä. (T3)

Tilintarkastustoimeksiannon vastaanottamisen mielekkyyttä ja houkuttelevuutta ei lisää haastateltavien mukaan tilanteet, joissa edellinen tilintarkastaja on erotettu tai hän on eronnut. Kyseisistä tilanteista ja eroamiseen sekä erottamiseen johtaneista syistä pitäisi pyrkiä saamaan tietoa edelliseltä tilintarkastajalta. Sellainen tarjolla oleva toimeksianto, missä tilintarkastaja on erotettu tai eroaa, aiheuttaa haastateltavien mukaan usein myös

pohdintaa siitä, kannattaako toimeksiantoa ylipäättään ottaa vastaan tietyistä riskeistä johtuen.

Tietysti sitten, ton mä näkisin isona, jos sitten vähääkään epäilee, että minkämoinen tämä yritys on. Ja tietysti vielä enemmän, jos toinen tilintarkastaja on erotettu. Niin siinä tapauksessa pitäis kellot soida, että onks tää semmonen toimeksianto, minkä mä voin hyväksyä. Eli se, että miks tää tarkastaja on vaihtunut. Että onks siellä jotain semmosia asioita, joihin pitäis erityisesti panostaa. (T2)

Ja tosiaan tietysti niissä tilanteissa pitäisi kysyä kyllä, jos edellinen tilintarkastaja on eronnut tai hänet on erotettu, että mikä siellä sitten se syy on ollut ja kannattaako sellaista toimeksiantoo edes ottaa. Ja se kommunikointi, mitä on mahdollisesti joskus ollut, niin on sujunut kyllä hyvässä hengessä. (T5)

Uusi tilintarkastaja voi joutua T4:n ja T5:n mukaan ensimmäisenä tarkastusvuonna myös vaatimaan edellisestä tilikaudesta poikkeavaa esittämistapaa koskien erilaisia tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä syystä, että tilintarkastajilla on usein näkemyseroja, ja loppujen lopuksi tilintarkastaja hyväksyy esimerkiksi sen, mitä tietoja liitetietoihin sisällytetään.

Muutenkin sitten kaikki esittämistavat, kun voi vähä eri tavoilla ja tarkkuuksilla jotain esittää. – – Usein tilintarkastajien vaihdostenkin yhteydessä tulee sitten jotain muutoksia, kun eri tilintarkastajilla on erilaiset näkemykset. Ja tilintarkastaja sitten kuitenkin on sellainen, joka sitten sanelee sen, mitä sinne liitetietoihin vaikka kirjoitetaan. (T4)

4.2.3 Alkusaldot

Alkusaldojen tarkastus muodostaa ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa yhden kriittisimmistä tarkastuksen kohdealueista. ISA 510 -standardi käsittelee alkusaldojen tarkastusta kyseisissä toimeksiannoissa. Haastateltavien mukaan ISA 510 -standardin tarkastustoimenpiteitä suoritetaan, mutta standardin voidaan ajatella olevan muiden ISA-standardien tavoin taustalla ohjaamassa pienyritysten tilintarkastusta. Tästä syystä sitä sovelletaankin pienyrityksiin sen mukaan, miten on tarpeellista. ISA 510 -standardin

soveltaminen pienyritysten tarkastuksessa vastaa siis toisin sanoen sitä käytäntöä, jolla haastateltavat soveltavat yleisesti erilaisia ISA-standardeja pienyrityksiin tarkoituksenmukaisessa laajuudessa.

Haastateltavat suorittavat aina ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa tiettyjä vakiintuneita tarkastustoimenpiteitä koskien tilikauden alkusaldot. T1 pitää tärkeänä ja välttämättömänä toimenpiteenä alkusaldojen tarkastusta ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. T1, T3 ja T4 korostavat kuitenkin toisaalta loppusaldojen oikeellisuutta kokonaisuuden kannalta. He arvioivat alkusaldojen oikeellisuutta usein myös tuloslaskelman kautta ja kiinnittävät huomiota siihen, onko tuloslaskelmassa jotain kummallista. T1 mainitseekin esimerkkeinä varastot ja lomapalkat, joita voi arvioida tuloslaskelmalta varaston muutoksen ja palkkakulujen kautta.

Kyllähän se tietysti, jos ensimmäistä kertaa suoritat sitä toimeksiantoo, niin ne alkusaldot pitäis tarkastaa. Mutta, sitten on tietysti niinkin, että jos me tarkastetaan kuitenkin ne tilinpäätöksen loppusaldot. Että jos alkusaldoissa on virhe, niin se alkusaldon virhehän kaatuu tuloslaskelmaan, jos loppusaldo on oikein. – – Jos esimerkiksi nyt tulee iso luottotappio, niin nehän löytyy sitten sieltä tilikauden aikaisista luottotappioista. – – Mutta ehkä sitten se alkusaldojen tarkastus tulee enemmän sitä kautta, kun katotaan loppusaldot ja analysoidaan se, onko siellä tuloksessa sitten jotain kummallista. (T1)

ISA 510 -standardissa mainitaan, että tilintarkastajan on luettava viimeisin tilinpäätös sekä tätä koskeva tilintarkastuskertomus, mikäli nämä on laadittu ja annettu edelliseltä tilikaudelta (IFAC, 2021b, 472). T2:n mukaan alkusaldojen tarkastuksen ja tilintarkastuskertomuksen antamisen osalta keskeinen merkitys on sillä, onko edellinen tilikausi tarkastettu ja millainen tilintarkastuskertomus kyseiseltä tilikaudelta on annettu. T2 kuitenkin huomauttaa, että tietyissä tilanteissa edellisen tilikauden tarkastamattomuus ei aiheuta estettä alkusaldojen oikeellisuuden toteamiseen. T5 ei myöskään luota suoraan alkusaldoihin, mikäli edellinen tilikausi on tarkastamatta. T5 suorittaakin tarkastustoimia koskien alkusaldot ja edellisen tilikauden vertailutietoja, mikäli edellistä tilikautta ei ole tarkastettu.

Jos edellinen tilinpäätös on tarkastettu ja kertomus on puhdas, niin lähtökohtaisesti sä voit luottaa alkusaldoihin. Mutta jos siellä on jotain varaumia tai lausuntoa ei

ole annettu tai tilikausi on tilintarkastamatta, niin sä totta kai voit pyrkiä tarkastamaan niitä ja pyritkin tarkastamaan niitä, että ne ovat oikein. Mutta sä et voi antaa siitä puhdasta kertomusta ilman varaumaa, koska sä et ole varma niistä alkusaldoista. – Tietysti vähän riippuu siitäkkin, että jos siellä on tarkastamatta viis vuotta ja siellä ei oo mitään tapahtunut. Paitsi vaikka vaan ollut osakepääoma-rahatalilla, niin se on aika helppo todeta, että se on oikein. Että ei mun tarttekaan antaa varaumaa, vaikka se on neljä vuotta ollut pöytälaatikossa. (T2)

Niin, se alkusaldojen tarkastus on tietysti sellainen juttu, jos on toiminut useamman vuoden ja nyt vasta täyttää ne rajat. Niin niihin vertailutietoihin joutuu tekeen sitten joitakin toimia. Jos aattelee, että yhtiössä on vaikka varasto. Niin tää vois olla sellanen, missä on vähän enemmän hommaa. (T5)

T3 tunnistaa varaston ja käyttöomaisuuden haasteellisina erinä alkusaldojen tarkastuksessa. Tämä johtuu siitä, että varaston jälkikäteen tarkastus on hankalaa, ja virheet voivat pohjautua aikaisempiin virheisiin esimerkiksi määrissä ja hinnoissa. T3 huomauttaakin, että tilintarkastuskertomuksessa on merkityksellistä mainita riskitekijöistä johtuen, milloin tilintarkastajavalinta on suoritettu, selventääkseen syytä, miksi varaston oikeellisuutta ei ole tarkoin pystytty selvittämään. Käyttöomaisuuden alkusaldojen tarkastuksessa ongelmia voi T3:n mukaan syntyä uusien toimeksiantojen kohdalla historiassa tehdyistä kirjanpidollisista virheistä. T2 korostaa myös, että uuden toimeksiannon kohdalla yrityksen taustaan ja alkusaldoihin pitää suhtautua hieman varauksellisesti, sillä yrittäjä on voinut aiemmin toimia vilpillisesti.

Käyttöomaisuuden arvostus on saattanut aiemmin epäonnistua. Huonosti menestyvä yritys on voinut aktivoida tutkimus- ja tuotekehittelymenoja liikaa. Jos yritys on jättänyt käyttöomaisuuden poistot kokonaan tekemättä, tasearvot voivat olla liian suuret. (T3)

T3:n mukaan tiettyjen alkusaldojen ja erien tarkastaminen on kuitenkin helpompaa ja voidaan suorittaa ilman suurempia ongelmia. T5 mainitsee esimerkkinä pankkitilin saldon, nopeasti tarkastettavissa olevana alkusaltona, joka voidaan täsmätä tilioitteeseen ja edellisen vuoden päättävään saldoon. T2:n mukaan edellisen tilikauden loppusaldoja, toisin sanoen kuluvan vuoden alkusaldoja, voi tarkastaa useimmiten kuluvan vuoden

tapahtumista sekä velkojen että saatavien osalta. T2 kuitenkin huomauttaa, että esimerkiksi saatavien tarkastukseen liittyy tässä ongelma.

Ne erät, joita kirjanpito seuraa juoksevasti, on helposti tarkastettavissa. Näin on pankkisaldojen, käteiskassan sekä myynti- ja ostoreskontrien kohdalla, jos niitä reskontria hoidetaan juoksevasti. Sitten myös nää ulkopuolisten antamat saldovahvistukset helpottavat työtä. Myyntisaamisia ja ostovelkoja voidaan taas aina tarkistaa seuraavan tilikauden alun maksujen perusteella. (T3)

Tietysti lainat ja velkapuolen pystyy tarkastaa jollakin tavalla niistä seuraavan tilikauden asioista. Mutta saatavapuolenkin, jos ne kaikki saatavat tulee seuraavalla tilikaudella. Ja sen pystyy mahdollisesti kattoon, onko ne kirjatut saatavat oikein. Mutta kukaanhan ei tiedä, puuttuuko sieltä saatavia, että vaikea on kuvitella, että sitä voisi ilman varaamaa sitä tilinavausta hyväksyä. (T2)

T1:n mukaan alkusaldojen tarkastuksen vaivattomuuteen ja helppouteen vaikuttaa se, miten hyvin asiat on dokumentoitu. Tässäkin mielessä dokumentaation sähköistyminen on selventänyt tilintarkastusta ja vähentänyt haasteita alkusaldojenkin tarkastuksessa. Hän myös tuo esille, että yleisesti tässäkin tutkielmassa haastavana eränä kuvailtu varasto, voi olla alkusaldojen osalta myös helpommin tarkastettavissa, mikäli dokumentaatio on hoidettu hyvin.

Että jos vaikka varastosta löytyy ne varastolistat, niin se on helppo katsoo sitä vanhaa varastolistaa ja uutta varastolistaa ja tarkastaa ne rinnakkain. Mutta sitten, jos siitä varastosta ei oo mitään paperia oikein, kun vaan yks kirjaus, että se on 57 000, niin se on sitten vaikee tarkastaa. Mutta jos ne dokumentit on kunnossa edellisen tilinpäätöksen laadinnan osalta, niin ei siinä sitten oikeastaan murhetta ole. (T1)

ISA 510 -standardin mukaan tilintarkastajan on tarkastettava se, että edellisen tilikauden loppusaldot on siirretty oikein uudelle tarkastuksen kohteena olevalle tilikaudelle (IFAC, 2021b, 472). Haastateltavat pitävätkin tärkeimpänä asiana alkusaldojen tarkastuksessa kaikenlaisissa toimeksiannoissa sitä, että varmistetaan se, että kirjanpidon saldot jatkuvat edelliseltä tilikaudelta uudelle tilikaudelle. T5 pitää lähtökohtana sitä, että alkusaldot verrataan vähintään edelliseen allekirjoitettuun tilinpäätökseen ja harkitsee tarvittaessa muita

tarkastustoimenpiteitä esimerkiksi isompiin eriin. T4 tutustuu tässä yhteydessä ensimmäisen vuoden toimeksiannoissa myös yleisesti siihen, millaisia eriä alkusaldot pitävät sisällään.

Jokaisen tarkastuksen yhteydessä tarkastetaan aina, että kirjanpidon saldot jatkuu. Mutta sitten ekana tarkastusvuonna kiinnitetään huomiota, millaisia asioita ja eriä sieltä juoksee. Koitetaan saada just se ymmärrys, mitä se yhtiö on syönyt sisäänsä. Meillä on sellainen oma vakiolista, jonka avulla sitten tehdään, kun on ensimmäistä kertaa suoritettava toimeksianto. Siellä on 5 kohtaa, jotka pitää sisällään esimerkiksi sen, että katotaan just, että ne saldot juoksee. (T4)

4.2.4 Muut mahdolliset haasteet

Kahdessa edellisessä alaluvussa on käsitelty tarkastuskohteen aiempia tilikausia ja edellisen tilintarkastajan kanssa käytävää kommunikointia sekä alkusaldoja tilintarkastuksen näkökulmasta ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. Näissä yhteyksissä esille nostettiin erilaisia haasteita ja muita keskeisiä asioita. Näiden teemojen ulkopuolelle jää vielä erilaisia haasteita, joita tilintarkastajat kohtaavat tarkastustyössään ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa.

Myynnin tuloutusten ja katkojen tarkastus on T1:n ja T3:n mukaan aina haastavaa ja työlästä. Pyrkimykset myynnin tuloutuksen suhteen ovat T1:n mukaan usein erilaisia, sillä jotkut haluavat usein aikaistaa ja osa lykätä tuloutuksia todelliseen toimitushetkeen nähden. Tähän liittyy T1:n mukaan kuitenkin harvoin mitään problematiikkaa esimerkiksi ravintoloissa, joissa on käytössä kassakoneet. T3 hyödyntää katkojen tarkastuksessa esimerkiksi varaston täsmäämistä ostoihin ja myynteihin, mikäli se on mahdollista ja lopulta olennaisuuden periaate on ratkaiseva tekijä arvioitaessa sitä, ovatko ostot ja myynnit oikeilla tilikausilla.

Myynnin tuloutuksethan on se sellainen vaikee asia niinkun aina. On se sitten millainen tilanne tahansa. Sitten kun siinä on se, että toiset haluaa tulouttaa niitä vähän liian aikaisin, ja toiset sitten vähän liian myöhässä ja se ei välttämättä niinkun myyntilaskuista ja siitä toiminnasta selviä, koska se toimitus on tapahtunut. (T1)

Tässä tutkielmassa korostettiin aiemmin jo sitä, että tilintarkastajan on tunnettava tarkastettavan kohdeyhteisön toimintaympäristö. T2 kokee, että tarkastustyössä haastava lähtökohta olisi se, että tilintarkastaja ei tuntisi ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa tarkastettavaa yhtiötä. T5 nostaa puolestaan esille, että ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa haastetta lisää samanaikaisesti tapahtunut kirjanpitäjän vaihdos. T5:n mukaan tarkastustyötä voi joskus vaikeuttaa se, että aloittavat yrittäjät eivät aina miellä kirjanpitoa ja tilintarkastusta tärkeimmäksi asiaksi. T4 viittaa haasteisiin liittyen myös siihen, että samanaikaisesti tilintarkastajan vaihtuessa vaihtuu usein myös tilitoimisto. Näin ollen tilintarkastaja joutuu samanaikaisesti keskustelemaan kahden tilitoimiston kanssa, jotka eivät aina jaa riittävästi keskenään tietoja tai tiedonsaanti vanhasta tilitoimistosta kestää. Päättynyt asiakkuus saattaa T4:n mukaan myös tietyissä tilanteissa heikentää edellisen tilitoimiston motivaatiota laatia tilinpäätöstä, kun juoksevaa kirjanpitoa tehdään jo uudessa tilitoimistossa, mikä myös hankaloittaa osaltaan tilintarkastajan työtä.

Tuntuu ainakin ihan käsittämättömältä, miten voisi tarkastaa sellaista yhtiötä, mitä ei tunne ja tiedä, mitä se tekee. Tietysti tätä pitää ehkä itsestään selvänä, mutta ehkä joku alkava tarkastaja vois miettiä sitä eri tavalla. Mutta itse tätä ajattelee näin, kun on kymmeniä vuosia tarkastanut ja kun muutakin kautta on tullut sitä kokemusta. (T2)

Ehkä sellainen tilanne, jos on tullut uusi kirjanpitäjä. Niin onks siihen kirjanpitoon tullut jotain erikoisuuksia. Tai sitten jos on aloittavat yrittäjät, niin heillä kuitenkin se fokus on enemmän siinä yrityksen pyörittämisessä eikä niinkään välttämättä siinä taloudessa ja heille se kirjanpito ja tilintarkastus on vähän toissijaista. Joissain tilanteissa saattaa vaikka olla niin, että kirjanpitäjille ei ole toimitettu sitä materiaalia. (T5)

Teoreettisessa viitekehyksessä nostettiin esille tilintarkastuksen laadun ja palkkioiden suhde ensimmäisen vuoden tilintarkastustoimeksiannoissa. Tilintarkastuksen laatua ei heikennä ensimmäisenä tilintarkastusvuonna Baruan ym. (2020, 18) mukaan alentuvat palkkiot. T4:n mukaan ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa saattaa kuitenkin esiintyä usein kannattavuushaaste ensimmäisen tilikauden tilintarkastuksen osalta ja toisaalta eri tilintarkastajien palkkiot saattavat myös olla erisuuruisia. Tämä onkin aiheuttanut T4:n mukaan usein hämmennystä asiakkaan suunnalta. T4 huomauttaa myös

siitä, että ns. tilintarkastuksen läpimenoaika on huomattavasti pidempi ensimmäisenä tarkastusvuonna.

Monet kokee, että tämä tilintarkastus on vaan tällanen lakisääteinen pakko. Jotkut kokee, että kun on ollut tällainen tarkastaja, jota ne ei oo koskaan tavannut ja se tarkastus on mennyt tosi jouhevasti. Ja sitten, kun ne on tottunut vaan siihen, että se paperi on vain annettu sieltä ja että se ei oikein maksanut mitään. Niin sulla on aika iso haaste selvittää, että mä teen näin tämän homman ja perustella sitä palkkiota, miksi se on paljon suurempi. Yleensä nää asiakkaat on sen sitten ihan ymmärtänyt lopulta, kun on päästy samaan kahvipöytään keskustelemaan. (T4)

T1 nostaa tilintarkastukseen liittyvänä haasteena esille myös viime aikoina yleistyneet kavallukset, joita voi olla haasteellista tietyissä tilanteissa tunnistaa. Kavallusten tekemistä on helpottanut myös tietotekniikan ja IT:n kehittyminen, ja ne tapahtuvat usein yllättäen esimerkiksi luotettavan työntekijän toimesta. T1 mainitsee myös omina haasteinaan taseen erien tarkastukseen liittyen aiemminkin esille nousseen varaston ja kehittämismenot.

Sitten tietysti, jos ajattelee taseen puolelta, niin tietysti nää kehittämismenot on haasteellisia, kun tase tahtoo olla välillä liian täynnä tavaraa. Ja sitten on se varastoon liittyvä problematiikka, että onko kaikki tavara olemassa ja onko se arvoitettu oikein. Ja se, että jos varastohallintajärjestämät on niin hyvät, että se tulee sitten aina sieltä jostain varastojärjestelmästä se varastolista, niin se on tietysti selvästi parempi kuin että joku tekee sen manuaalisen inventoinnin tilinpäätöspäivänä. (T1)

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

5.1 Johtopäätökset

Tälle tutkielmalle asetettiin kaksi tutkimuskysymystä, joiden avulla ensimmäistä kertaa suoritettavista toimeksiannoista pyrittiin lisäämään ymmärrystä omana toimeksiantotyyppinään pienyrityskontekstissa. Tutkimuskysymykset ohjasivat tutkielman taustoitusta teoreettisessa viitekehyksessä sekä toisaalta haastattelurunkoa ja empiirisen osuuden sisältöä. Näiden avulla tutkielman aihetta lähestyttiin toisaalta ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen keskeisten seikkojen ja toisaalta haasteiden kautta. Vielä kertauksena, tutkielmassa määritetyt tutkimuskysymykset olivat:

- 1) *Mitkä ovat hyvän tilintarkastustavan kannalta keskeisiä seikkoja ensimmäistä kertaa suoritettavissa tilintarkastustoimeksiannoissa?*
- 2) *Millaiset tekijät ja olosuhteet luovat erityisiä haasteita ensimmäistä kertaa suoritettaviin tilintarkastustoimeksiantoihin?*

Hyvän tilintarkastustavan käsite on keskeinen tässä tutkielmassa ja se on liitetty osaksi ensimmäistä tutkimuskysymystä. Tämä on perusteltua, sillä hyvä tilintarkastustapa on jatkuvasti tilintarkastajien keskuudessa kehittyvää tapaoikeutta. Se on vähimmäissisällöltään samanlaista kaikissa tilintarkastustoimeksiannoissa, huomioiden kuitenkin kunkin toimeksiannon tapauskohtaiset eroavaisuudet. Se velvoittaa tilintarkastajia lakiin kirjoitettuna käsitteenä ja sen vastainen toiminta on sanktioitavaa. (Aho & Vänskä, 1996, 81.)

Tämän tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä tutkielman aihepiiriä taustoitettiin yleisesti tilintarkastusta ja hyvää tilintarkastustapaa käsittelevillä luvuilla. Empiirisessä osuudessa on myös kuvailtu haastatteluiden tuloksia koskien hyvää tilintarkastustapaa pienyritysten tilintarkastuksessa. Haastatteluiden tulokset osoittavat, että hyvä tilintarkastustapa ei ole mitenkään yksiselitteinen, yhdellä lauseella määriteltävissä oleva käsite vaan laaja kokonaisuus. Haastateltavat kuvailivat hyvää tilintarkastustapaa hyvin erilaisista näkökulmista, mikä tosin on hyvin selitettävissä sillä, että käsite on hyvin laaja-alainen.

T2 mukaan hyvään tilintarkastustapaan voidaan pienyritysten tilintarkastuksessa liittää esimerkiksi tarkastettavan yhteisön ja sen liiketoiminnan tunteminen. Tämä käytännössä merkitsee sitä, että tarkastettavasta kohteesta rakennetaan jonkinlainen kokonaiskäsitelmä. ISA-standardien noudattaminen ja soveltaminen tarkoituksenmukaisessa laajuudessa liitettiin haastatteluissa myös hyvän tilintarkastustavan toteutumisen edellytykseksi. Niiden täydellinen soveltaminen paljastui haastatteluiden perusteella kuitenkin haasteelliseksi, eikä niinkään tarkoituksenmukaiseksi, johtuen muun muassa yritys-, maa-, ja yritysmuotokohtaisista syistä.

Haastatteluihin pohjautuen hyvään tilintarkastustapaan liitettäviä asioita voidaan hakea myös itse tarkastustyön sisällöstä. Tutkimustulokset osoittavat, että hallinnon tarkastuskoetaan merkitykselliseksi johtuen esimerkiksi siitä, että yrityksen hallinnolliset pöytäkirjat eivät välttämättä ole aina täysin kunnossa pienyrityksissä. T4 liitti keskeisesti hyvään tilintarkastustapaan pienyritysten tarkastuksessa myös aineistotarkastuksen, kontrollitarkastustoimien ollessa harvinaisempia. Näkökulmat hyvään tilintarkastustapaan ovat siis monitasoisia ja toisaalta haastattelut vahvistivat teoreettisessa viitekehyksessäkin esitettyjen hyvän tilintarkastustavan lähteiden merkitystä ainakin tilintarkastuslain ja kansainvälisten tilintarkastusalan standardien osalta. Toisaalta empiiriset tulokset toivat ilmi hyvin käytännönläheisiä näkemyksiä liittyen hyvään tilintarkastustapaan esimerkiksi siitä, kuinka pienyritysten tarkastuksessa tilintarkastajan pitäisi aina tuntea tarkastettava kohde.

Empiirisessä osuudessa esitettiin haastatteluissa ilmenneitä seikkoja pienyritysten erityispiirteistä tilintarkastuksen näkökulmasta. Haastattelut toivat esille muun muassa erilaisia pienyrityksiin liittyviä erityisiä riskitekijöitä sekä pienyritysten erityispiirteistä aiheuttamia muita vaikutuksia tilintarkastajan työhön. Tutkimustulosten mukaan peitelty osingonjaon riski esiintyy erityisenä seikkana pienyrityksissä. Tilintarkastaja yrittääkin T1:n mukaan tunnistaa kirjanpidosta esimerkiksi omistajan elantomenoja, joita yrityksen kirjanpitoon ei saisi sisältyä. Toisaalta T2:n mukaan yhden omistajan yritykset ovat tietyllä tapaa tässä mielessä riskialttiimpia omistajan tekemille lainvastaisille toimille, sillä muiden omistajien valvonta puuttuu yrityksestä. Haastatteluissa nostettiin esille myös se tilintarkastustyön ominaispiirre pienyritysten tilintarkastuksessa, että yritys ja sen omistajat kaipaavat usein myös tilintarkastajalta neuvontaa. Tämä johtuu osittain siitä, että pienyrityksessä ei usein välttämättä löydy esimerkiksi talous- ja veroteknistä osaamista. Toki

näissä asioissa tilitoimisto ja kirjanpitäjä ovat myös usein apuna. Empiirisen aineiston mukaan asiakaslähtöisessä tilintarkastuksessa tilintarkastajat suorittavat kuitenkin neuvontaa, riippumattomuustekijät toki huomioiden, ja toimivat välillä myös tilitoimiston ja asiakkaan välillä tulkkina.

Keskeisenä pienyritystä koskevana erityispiirteenä ja tilintarkastukseen vaikuttavana seikkana haastatteluissa tuotiin myös esille pienyritysten oma sisäinen valvonta, kontrollit ja vaaralliset työyhdistelmät. Kyseiset osa-alueet olivat esillä myös tämän tutkielman teoreettisessa viitekehysessä. Tutkimustulokset osoittavat näihin liittyen toisaalta sen, että henkilöstön vähyys aiheuttaa haasteen työtehtävien riittävälle eriyttämiselle pienyrityksissä. Näin ollen vaarallisia työyhdistelmiä syntyy tietyissä tilanteissa väistämättä. Toisaalta sisäinen valvonta koetaan haastateltavien mukaan usein myös tehokkaaksi, jos omistaja on vahvasti mukana yrityksen toiminnassa ja valvoo läheisesti yritystään. T3:n mukaan tilitoimisto usein myös vahvistaa pienyrityksen sisäistä valvontaa omalla roolillaan. Sisäisen valvonnan kenttää tilintarkastaja joutuukin usein tarkastelemaan pienyritysten tarkastuksessa erityisenä kokonaisuutena ja arvioimaan sen toimivuutta sekä tunnistamaan mahdollisia vaarallisia työyhdistelmiä ja niiden merkittävyyttä.

Ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja käsittelevä alaluku empiirisessä osuudessa vastaa suoranaisesti sisällöllään tämän tutkielman tutkimuskysymyksiin. Haastatteluihin pohjautuen, ensimmäistä tutkimuskysymystä voi lähestyä erilaisin näkökulmin. Ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin voi keskeisten seikkojen osalta liittää niitä tyypillisiä olosuhteita ja riskejä, joita kyseisissä toimeksiannoissa usein vallitsee ja millaisia vaikutuksia näillä on tilintarkastukseen. Toisaalta tässä yhteydessä voidaan muodostaa käsitystä ja ymmärrystä niistä tilinpäätöksen, kirjanpidon ja hallinnon osa-alueista, joihin on suhtauduttava erityisellä tarkkuudella ja joita painotetaan tarkastettaessa ensimmäistä kertaa yritystä. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyen on myös perusteltua tuoda esille niitä tarkastustoimenpiteitä ja tilintarkastukseen kuuluvia vaiheita, joita ei suoriteta muissa toimeksiannoissa tai joissa niiden suorittaminen ei ole yhtä kriittistä.

Keskeisiin riskeihin tilintarkastaja voi haastatteluiden mukaan ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa vastata erityisesti tarkastuksen suunnittelulla. T1:n mukaan toimeksiannon vastaanottamisen yhteydessä jo ennen suunnittelutyötä arvioitavaksi tulevat tilintarkastajan eettisyys- ja riippumattomuustekijät, jotka korostuvat vastaanottaessa

uutta, ensimmäistä kertaa suoritettavaa toimeksiantoa. Ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa on haastatteluiden perusteella keskeistä tilintarkastuksen suunnittelun yhteydessä tutustua yrityksen toimintaympäristöön, liiketoimintaan ja historiaan. T4:n mukaan tositeaineistojen läpikäynti ensimmäisenä vuonna on myös tarkempaa, minkä osaltaan lisää samalla tilintarkastajan tietämystä uudesta tarkastuskohteesta.

Tutkimustulokset kertovat myös siitä, että liikevaihto ja vaihto-omaisuus koetaan yleisesti merkittävimpinä tarkastuksen kohdealueina. Liikevaihto ja vaihto-omaisuus ovat toisaalta kaikenlaisissa tarkastuksissa usein tarkastuksen painopisteinä, joten niiden merkitys on keskeinen myös ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa jo tätäkin kautta. Toisaalta T3 nosti esille haastattelussa hallinnon tarkastuksen erityisen merkityksen erilaisten sopimusten ja pöytäkirjojen tarkastamisen osalta, mikä korostuu toisaalta siitäkin johtuen, että tilintarkastaja voi tutustua samalla yritykseen. Aloittavien yritysten perustamistoimenpiteet tarkastetaan T3:n mukaan aina osana hallinnon tarkastusta ensimmäisellä tilikaudella.

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen voidaan liittää keskeisinä seikkoina mahdollisten aiempien olemassa olevien tilikausien merkitys ja edellisen tilintarkastajan kanssa käytävä kommunikointi. Tutkimustulokset osoittavat, että tilintarkastajat ovat kiinnostuneita ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa siitä, onko edellinen olemassa oleva tilikausi tarkastettu vai tarkastamatta, ja kuka tai mikä yhteisö on toiminut edellisenä tilintarkastajana. Aiemman tilikauden tarkastamattomuus vaikuttaa empiiristen tulosten mukaan usein suoraan tilintarkastajan raportointiin ja T2 mainitsikin, että edellisen tilikauden tarkastamattomuuden pitäisi johtaa aina varaamaan tilintarkastuskertomuksessa. Tämän lisäksi tarkastamattomuus voi myös ilmentyä konkreettisesti kirjanpidollisina virheinä aiemmilla tilikausilla, jolla on oma vaikutuksensa myös nykyhetkeen.

Toisaalta sellaisissa ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa, joissa on aiempia tilikausia, tarkastustyö kohdistuu empiiristen tulosten mukaan myös jollakin tavalla aiempiin tilikausiin. Se, miten paljon tarkastustoimenpiteitä kohdistetaan aiempiin tilikausiin, riippuu ensinnäkin siitä, onko edellinen tilikausi tarkastettu vai ei. Tämän lisäksi asiaan vaikuttaa se, kuinka paljon tilintarkastaja luottaa edelliseen tilintarkastajaan ja onko tämä hänelle tuttu. Äärimmäisessä tilanteessa, mikäli uusi tilintarkastaja ei luota edelliseen tilintarkastajaan, uusi tilintarkastaja suhtautuu yrityksen historiaan kuin sitä ei olisi tarkastettu ollenkaan. Jos edellisen tilintarkastajan antaman

tilintarkastuskertomuksen lausunto on mukautettu, seuraavan tilintarkastajan on arvioitava kyseisen mukauttamiseen johtaneen seikan vaikutuksia tarkastuksen kohteena olevan tilikauden tilinpäätökseen ja siihen sisältyvän olennaisen virheellisyyden riskeihin (IFAC, 2021b, 473). Tähän pohjautuen, edellisen tilintarkastajan antamalla mukautetulla tilintarkastuskertomuksella on myös haastateltavien mukaan keskeinen vaikutus tarkastustyöhön ja kuluvalta vuodelta annettavaan tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastajat joutuvatkin näissä tilanteissa tarkastelemaan kuluvan vuoden osalta erityisesti aiemmin mukautukseen johtaneita seikkoja sen kannalta, onko niiden suhteen tehty korjaavia toimenpiteitä vai onko tilintarkastuskertomusta edelleen syytä mukauttaa.

Empiiristen tulosten mukaan edellisen tilintarkastajan kanssa käytävä kommunikointi on melko harvinaista pienyritysten tilintarkastuksessa, vaikka haastateltavat tiedostavatkin lakiin kirjoitetun mahdollisuuden kommunikointiin. Esimerkiksi T4:n mukaan pienten yritysten osalta yritykseen päästään useimmiten sisälle hyvin ilman edellisen tilintarkastajan kanssa käytävää kommunikointia. Kommunikoinnin koetaan kuitenkin olevan välttämätöntä tietyissä merkittävässä ja kriittisissä asioissa, kuten tilintarkastajavaihdosten selvittämisessä, mikäli ne eivät ilmene muuten. Tilintarkastajavaihdosten syyt kiinnostavat aina seuraavaa tilintarkastajaa ja erottamis- ja eroamistapaukset eivät lisää usein uuden toimeksiannon vastaanottamisen houkuttelevuutta. Vaihdosten syiden selvittäminen on siitäkkin syystä tärkeää, että tilintarkastaja voi huomioida nämä seikat tarkastustyössään. T3:n mukaan edellisen tilintarkastajan työpapereiden saaminen voisi kuitenkin olla hyödyllistä, mutta niiden jakaminen tilintarkastajien välillä ei ole kovin yleistä. T5 huomautti myös, että tilintarkastajat ovat usein kiinnostuneita esimerkiksi mahdollisista edellisen tilintarkastajan antamista tilintarkastuspöytäkirjoista.

Alkusaldot heijastavat aiempien tilikausien tapahtumia ja sovellettuja tilinpäätöksen laatimisperiaatteita. Tämän lisäksi ne pitävät sisällään tilikauden alussa olemassa olevia seikkoja kuten esimerkiksi erilaisia sitoumuksia. (IFAC, 2021b, 471–472.) Alkusaldojen tarkastuksella on keskeinen asema ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. Tähän viittaa jo pelkästään se, että alkusaldojen tarkastusta varten on säädetty ISA 510 -standardi ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin. ISA 510 -standardia käsiteltiin etenkin teoreettisessa viitekehyksessä. Empiiristen tulosten mukaan kyseisen standardin merkitys pienyritysten tarkastuksessa vastaa yleisesti sitä käytäntöä, jolla kaikkia muitakin ISA-standardeja sovelletaan tarkoituksenmukaisessa laajuudessa pienyritysten

tarkastukseen. Toisin sanoen voidaan puhua ISA 510 -standardinkin kohdalla myös jonkinlaisesta taustavaikutuksesta. Alkusaldojen tarkastus koetaan haastateltavien mukaan kuitenkin välttämättömäksi ja kriittiseksi tarkastustoimenpiteeksi ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. Empiiriseen aineistoon perustuen, loppusaldojen oikeellisuus on kuitenkin ensisijainen asia ja tästä syystä pienet virheellisyydet alkusaldoissa niin sanotusti vain kaatuvat usein tuloslaskelmaan kuluvalle tilikaudelle. Usean haastateltavan mukaan alkusaldojen virheellisyyksien merkittävyyttä arvioidaan tuloslaskelmavaikutusten kautta. Huomiota kiinnitetään tässä odottamattomiin ja epäloogisiin tuloslaskelmavaikutuksiin.

Tilintarkastajan on hankittava alkusaldoista tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, jotta tilintarkastuskertomuksen lausunto voidaan antaa tai se voidaan antaa ilman varaumaa. Alkusaldoihin sisältyvä olennainen virheellisyys, joka vaikuttaa tarkastettavaan tilinpäätökseen, voi johtaa tietyissä tilanteissa varauksen sisältävään tai kielteiseen lausuntoon. (IFAC, 2021b, 473.) Empiirisen aineiston mukaan alkusaldojen tarkastukseen ja niiden luottamiseen vaikuttaa keskeisesti se, onko edellinen tilikausi tarkastettu. Joskus tarkastamattomuus ei muodosta suurta ongelmaa, mutta pääsääntöisesti sen pitäisi T2:n mukaan johtaa tilintarkastuskertomuksella esitettävään varaukseen koskien alkusaldoja, sillä niiden oikeellisuudesta ei voida saada riittävää varmuutta.

Empiiristen tulosten mukaan alkusaldojen tarkastusta voidaan suorittaa esimerkiksi pankkitilin saldon osalta melko vaivattomasti tiliotteiden avulla ja toisaalta velkoja sekä saatavia voidaan verrata kuluvan tilikauden alussa tapahtuneisiin maksuihin. T3 nosti esille myös, että juoksevasti hoidetut reskontrat helpottavat usein tarkastusta huomattavasti. Tutkimustulokset osoittavat, että alkusaldojen tarkastus on vähintään suoritettava aina niin, että varmistetaan kirjanpidon saldojen jatkuvuus. Tämä tarkoittaa toisin sanoen sitä, että tilintarkastaja varmistaa sen, että edellisen tilikauden loppusaldot vastaavat kuluvan vuoden alkusaldoja.

Tutkielman toinen tutkimuskysymys kohdistuu niihin tekijöihin ja olosuhteisiin, jotka luovat haasteita ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin. Empiiriseen aineistoon perustuen ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin voidaan liittää erilaisia haasteita, jotka liittyvät esimerkiksi alkusaldojen tarkastukseen tai yleisesti niihin tilanteisiin, kun tilintarkastaja vastaanottaa uuden toimeksiannon ja ryhtyy tarkastustyöhön.

Eräänlaisen haasteen useat haastateltavat liittävät hypoteettiseen kommunikointitilanteeseen edellisen tilintarkastajan kanssa, missä kommunikointi voisi osoittautua nihkeäksi johtuen huonosti tehdystä tarkastustyöstä, kilpailullisista tekijöistä tai muista jännitteistä liittyen tilintarkastustyön laatuun ja hinnoitteluun.

Alkusaldojen tarkastukseen liittyvänä haasteena haastateltavat nostavat esille varaston ja käyttöomaisuuden tarkastamisen. Tämä johtuu siitä, että etenkin varastoa on jälkikäteen hankala tarkastaa ja toisaalta erilaiset kirjanpidolliset virheet esimerkiksi erilaisten aktiivointien ja poistojen osalta tuottavat päänvaivaa käyttöomaisuuden tarkastuksessa, ja virheiden vaikutus esiintyy myös nykyhetkessä. Tutkimustulokset paljastavat tilintarkastuksellisia haasteina myös myynnin tuloutusten ja katkojen tarkastamisen. Mikäli tilintarkastajavaihdos toteutuu samanaikaisesti tilitoimiston vaihdoksen kanssa, tuottaa tämä usein T4:n mukaan myös oman lisähaasteensa tilintarkastajalle. Pelkästään tilitoimiston vaihtuminen aiheuttaa usein lisää työtä, sillä kommunikointia käydään kahteen paikkaan, jotka jakavat keskenään tietoja huonosti. T4:n mukaan ensimmäisenä tilintarkastusvuonna esiintyy usein myös kannattavuushaaste, sillä tilintarkastukseen varattava ja käytettävä aika on uuden toimeksiannon osalta haasteellista arvioida. T3 toi myös esille haasteellisena asiana sen, että tilintarkastuskertomuksen lausunnon muotoilemiseksi on olemassa useita vaihtoehtoja, joiden välillä rajanveto ei aina ole täysin selkeää ja yksiselitteistä.

5.2 Yhteenveto

Tämä tutkielman tarkoitus on lisätä ymmärrystä ensimmäistä kertaa suoritettavista tilintarkastustoimeksiannoista ja niiden tilintarkastuksellisista erityispiirteistä pienyritysten tarkastuksessa. Tutkielmassa aihe on rajattu koskemaan pienyritysten tilintarkastusta, jotta tarkastelua on voitu tarkentaa tietyn tyyppisiin tilanteisiin ja olosuhteisiin. Tarkemmin määriteltynä, tutkielman avulla on pyritty selvittämään tilintarkastukseen liittyviä hyvän tilintarkastustavan kannalta keskeisiä seikkoja ja haasteita ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. Tämän lisäksi tutkielmassa on käsitelty sekä teoreettisen viitekehyksen että empiirisen osuuden osalta myös pienyritysten tilintarkastusta yleisesti, minkä on tarkoitus tukea tutkielman keskeisintä sisältöä.

Tämän tutkielman teoreettinen viitekehys sisältää kolme alalukua, joissa empiiristä osuutta on pyritty taustoittamaan tarkoituksenmukaisella tavalla. Vaikka tutkielma keskittyy tutkimustehtävänsä johdosta ensimmäistä kertaa suoritettaviin toimeksiantoihin, tässä tutkielmassa on katsottu perustelluksi käsitellä esimerkiksi tilintarkastuksen teoreettista taustaa, tilintarkastusprosessia ja hyvää tilintarkastustapaa. Tämän lisäksi pienyrityksen erityispiirteitä tilintarkastuksen näkökulmasta on ollut tarkoituksenmukaista käsitellä osana tutkielmaa. Ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen osalta keskeisin teoreettinen tausta pohjautuu tässä tutkielmassa ISA 510 -standardiin.

Tutkielman kolmannessa luvussa on käsitelty tutkimusmenetelmiä aineistonkeruun ja aineiston analysoinnin osalta ja kyseiseen lukuun sisältyy myös tutkimuksen luotettavuuden arviointi. Kolmannessa pääluvussa on esitelty haastatteluiden toteuttamiseen ja hie-man myös haastateltaviin liittyviä taustatietoja. Neljännessä eli empiirisessä luvussa on esitetty empiiriseen aineistoon ja haastatteluihin perustuvia tutkimustuloksia. Tässä yhteydessä on esitetty suoria sekä epäsuoria lainauksia haastatteluista. Empiirinen osuus on jaettu pienyritysten tilintarkastusta käsittelevään alalukuun sekä ensimmäistä kertaa suoritettavia toimeksiantoja käsittelevään alalukuun. Jälkimmäistä alalukua on luonnollisesti painotettu tutkimustehtävän mukaisesti.

Tutkielman johtopäätökset on esitetty tätä alalukua edeltävässä luvussa, jossa haastatteluiden sisältöön ja empiirisiin tuloksiin palattiin vielä tutkimuskysymysten näkökulmasta. Tutkimustulokset osoittavat muun muassa, että tilintarkastuksen suunnitteluvaiheella on oma erityinen merkityksensä ja sitä on perusteltua painottaa ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. Tilintarkastajan on ensimmäisenä tarkastusvuonna hankittava perustiedot uuteen toimeksiantoon liittyen ja näin ollen tarkastuskohteen liiketoimintaan ja historiaan on tutustuttava riittäväällä tavalla. Aiempien tilikausien mahdollisella tilintarkastuksella tai tarkastamattomuudella ja tilintarkastuskertomuksilla on myös omat vaikutuksensa kuluvan vuoden tilintarkastukseen ja tietyissä tilanteissa uusi tilintarkastaja voi joutua kommunikoimaan edellisen tilintarkastajan kanssa. Alkusaldojen tarkastus on yksi keskeisimmistä tilintarkastuksen osa-alueista ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa. Alkusaldojen tarkastukseen voidaan liittää myös merkityksellisimmät tilintarkastuksen haasteet kyseisissä toimeksiannoissa varaston ja käyttöomaisuuden tarkastuksen osalta. Tutkimustulosten mukaan haasteita esiintyy myös

esimerkiksi katkojen tarkastuksessa ja silloin, jos tilitoimisto vaihtuu samanaikaisesti tilintarkastajavaihdoksen kanssa.

Tiivistäen, tutkielman tuloksista voidaan todeta, että ensimmäistä kertaa suoritettavien toimeksiantojen tutkiminen on perusteltua. Tämän tutkielman empiirisiä tuloksia ei voi yleistää, sillä haastateltavien joukko ei ole tässä tutkielmassa ollut riittävän suuri. Tutkielma on kuitenkin tarjonnut merkityksellisiä vastauksia tutkimuskysymyksiin, joita voi tarkemmin tarkastella empiirisiä tuloksia käsittelevästä luvusta. Näin tutkielman lopuksi, mielenkiintoiseksi jatkotutkimusmahdollisuudeksi voisi esittää ensimmäistä kertaa suoritettavat toimeksiannot suurten yritysten tilintarkastuksessa.

LÄHTEET

Kirjallisuus:

- Ahjos, H. (2011). Tilintarkastuksen hyöty pk-yrityksen päätöksentekijän näkökulmasta. *Tilintarkastus – Revision*, (2), 46-49.
- Aho, T., & Vänskä, H. (1996). *Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa* (2nd ed.). Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Barua, A., Lennox, C., & Raghunandan, A. (2020). Are audit fees discounted in initial year audit engagements? *Journal of Accounting & Economics*, 69(2-3), 101282. doi:10.1016/j.jacceco.2019.101282
- Blummé, N. (2008). *Osakeyhtiön tilintarkastus*. Helsinki: Talentum.
- BooLaky, P., & Omoteso, K. (2016). International standards on auditing in the international financial services centres: What matters? *Managerial Auditing Journal*, 31(6-7), 727-747. doi:10.1108/MAJ-09-2015-1243
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi:10.1191/1478088706qp063oa
- Campbell, D. R., & Parker, L. M. (1992). SEC communications to the independent auditors: An analysis of enforcement actions. *Journal of Accounting and Public Policy*, 11(4), 297-330. doi:10.1016/0278-4254(92)90002-F
- Cassell, C. A., Hansen, J. C., Myers, L. A., & Seidel, T. A. (2020). Does the timing of auditor changes affect audit quality? evidence from the initial year of the audit engagement. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 35(2), 263-289. doi:10.1177/0148558X17726241
- Collis, J., Jarvis, R., & Skerratt, L. (2004). The demand for the audit in small companies in the UK. *Accounting and Business Research*, 34(2), 87-100. doi:10.1080/00014788.2004.9729955
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative & mixed methods approaches* (5th ed.). Los Angeles: SAGE.
- DeJong, D. V., & Smith, J. H. (1984). Determination of audit responsibilities: An application of agency theory. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 4, 20.
- Eskola, J., & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fant, J-E. (1994). *Revisorns roll*. Helsingfors: Multiprint.
- Halonen, K., & Steiner, M. (2009). *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Helsinki: WSOYpro.

- Hirsjärvi, S., & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita* (15th ed.). Helsinki: Tammi.
- Horsmanheimo, P., Kaisanlahti, T., & Steiner, M. (2017). *Tilintarkastuslaki ja EU:N uudistunut tilintarkastussäätely: Kommentaari* (2nd ed.). Helsinki: Alma Talent.
- Horsmanheimo, P., & Steiner, M. (2017). *Tilintarkastus: Asiakkaan opas* (5th ed.). Helsinki: Alma Talent.
- IFAC. (2021a). *Kansainväliset eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille 2020*. Käännös, Suomen Tilintarkastajat ry. Helsinki: ST-Akatemia Oy.
- IFAC. (2021b). *Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2020*. Käännös, Suomen Tilintarkastajat ry. Helsinki: ST-Akatemia Oy.
- Immonen, R., & Nuolimaa, R. (2017). *Osakeyhtiöoikeuden perusteet* (3rd ed.). Helsinki: Alma Talent.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360. doi:10.1016/0304-405X(76)90026-X
- Kasanen, E., Lukka, K., & Siitonen, A. (1993). The constructive approach in management accounting research. *Journal of Management Accounting Research*, 5, 243.
- KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry. (2008). *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2008*. Helsinki: KHT-Media Oy.
- KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry, & HTM-tilintarkastajat ry. (2012). *ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa: Keskeiset käsitteet ja käytännön ohjeet*. Helsinki: KHT-Media Oy.
- Kihn, L-A., & Ihantola, E-M. (2008). *Tutkimuksen laadun arvioinnista*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kihn, L-A., & Näsi, S. (2011). *Tilintarkastusta käsittelevien väitöskirjojen tutkimusstrategiset valinnat: Aihepiiri ja tutkimusote*. Vaasan yliopisto.
- Kokkonen, S. (2000). *Tilintarkastuksen perusteet ja käytäntö*. Vantaa: WSOY
- Koskela, M. (1990). *Tilintarkastus pienissä ja keskisuurissa yrityksissä*. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-125.
- Koskinen, H. E. (1999). *Tilinpäätöksen lainmukaisuus ja tilintarkastuskertomus: Oikeudellinen tutkimus osakeyhtiön tilinpäätöksen virheiden ja puutteiden olennaisuudesta sekä niiden vaikutuksesta tilintarkastuskertomuksen sisältöön*. Tampere: Finnpublishers.

- Koskinen, I., Alasuutari, P., & Peltonen, T. (2005). *Laadulliset menetelmät kauppatieteissä*. Tampere: Vastapaino.
- Kosonen, L. (2005). *Vaarinpidosta virtuaali aikaan: Sata vuotta suomalaista tilintarkastusta*. Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen yliopisto.
- Kärkkäinen, H. (1998). *Tilintarkastajien uskottavuus sidosryhmien näkökulmasta*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Lumijärvi, O. (1987). *Agenttiteoria ja sen eräitä sovellutuksia*. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.
- Lydman, K. (2019). *Hyvä tilintarkastustapa Suomessa: Erityisesti pienehkön yhteisön ja säätiön tilintarkastuksessa*. Helsinki: Ammattitilintarkastajat ry.
- Neilimo, K., & Näsi, J. (1980). *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede: Tutkimus positivismiin soveltamisesta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ojala, H., Niskanen, M., Collis, J., & Pajunen, K. (2014). Audit quality and decision-making in small companies. *Managerial Auditing Journal*, 29(9), 800-817. doi:10.1108/MAJ-08-2014-1063
- Pratt, J. W., & Zeckhauser, R. J. (1985). *Principals and agents: The structure of business*. Boston, Mass: Harvard Business School Press.
- Riistama, V. (1999). *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö* (2nd ed.). Helsinki: WSOY.
- Riistama, V. (2000). *Tilintarkastus: Perusteet* (3rd ed.). Helsinki: WSOY.
- Saarikivi, M. (1999). *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.
- Saarikivi, M. (2000). *Osakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki: Werner Söderström lakitieto.
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovellutuksiin. *Vaasan yliopiston julkaisuja*. 1-44.
- Sarajärvi, A., & Tuomi, J. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Sarja, M. (1999). *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki: Edita.
- Satopää, R. (2003). *Suomalainen hyvä tilintarkastustapa pienyritysten tarkastuksissa: Odotukset, sääntely, käytäntö*. Pori: Turun kauppakorkeakoulu, Porin yksikkö.
- Satopää, R. (2019). *Hyvän tilintarkastustavan käsitteellistäminen ja käytännön muotoutuminen: Tutkimus pienyritysten tilintarkastuksesta*. Turun yliopisto. Turun kauppakorkeakoulu; University of Turku, Turku School of Economics.
- Scott, W. R., & O'Brien, P. C. (2020). *Financial accounting theory*. North York, Ontario: Pearson.

- Torpo, T. (2012). *Tilintarkastusverkoston muodostuminen ja toiminta toimivan johdon vallinnassa olevassa osakeyhtiömuotoisessa yrityksessä*. Turun yliopisto; University of Turku.
- Vahtera, P. (1986). *Yrityksen valvonta ja tilintarkastus*. Jyväskylä: Gummerus.
- Vuopala, T. (2015). Miksi tarvitsemme oman standardin pienten yritysten tilintarkastukseen? *Balanssi*, 3, 36-41.
- Vuorinen, E. (1995). *Tilintarkastus uudessa kunnalliskulttuurissa*. Sipoo: Vuoricon.
- Wallace, W. A. (2004). The economic role of the audit in free and regulated markets: A look back and a look forward. *Research in Accounting Regulation*, 17, 267-298. doi:10.1016/S1052-0457(04)17012-4

Muut lähteet:

Muut painetut lähteet:

Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336
Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141
Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624
Valtioneuvoston asetus pien- ja mikroyrityksen tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista 1753/2015

Henkilölähteet:

Tilintarkastaja 1 (haastattelu 8.11.2021)
 Tilintarkastaja 2 (haastattelu 12.11.2021)
 Tilintarkastaja 3 (haastattelu 12.11.2021)
 Tilintarkastaja 4 (haastattelu 15.11.2021)
 Tilintarkastaja 5 (haastattelu 15.11.2021)

WWW-sivut:

- Suomen Tilintarkastajat ry. Hyvän tilintarkastustavan lähteet. Viitattu 17.9.2021.
<https://tilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa/hyvan-tilintarkastustavan-lahteet/>
- Koskela, M. (2005). Tilintarkastus pk-yrityksissä. *Tilisanomat*, 6/2005. Viitattu 23.9.2021.
<https://tilisanomat.fi/yleiset/tilintarkastus-pk-yrityksissa>
- Ruohonen, J. (2020). Tilintarkastaja osakeyhtiön hallinnon tarkastajana. *Tilisanomat*, 4/2020. Viitattu 29.9.2021.
<https://tilisanomat.fi/tilintarkastus/tilintarkastaja-osakeyhtion-hallinnon-tarkastajana>

LIITTEET

Liite 1 Tutkielman haastattelurunko

1. Kuinka kauan olette toimineet tilintarkastajana?
2. Millaisia toimeksiantoja pääsääntöisesti tarkastatte?
3. Oletteko työskennelleet muissa taloushallinnon tehtävissä?
4. Millaisia asioita liitätte hyvään tilintarkastustapaan pienyritysten tilintarkastuksessa?
5. Pienyrityksen johdossa toimii usein yrityksen omistaja. Miten tämä lähtökohta vaikuttaa tilintarkastukseen? Onko muita esimerkkejä pienyritysten erityispiirteiden vaikutuksesta tilintarkastukseen?
6. Millaisena koette kansainvälisten tilintarkastusalan standardien vaikutuksen pienyritysten tilintarkastukseen? Esimerkkejä ISA-standardien soveltamisesta pienyrityksiin?
7. Mitä keskeisiä asioita huomioitte uuden, ensimmäistä kertaa suoritettavan tilintarkastustoimeksiannon tilintarkastusprosessin eri vaiheissa; suunnittelussa, toteuttamisessa ja raportoinnissa?
8. Millaiset kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon osa-alueet ovat usein keskeisiä tilintarkastuksen kannalta ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa? Millaisiin asioihin liittyy tyypillisesti merkittävimmät riskit tilintarkastuksen kannalta?
9. Millainen vaikutus tilintarkastukseen on sillä, onko ensimmäistä kertaa suorittamasi tilintarkastustoimeksianto tarkastettu aiemmin jonkun toisen tilintarkastajan toimesta?
10. Mitkä/millaiset asiat vaativat tyypillisesti kommunikointia edellisen tilintarkastajan kanssa? Liittyykö tähän mahdollisesti haasteita?
11. Millaiset tekijät aiheuttavat yleisesti haasteita ensimmäistä kertaa suoritettavissa toimeksiannoissa?
12. ISA 510 -standardi koskee ensimmäistä kertaa suoritettavia tilintarkastustoimeksiantoja alkusaldojen tarkastuksen osalta. Millaisena koette standardin soveltamisen ja alkusaldojen tarkastuksen yleisesti? Millaisia keskeisiä asioita on huomioitava alkusaldojen tarkastuksessa ja millaisia mahdollisia haasteita alkusaldojen tarkastukseen liittyy?
13. Tuleeko mieleenne jotain muuta liittyen haastattelun teemoihin, mistä olisi merkityksellistä vielä keskustella?